

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tinkara Koleša

Mentorica: Doc. dr. Maja Garb

OBNOVA POSTKONFLIKTNE DRUŽBE NA KOSOVU

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO

SEZNAM KRATIC	3
1. UVOD	4
1.1. Opredelitev problema	7
1.2. Cilji preučevanja	7
1.3. Metode preučevanja	7
1.4. Hipoteze	8
1.5. Opredelitev pojmov	8
2. ZGODOVINSKO OZADJE IN POTEK SPOPADA	11
3. POSTKONFLIKTNA DRUŽBA IN POSTKONFLIKTNA OBNOVA	16
3.1 Postkonfliktna družba	16
3.2 Postkonfliktna obnova	16
4. POSTKONFLIKTNA OBNOVA KOSOVA	20
4.1 Politična obnova Kosova	27
4.1.1 Oblikovanje političnih institucij	27
4.1.2 Organizacija in izvedba volitev	34
4.1.3 Demobilizacija in reintegracija veteranov	37
4.1.4 Reforma notranjega varnostnega sektorja	39
4.1.5 Trenutno stanje politične obnove	40
4.2 Družbena obnova Kosova	49
4.2.1 Obnova sistema izobraževanja in sistema zdravstvene oskrbe	49
4.2.2 Vračanje in ponovno naseljevanje beguncev in notranje razseljenih oseb	53
4.2.3 Obnova kohezije družbe	57
4.3 Ekonomska obnova Kosova	62
4.3.1 vzpostavitev makroekonomske stabilnosti	66
4.3.1.1 BDP in ekonomska rast	66
4.3.1.2 Tržni primanjkljaj	67
4.3.1.3 Brezposelnost	69
4.3.2 privatizacija družbenolastniških podjetij in preoblikovanje javnih podjetij	71
5. ZAKLJUČEK	74
6. SEZNAM GRAFOV, TABEL IN SHEM	80
7. SEZNAM LITERATURE	81
8. PRILOGE	88

SEZNAM KRATIC

BDP - bruto družbeni proizvod
CEC - *Central Election Commission* – Centralna volilna komisija
CIMIC – *Civil-Military Cooperation centers* – Centri sodelovanja vojske in civilne družbe
DOJ – *Department of Justice* - Oddelek za pravosodje
EAR - *European Agency for Reconstruction* - Evropska agencija za obnovo
ECHO - *European Community Humanitarian Office* - Urad za humanitarno pomoč
EK – *European Commission* -Evropska komisija
EU – *European Union* - Evropska unija
EWR – *Early Warning Report* – Poročilo o zgodnjem opozarjanju
HDR - *Human Development Report* – Poročilo o človekovem razvoju
ICG – *International Crisis Group* – Mednarodna krizna skupina
ICRS - *Information Counseling and Referral Service* - Služba za informacijsko svetovanje in napotitve
IJSD - *International Judicial Support Division* - Oddelek za mednarodno sodno pomoč
IMF - *International Monetary Fund* - Mednarodni monetarni sklad
IOM – *International Organisation of Migration* – Mednarodna organizacija za migracije
IRC – *International Red Cross* - Mednarodni rdeči križ
JDD - *Judicial Development Division* - Oddelek za sodni razvoj
JIAS - *Joint Interim Administration Structure* - Skupna začasna struktura civilne administracije
KFOR – *Kosovo Force*
KPC – *Kosovo Protection Corp* - Kosovske zaščitne sile
KPS – *Kosovo Police Service* - Policijske sile Kosova
KTA - *Kosovo Trust Agency* - Agencija za upravljanje premoženja
MWG - *Municipal Working Group* – Občinske delovne skupine
NATO – *North Atlantic Treaty Organisation*
OMPF - *Office on missing person and fornsics* - Urad za pogrešane osebe in sodno medicino
ORC - *Office of Returns and Communities* – Urad za vrnitve in skupnosti
OVK – Osvobodilna vojska Kosova - UCK Ushtria Clirimtare es Kosoves
OVSE – Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN – Organizacija Združenih narodov
PMD - *Penal Management Division* - Oddelek za upravljanje kazenskega sistema
RRRF - *Rapid Response Returns Facility* - Enota za hitro posredovanje na področju vračanja beguncev
SČG – Srbija in Črna gora
TFR - *Task Force on Returns* - Delovna skupina za vračanje beguncev
UNDP – *United Nation Development Plan* – Razvojni načrt Organizacije združenih narodov
UNHCR - *United Nations High Commissioner for Refugees* – Visoki komisariat Združenih narodov za begunce
UNMIK – *United Nation Interim Administration Mission in Kosovo* - začasna administrativna misija OZN na ozemlju Kosova
ZRJ - Zvezna republika Jugoslavija
VS OZN – Varnostni svet združenih narodov
WB – *World Bank* - Svetovna banka
WFP - *World Food Programmme* – Svetovni program za hrano

1 UVOD

Konec hladne vojne je korenito spremenil varnostno situacijo mednarodne skupnosti in hkrati tudi lastnosti sodobnih oboroženih spopadov. Starih glavnih varnostnih groženj, spopada med obema velesilama in njunim blokom držav ter grožnja uporabe jedrskega orožja ni bilo več. Pojavile pa so se nove grožnje sodobni mednarodni varnosti – notranji spopadi v novonastalih državah. S koncem hladne vojne in razpadom komunističnega bloka je nastalo več novih manjših držav, ki so si morale na novo prilastiti moč ter opredeliti in vzpostaviti lastno identiteto. Mnoge od teh držav niso našle prave poti nadaljevanja svojega obstoja in so v nastali zmedi zašle v oborožen spopad. Za sodobne oborožene spopade je značilno, kot pravi Maynardova (1999: 6), da so osnovani na intenzivnem sovraštvu med različnimi družbenimi skupinami v državi, ki temelji na različnosti v narodnosti, jeziku, kulturi ter rasni in verski pripadnosti. Nekateri avtorji so takšne oborožene spopade poimenovali konflikti identitete (angl. *identity conflicts*). Poleg tega pa je za sodobne spopade značilno tudi, da so to spopadi majhnih razsežnosti, se odvijajo znotraj držav in terjajo visok delež civilnih žrtev (9/10 civilnih žrtev), kar je posledica množičnih pobojev, osebnih maščevanj ali etničnega čiščenja.¹

Zaradi naštetih lastnosti sodobnih spopadov le-ti še bolj kot tisti v preteklosti neposredno vključujejo in prizadenejo vse ravni družbe. To dejstvo pa se izraža tudi v kompleksnosti nalog, s katerimi se soočajo akterji, ki se vključijo v obnovo družb/držav po koncu spopadov.

Ena od držav, katere narodi po koncu hladne vojne niso bili več zmožni najti skupne poti za sobivanje, je tudi Jugoslavija. Razkol med posameznimi jugoslovanskimi narodi je postal očiten po smrti voditelja Josipa Broza Tita leta 1980 in se je v naslednjem desetletju le še poglobil. Sledil je razpad Jugoslavije, ki se je začel leta 1990 z razglasitvijo samostojnosti in neodvisnosti Slovenije in Hrvaške in nadaljeval leta 1991 ter 1992 z razglasitvijo neodvisne Makedonije ter Bosne in Hercegovine.

Tudi prebivalstvo in politično vodstvo avtonomne pokrajine Kosovo si je v začetku 90. let želelo neodvisno in samostojno republiko. Izveden je bil referendum, izvoljen parlament in

¹ V 1. svetovni vojni je ta delež znašal 5–14 % (Ahlstrom v Maynard, 1991: 8).

sprejeta ustava. Vendar pa se je mednarodna skupnost na začetku zavzemala predvsem za ohranitev enotne Jugoslavije, saj je pravico do osamosvojitve priznala le republikam Jugoslavije. Krvavi dogodki, ki so sledili osamosvajanju jugoslovanskih republik, pa so še bolj zaprli kosovsko pot v samostojnost in neodvisnost.

Ob pregledu zgodovinske literature ugotovimo, da je ozemeljski »konflikt« glede Kosova med Srbi in Albanci obstajal že od nekdaj. Še danes si zgodovinarji niso enotni v tem, kateri narod je najprej živel na tem ozemlju in v katerem obdobju je eden oziroma drugi narod predstavljal manjšino na Kosovu. Tako status ozemlja kot pravice prebivalstva so bili stalno vir sporov med obema narodoma. V obdobju po koncu hladne vojne se je ta spor intervalno intenziviral. Trdim lahko, da ni šlo toliko za željo kosovskih Albancev po samostojnosti kot za več desetletij zatiranja in prezira s strani srbske politike in oblasti. Srbsko oblast je vodil bolj ali manj prikriti nacionalizem in zgodovinska ideja o veliki Srbiji, ki je prišla v ospredje leta 1989, ko je vodstvo Srbije prevzel Slobodan Milošević.

Kosovsko vprašanje je telo več desetletij in končno eksplodiralo leta 1998. Mednarodna skupnost si je lahko do tedaj zatirala oči pred naraščajočim nasiljem na Kosovu in se posvečala spopadam na ozemlju drugih nekdanjih republik Jugoslavije, vendar je v tistem trenutku morala posredovati. Tudi intenzivna pogajanja in diplomatska prizadevanja niso več zmogla prekiniti vala nasilja in vzpostaviti miru na tem ozemlju. Diplomatskim in pogajalskim neuspehom ter naraščanju nasilja srbskih enot nad albanskim prebivalstvom so sledili zračni napadi zveze NATO na Republiko Srbijo. Z upravičenostjo in zakonsko podlago napada se v tem diplomskem delu ne bom ukvarjala.

Napadi zveze NATO so se zaključili s sprejetjem Vojaško-tehničnega sporazuma 9. 6. 1999 in z umikom srbskih policijskih, vojaških in paravojaških enot z ozemlja Kosova. Ostalo pa je Kosovo – uničena in razcepljena pokrajina – pogorišče vojne.

Glede na stanje Kosova po koncu spopadov je bilo jasno, da se bo morala mednarodna skupnost vključiti v postkonfliktno obnovo pokrajine. S sprejetjem Resolucije Varnostnega sveta Organizacije združenih narodov 1244 10. 6. 1999 je Kosovo postalo mednarodni protektorat, ki ga vodi OZN v sodelovanju z zvezo NATO, Evropsko unijo, Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi, Svetovno banko ter različnimi vladnimi in nevladnimi

organizacijami. Misija na Kosovu predstavlja prvo takšno sodelovanje v zgodovini.

Obnova postkonfliktne družbe je sestavljena iz skupka kompleksnih nalog, ki posegajo na varnostno, politično, družbeno in ekonomsko področje države. Predpogoj za začetek izvajanja postkonfliktne obnove je vzpostavitev in ohranjanje miru ter zagotovitev varnosti. Po tem se lahko začne politična, družbena in ekonomska obnova. Med dejavnosti politične obnove lahko prištevamo izgradnjo političnih institucij, podporo in organizacijo volitev, nadzor nad spoštovanjem človekovih pravic, demobilizacijo in reintegracijo nekdanjih borcev, reformo varnostnega sektorja itn. Družbeno obnovo predstavljajo dejavnosti, kot so vračanje in preseljevanje beguncev, oživljanje in reforma šolskega sistema in sistema zdravstva, pomoč prizadetim v spopadu, graditev zaupanja in sodelovanja med ljudmi. Ekonomsko obnovo pa predstavljajo dejavnosti, ki bodo preko investicij v ključne sektorje, ponovne oživitve trgovine, varčevalnih shem, spodbujanja domačih in tujih naložb, makroekonomske stabilizacije ter oblikovanja pravnega okvira in predpisov omogočili ponoven zagon ekonomije.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Diplomsko delo z naslovom »Obnova postkonfliktne družbe na Kosovu« obravnava proces obnove družbe na Kosovu po koncu spopada junija 1999. Delo poskuša opredeliti sestavne dele obnove družbe, ki jo je nasilen spopad prizadel in delno uničil. Teoretično opredeljeni sestavni deli obnove so nato preneseni na primer obnove družbe na Kosovu. Hkrati poskuša diplomsko delo raziskati, kdo vse se vključuje v postkonfliktno obnovo, kako uspešna je dejansko politična, družbena in ekonomska obnova Kosova, s katerimi težavami se soočajo mednarodni in lokalni akterji obnove in kakšna je njihova vloga. Obravnavana tema je še posebej zanimiva, saj je kosovsko vprašanje pomemben evropski varnostni problem in ima vpliv na regijo, ki je tesno politično, gospodarsko in varnostno povezana s Slovenijo. Poleg tega pa je mednarodna misija na Kosovu posebnost, saj predstavlja prvo misijo v novi generaciji mednarodnih misij, ki so se po letu 1999 nadaljevale še v Vzhodnem Timorju, Afganistanu in v nekem smislu tudi v Iraku.

1.2 CILJI PREUČEVANJA

V diplomskem delu sem si zastavila naslednje cilje:

- preučiti, katere dejavnosti vključuje proces obnove družbe, ki se je soočila z nasilnim spopadom
- prikazati zgodovinski kontekst in razloge za spopad na ozemlju Kosova
- preučiti, kateri mednarodni in lokalni akterji so vključeni v posamezni sestavni del postkonfliktne obnove na Kosovu
- ugotoviti, kakšno vlogo imajo posamezni sodelujoči pri obnovi in kako med seboj sodelujejo
- poskus ocene uspešnosti postkonfliktne obnove na Kosovu

1.3 METODE PREUČEVANJA

V diplomskem delu so bile uporabljene različne raziskovalne metode. Najprej se je bilo potrebno seznaniti z obstoječimi in dostopnimi viri o izbrani tematiki, za kar je bila uporabljena metoda zbiranja virov. Z analizo in interpretacijo primarnih virov sem

obdelala zbrane dokumente, resolucije, ustavna določila in poročila. Zbrane knjige, članke in raziskave o izbrani tematiki sem preučila z analizo in interpretacijo sekundarnih virov. Za seznanitev z zgodovinskim ozadjem spopada na Kosovu je bila uporabljena raziskovalna metoda zgodovinskorazvojna analiza, s katero sem preučila kosovsko vprašanje v različnih zgodovinskih obdobjih. Za preučevanje sedanjega stanja na področju Kosova je bila uporabljena metoda analiza uradnih statistik. Z opisno metodo pa je obravnavana teoretična osnova postkonfliktne obnove in njenih sestavnih delov.

1.4 HIPOTEZE

- Misija UNMIK se je vzpostavila leta 1999 in je v letu 2005 že v svojem 6. letu. V tem obdobju je bilo storjeno veliko na vseh področjih obnove. Gledano splošno glede na stanje na Kosovu in okolje, v katerem se odvija vsakodnevno življenje prebivalcev Kosova, misija do sedaj ni bila preveč uspešna.
- Postkonfliktna obnova je proces, ki se odvija na treh različnih področjih hkrati – političnem, družbenem in ekonomskem. Vsa tri področja so med seboj tesno povezana zato imajo dogajanja oziroma uspehi/neuspehi na posameznem področju pomemben neposreden vpliv na dogajanja oziroma uspehe/neuspehe na drugih dveh področjih.
- Obnova postkonfliktne družbe na Kosovu je predstavnica nove tretje generacije operacij ohranjanja miru, ki so kompleksne (multidimenzionalne) operacije za podporo miru. V začetni fazi postkonfliktne obnove so imele osrednjo vlogo mednarodne organizacije, kot so NATO, OZN, OVSE, EU in druge. V sedanji fazi obnove pa vsi sodelujoči težijo k temu, da bi funkcijo nadaljevanja in odgovornosti postkonfliktne obnove prevzeli lokalni akterji.

1.5 OPREDELITEV POJMOV

- **Mednarodna skupnost**

Skupnost, ki jo sestavljajo multilateralne in bilateralne organizacije, medvladne organizacije, mednarodne nevladne organizacije, humanitarne organizacije in podjetja, ki sodelujejo pri dajanju pomoči in pri obnovitvenih delih v razvijajočih

se državah (Kumar, 1997: 3).

- **Postkonfliktna obnova**

Vključuje ponovno opredeljevanje in preoblikovanje odnosov med političnimi avtoritetami in prebivalstvom, ponovno definiranje odnosov med različnimi etničnimi in družbenimi skupinami, oblikovanje civilne družbe v njenem najširšem pomenu, podpora obnove psihosocialnih odnosov in spravi, prenovi ekonomskih politik in institucij na način, da spodbujajo podjetništvo in iniciative posameznikov (Kumar, 1997: 2).

Postkonfliktna obnova podpira prehod iz spopada k miru v prizadeti državi s tem, da pomaga obnavljati družbeno-ekonomske okvirje družbe. Postkonfliktna obnova pomeni obnovo dejavnikov, ki omogočajo delovanje mirnodobne družbe na ekonomskem in družbenem področju ter na področju vodenja in vladavine prava (World Bank, 1998: 14).

- **Operacije za ohranjanje miru** (angl. *Peacekeeping Operations*)

Operacije pod okriljem Organizacije Združenih narodov z namenom pomagati ohraniti ali vzpostaviti mednarodni mir in varnost na področju spopadov. Poleg omenjenega je namen teh operacij tudi nadzorovanje in vzdrževanje prekinitve ognja, pomoč pri umiku enot z zasedenega ozemlja in delovanje kot vmesnik med nasprotujočima se stranema. V operacijah poleg vojaškega osebja delujejo tudi civilisti, ki izvajajo osnovne politične ali administrativne naloge. Značilnost operacij je, da so vzpostavljene s soglasjem obeh sprtih strani, se ne vmešavajo v notranjepolitične zadeve države, osebje operacije sme uporabiti silo le v primeru samozaščite (Blue Helmets, 1990: 5-6).

- **Operacije v podporo miru** (angl. *Peace Support Operations*)

Termin se uporablja za operacije, ki so jim poleg tradicionalnih nalog operacij za ohranjanje miru, dodanih še več drugačnih aktivnosti, predvsem političnega,

policijskega, ekonomskega in diplomatskega značaja. Poleg tega, pa se v to obliko mirovni operacij, poleg vojaškega osebja, vključuje tudi veliko nevojaških akterjev in organizacij (Jelušič, 2003: 21).

- **Operacije izgradnje miru po končanju spopadov** (angl. *postconflict peacebuilding*) Operacije, ki vključujejo procese identifikacije in zagotavljanja podpore ključnim strukturam (znotraj prizadete države) z namenom utrditi mir in ponovno vzpostaviti zaupanje med prebivalci. Med dejavnosti operacij spadajo demobilizacija in reintegracija veteranov, zbiranje in uničevanje orožja, vzpostavitvev redu, reforma, izvedba in nadzor volitev, preoblikovanje in povečanje moči vladnih institucij, zagotavljanje spoštovanja človekovih pravic, promocija političnega sodelovanja, izboljšanje delovanja policijskega in sodnega sistema ter zagotavljanje družbenega in ekonomskega razvoja. Operacije zagotavljajo uspešno nadaljevanje procesov, ki so jih vzpostavile operacije ohranjanja miru in operacije za ustvarjanje miru. Cilj operacij je preprečevanje ponovnega izbruha sovražnosti in zdravljenje »ran«, ki jih je povzročil spopad (Ghali, 1992, 1995).

2 ZGODOVINSKO OZADJE IN POTEK SPOPADA

Kosovo je pokrajina v skupnosti Srbije in Črne gore, ki se geografsko nahaja na južnem delu države Srbije. Razteza se na 10.887 km² in ima približno 2 milijona prebivalstva.² Poleg Albancev in Srbov na Kosovu živi še pet manjšin – Bošnjaki, Turki, Romi, Aškali in Egipčani. Leta 1999 je mednarodna skupnost Srbiji odvzela suverenost nad ozemljem Kosova in področje razglasila za mednarodni protektorat pod nadzorom OZN. Pokrajina je razdeljena na 30 občin, glavno mesto je Priština.

Za zunanje opazovalce, ki niso neposredno povezani z dogajanjem na Kosovu, je celotna kosovska zgodovina zelo begajoča, saj imajo kosovski Albanci in kosovski Srbi vsak svoje prepričanje o zgodovinskih dogajanjih. Ta prepričanja in razlaga zgodovine so običajno popolnoma nasprotni. Na obstoj dveh različnih zgodovin o Kosovu kaže že to, da imajo Srbi in Albanci popolnoma različno mnenje o tem, kdo je najprej živel na ozemlju Kosova. Albanci trdijo, da so potomci antičnih Ilirov, ki so živeli na območju Kosova že v 6. in 7. stoletju našega štetja. Srbska zgodovina govori, da so se Srbi kot potomci južnih Slovanov naselili na ozemlju Kosova nekje med 7. in 10. stoletjem našega štetja. Hkrati pa ne priznava, da so Albanci potomci Ilirov (Judah, 2002: 2; Daskalovski, 2003: 13).

Z invazijo Turkov na Balkan in porazom Srbije v bitki na Kosovem polju 28. 6. 1389 je območje Kosova prešlo pod oblast Otomanskega imperija. V Otomanskem imperiju je vladalo prepričanje, da imajo vsi, ki verjamejo v islam, enake pravice. Albanci so tako pod turško vladavino uživali veliko svoboščin in so bili v primerjavi s Srbi v privilegiranem položaju. V začetku 19. stoletja je začelo turško cesarstvo propadati in se umikati z Balkana, hkrati pa so se na tem območju začele oblikovati različne ideje nacionalizma. Z balkanskimi vojnami leta 1912 in 1913 je bilo kosovsko ozemlje priključeno samostojni državi Srbiji, ki je nastala leta 1878. Območje Kosova je bilo tudi v preteklosti poseljeno z mešano populacijo, kjer so večino predstavljali Albanci in Srbi. Srbske oblasti so vse od zasedbe kosovskega ozemlja Albancem odvzele vse pravice do narodne identitete ter jih želele asimilirati in izseliti. V Srbiji je prevladovalo zgodovinsko mnenje, da je Kosovo del

² Zadnji popis prebivalstva na katerem so sodelovali vsi prebivalci Srbije je bil izveden leta 1981. Popis prebivalstva z leta 1991 so Albanci bojkotirali. Predvidevanja Federalnega statističnega urada so bila, da je predstavljajo Albanci 82 % in Srbi 10 % prebivalstva na Kosova. Po trenutnih lokalnih predvidevanjih naj bi imelo Kosovo med 1,7 in 2,4 milijona prebivalcev (Raduška v Guzina, 2003 :35; Bradley in Knaus, 2004: 5-6).

ozemlja velike Srbije in področje, kjer uživajo vse ugodnosti le Srbi. Srbija je iz 1. svetovne vojne odšla na strani zmagovalnih sil antante. Že leta 1918 je Srbija okupirala Kosovo, ki je po koncu vojne postalo del Srbije in s tem tudi del Kraljevine SHS³. V začetnem obdobju 2. svetovne vojne je bilo Kosovo pod italijanskimi okupacijskimi silami. To obdobje je bilo za Albance pozitivno, saj so Italijani Kosovo skupaj z Albanijo združili v Veliko Albanijo in tako uresničili albanske sanje po življenju vseh Albancev v skupni državi. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 so ozemlje Kosova zavzele nemške enote. Po koncu 2. svetovne vojne so na Balkanu zopet vzpostavili predvojne meje. Kosovo je zopet postalo ena od dveh avtonomnih pokrajin znotraj Republike Srbije in s tem vključeno v Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo. V obdobju do leta 1974 je poskušala jugoslovanska komunistična elita z razširjanjem ozemeljske avtonomije Kosova in statusa kosovskih Albancev zadovoljiti zahtevam Albancev in Srbov na Kosovu. Hkrati pa je ozemlje ostajalo pokrajina znotraj Srbije. Leta 1974 je SFRJ sprejela novo ustavo, s katero je Kosovo postalo sedma enota federacije in hkrati ostalo del Srbije. Pokrajina je dobila svojo ustavo in visoko stopnjo suverenosti ter neodvisnosti od srbske vlade pri odločanju o ekonomskih, družbenih, kulturnih in političnih zadevah na svojem ozemlju. Poleg tega pa še možnost veta, ko se je odločalo o stvareh skupnega interesa. Republika Srbija je tako izgubila nadzor nad pokrajino, ki pa je bila dejansko še vedno del njenega ozemlja. To je v 80. letih zelo podžigalo srbski nacionalizem. Z določilom reprezentativne zastopanosti oziroma »ključa nacionalnosti« so kosovski Albanci zasedli veliko vodilnih mest v federaciji, ki so bila uradno rezervirana za Srbe.⁴ Vendar pa pokrajina ni pridobila tistega, kar so si kosovski Albanci najbolj želeli, pravice do odcepitve in samoodločbe.

Kljub temu da so v obdobju po letu 1974 na Kosovo pritekala tudi znatna finančna sredstva iz zveznih skladov za pomoč manj razvitim republikam in pokrajinam, ekonomski razvoj pokrajine ni sledil njenemu političnemu in kulturnemu razvoju. Izobraževalni in zdravstveni sistem sta bila močno pod jugoslovanskim povprečjem. Celo v najboljših časih v 70. letih je znašal prihodek na prebivalca na Kosovu le 30 % jugoslovanskega povprečja. V poznih 70. letih so visoka brezposelnost, inflacija in revščina slabšale ekonomsko in družbeno stanje iz dneva v dan (Biberaj v Besnik, 2003: 209).

³ Kasneje se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo.

⁴ Med letu 1978 in 1979 je postal podpredsednik predsedstva Jugoslavije vodilni albanski politik Fadil Hoxha.

Obdobje od leta 1974, ki je bilo za kosovske Albance relativno pozitivno, pa se je zaključilo leta 1980 s smrtjo jugoslovanskega voditelja Josipa Broza Tita. Po njegovi smrti se je v jugoslovanskih republikah začel pojavljati ekstremistični nacionalizem, ki je v Srbiji znova oživel idejo o veliki Srbiji. Srbski nacionalizem in protialbanski odnos so spodbujale demonstracije študentov na Kosovu marca 1981 in popis prebivalstva, ki je pokazal velike spremembe v razmerju albanskega in srbskega prebivalstva na Kosovu.⁵ V poznih 70. in zgodnjih 80. letih je bil razcep med obema etničnima skupinama dokončen.

V 80. letih se je na Kosovu začel intenzivirati pritisk na kosovske Albance, ki ga je bilo še lažje izvajati zaradi tesne gospodarske in politične navezanosti ter odvisnosti Kosova od Srbije. Leta 1989 je prevzel vodenje države Srbije Slobodan Milošević, ki je med svojimi prvimi potezami z novo srbsko ustavo spremenil status Kosova, mu odvzel avtonomijo in ga neposredno upravno podredil Beogradu. Po letu 1989 so srbske oblasti izdale mnogo zakonov in uredb, ki so Albance na Kosovu postavljale v podrejen položaj in ustvarjale situacijo, ki je pospeševala izseljevanje Albancev⁶. Med drugim so oblasti prepovedale prodajati in kupovati nepremičnine brez soglasja državnih organov, s šolsko reformo so omejili uporabo albanskega jezika v šolskem procesu, policijske in vojaške sile so imele neomejena pooblastila za hišne preiskave. S pomembnih položajev je bilo odpuščenih preko 100.000 Albancev, katerih delovna mesta so zasedli Srbi.⁷ Z zakonom o informiranju so ukinili kosovske dnevnikarje in prevzeli vodenje kosovskega radia in televizije. Zaprli so vse glavne kulturne ustanove kosovskih Albancev in omejili njihov vpis na višje izobraževalne programe. Srbska policija je formalno in neformalno diskriminirala in ustrahovala Albance na Kosovu. Kosovski Srbi pa so izvajali ideološko diskriminacijo s svojimi odnosi in občutkom etnične superiornosti nad albanskim prebivalstvom. Vsa ta dejanja so imela en cilj – okrepiti srbsko prisotnost na Kosovu in ustvariti razmere, ki bodo Albance prisilile k preseljevanju (Pirjevec, 2001: 37–38; Guzina, 2003: 38–40).

⁵ Med leti 1948 in 1967 je znašal delež Albancev na Kosovu približno 67%, delež Srbov pa približno 23,5% (Raduška v Guzina, 2003: 35).

⁶ V enem letu so sprejeli več kot 20 novih zakonov in uredb (Guzina, 2003: 38).

⁷ Samo na prištinski univerzi so odpustili 18.000 zaposlenih. Razlogi za odpust so bili zamujanje na delo ali odhod z dela brez dovoljenja dekana (Spotlight Report No.24: 4).

Ekonomska situacija, ki je bila že prej slaba, je po prevzemu nadzora s strani Srbije samo še nazadovala. Leta 1989 je dohodek na prebivalca znašal 700 ameriških dolarjev, leta 1995 je ta številka padla na 340 ameriških dolarjev. S tem je Kosovo postalo najbolj revna pokrajina v Evropi (Mustafa v Besnik, 2003: 209).

Albanci na Kosovu so protestirali, se upirali in izvajali politične akcije, vendar jih ni upoštevala ne beograjska vlada in ne mednarodna skupnost. Srbska oblast je demonstracije Albancev izkoristila za obračun z demonstranti in z njimi upravičevala razglasitev izrednega stanja na Kosovu. Leta 1990 se je počasi začel razpad Jugoslavije in delegati kosovskih Albancev so si, enako kot druge jugoslovanske republike, želeli samostojno državo. Julija so sprejeli deklaracijo o neodvisnosti in nato septembra še lastno ustavo. Septembra 1991 je bil izveden referendum, na katerem se je 87 % volivcev odločilo za suverenost Republike Kosovo. Leta 1992 so oblikovali svoj parlament in maja z veliko večino (99,5 % glasov) za predsednika Kosova izvolili Ibrahima Rugovo. Le-ta se je zavzemal za načelo mirnega bojevanja proti srbskim oblastem, z vztrajanjem pri *status quo* ter čakanjem na to, da se Kosovo prizna kot tretja federalna enota v federaciji Srbije in Črne gore. Zaradi miroljubnosti upora kosovskih Albancev je tudi mednarodna skupnost »spregledala« kosovsko vprašanje in ga dolgo obravnavala kot notranji problem Srbije. Že leta 1994 se je pokazal prvi znak nezadovoljstva dela kosovskih Albancev s politiko delovanja Rugove⁸ (Agana v Guzina, 2003: 40; Guzina, 2003: 44–46).

Na položaj Kosova v tem obdobju je odločilno vplivalo mnenje mednarodne skupnosti, ki je vztrajala pri odločitvi, da imajo pravico do mednarodnega priznanja države le republike nekdanje Jugoslavije in ne pokrajini Kosovo in Vojvodina. Tako je Kosovo ostalo pokrajina znotraj Srbije in s tem del novonastale države Zvezne republike Jugoslavije (ZRJ). Potrebno pa je upoštevati tudi dejstvo, da bi priznanje neodvisnosti Kosova vplivalo na vprašanja albanskih manjšin v Srbiji, Črni gori, Makedoniji in Grčiji ter povzročilo nevarno nestabilnost v celotni regiji.

Kosovski Albanci, ki so se zavedali, da je pot do neodvisnosti dolga, so začeli vzpostavljati sistem vzporednih institucij in Kosovo se je razdelilo na del, ki je bil pod nadzorom srbske oblasti, in del, ki ga je vodila oblast kosovskih Albancev.

⁸ Prišlo je do delitve članov njegove stranke Demokratske zveze Kosova na bolj umirjen, ki je soglašal s politiko Rugove, in bolj uporen del (Guzina, 2003: 44–46).

Leta 1995 je bil sprejet Daytonski sporazum, v katerem je bil problem Kosova popolnoma ignoriran. Kosovski Albanci so uvideli, da je najboljša, kar lahko pričakujejo za Kosovo, status sestavnega dela federacije Srbije in Črne gore. To je še bolj pospešilo delitev kosovskih Albancev glede na način reševanja stanja Kosova. Predvsem mlajši del populacije, ki je zagovarjal aktivno politiko proti Srbiji, je oblikoval Osvobodilno vojsko Kosova (OVK) oziroma *Ushtria Clirimtare es Kosoves* (UCK), ki je začela z izvajanjem gverilskih akcij. Žrtve so bili predvsem civilisti, srbski policisti in tudi Albanci, ki so jih sumili sodelovanja s srbskimi oblastmi. Konec leta 1997 in v začetku leta 1998 so se začeli intenzivni spopadi med silami kosovskih Albancev in srbskimi vojaškimi ter policijskimi enotami. Spopadi so imeli za posledico več kot 1500 mrtvih kosovskih Albancev in več kot 400.000 ljudi, pregnanih iz svojih domov. Uporaba sile s strani srbskih oblasti je še bolj spodbudila vključevanje v OVK (www.nato.int/kfor/kfor/intro.htm, 11.3.2004; Guzina, 2003: 44–46).

Stopnjevanje nasilja, strah pred humanitarnimi posledicami konflikta ter tem, da se bo konflikt še bolj zaostрил in hkrati razširil na sosednje države, so bili razlogi, da se je mednarodna skupnost končno vključila v reševanje krize. Sledila so intenzivna diplomatska prizadevanja, katerih rezultat so štiri sprejete resolucije VS OZN. Marca 1998 je bila sprejeta resolucija VS št. 1160, sledili sta resoluciji št. 1199 (september 1998) in št. 1203 (oktobra 1998). Februarja in marca 1999 so se odvila mirovna pogajanja med sprtima stranema, ki pa se niso končala pozitivno, 23. 3. 1999 so sledili zračni napadi zveze NATO na ZRJ (operacija Allied Force). 9. 6. 1999 je bil med zvezo NATO in ZRJ podpisan Vojaško-tehnični sporazum, ki je predvideval umik srbskih enot s Kosova. Trditve, da se je ta umik dejansko začel, so končale zračne napade zveze NATO. 10. 6. 1999 je bila sprejeta nova resolucija VS št. 1244, ki predstavlja osnovo za oblikovanje mednarodne civilne misije in mednarodne varnostne misije UNMIK na ozemlju Kosova.

3 POSTKONFLIKTNA DRUŽBA IN POSTKONFLIKTNA OBNOVA

3.1 POSTKONFLIKTNA DRUŽBA

Postkonfliktno družbo sestavljajo posamezniki, skupine in skupnosti živeče na ozemlju, ki jih je prizadel spopad. Med osnovne značilnosti postkonfliktne družbe bi lahko prištevali razseljenost prebivalstva, zmanjšanje varnosti, psihična in fizična prizadetost prebivalstva, neobstoječa civilna družba, šibek ali neobstoječ politični sistem, ohromljen sistem izobraževanja in zdravstva, pretrgane trgovske vezi in slab ekonomski položaj. Zaradi delno ali popolnoma uničene osnovne infrastrukture je zmanjšana produktivna moč prebivalstva, posledično se povečuje delež oseb, katerih preživetje je odvisno od socialne pomoči. Dobro so razviti siva ekonomija, vzporedni trgi in kriminal. Običajno je takšna država tudi v slabem makroekonomskem položaju, saj jo pestijo visoka inflacija, visok proračunski primanjkljaj, slaba ekonomska rast in visok tržni primanjkljaj. Na poslabšanje makroekonomskega položaja pa vpliva tudi visoka stopnja brezposelnosti, ki se z vračanjem beguncev in demobilizacijo ter reintegracijo veteranov, še povečuje.

Carbonnier (1997) meni, da je za situacijo v kateri se znajde postkonfliktna družba je značilno tudi to, da je mir zelo krhek, kar pomeni, da se nadaljujejo lokalna rivalstva med nekdanjimi nasprotniki, kar slabi politično stabilnost. Poleg tega pa kombinacija možnosti dostopa do orožja in ohranitev sovraštva vzpodbuja kriminalna dejanja. Stopnja šibkosti sodne, finančne, fiskalne, upravne in regulativne politike je odvisna od tega kako močno je konflikt prizadel ta področja. Državo pesti pomanjkanje usposobljene delovne sile, saj se v času spopada zanemarja izobraževanje, hkrati pa so visoko izobraženi ljudje med prvimi, ki zapustijo državo, ko se začne spopad.

3.2 POSTKONFLIKTNA OBNOVA

Postkonfliktno obnovo sestavlja več različnih in kompleksnih nalog, ki jih običajno s sodelovanjem izvajajo mednarodni akterji in lokalni akterji. Na splošno, bi lahko področja na katerih se izvajajo naloge obnove razdelili na varnostno, politično, družbeno in ekonomsko. Dejansko pa se na vsakem izmed teh področij izvaja večja skupina podnalog, ki se osredotočijo na posamezne spektre posameznega področja. Končni cilj obnove je zagotoviti ponovno vzpostavitev sistema prizadete države in njeno samostojnost pri izvajanju vseh državnih funkcij.

Pri postkonfliktni obnovi ne moremo govoriti o univerzalnem modelu obnove, ki bi ga bilo možno uporabiti v vsaki prizadeti državi, saj je vsaka situacija edinstvena in zahteva individualni pristop. Institucije, ki se vključijo v postkonfliktno obnovo, se morajo predhodno seznaniti z značilnostmi družbe v katero prihajajo, dinamiko odnosov in naravo konflikta. Pri seznanjanju z značilnostmi konflikta je pomembno, da spoznajo kaj je sprožilo konflikt, kako se je le-ta končal, ali so nasprotja rešena in ali še obstajajo možnosti za obnovitev sovražnosti. Za uspešno obnovo družbe je predvsem pomembno, da je delovanje mednarodnih akterjev zmožno fleksibilnosti, inovativnosti in stalnega prilagajanja za zadovoljevanje specifičnih potreb družbe. Program zunanje pomoči mora vedno vsebovati tudi strategijo izhoda - načrt kako bo potekala zapustitev skupnosti v trenutku, ko bo le-ta zmožna sama nadaljevati izvajanje programa. V skladu s tem je v program potrebno vključiti usposabljanje lokalnih akterjev ter oblikovati odgovornost sodelujočih. Trenutek odhoda zunanjih akterjev ni mogoče določiti že na začetku izvajanja programa, ampak se ga določi takrat, ko je skupnost na to pripravljena (War-torn Societies Project; Schnabel 2002: 1; Maynard, 1999: 159).

Avtorja Hamre in Sullivan (2002: 91-92) sta definirala štiri različne, vendar medsebojno povezane skupine nalog postkonfliktne obnove. Prvo skupino sestavljajo **naloge zagotavljanja varnosti**, ki se nanašajo na vse vidike zagotavljanja varnosti. Sem spada zagotavljanje kolektivne in individualne varnosti, oblikovanje varnega okolja ter razvoj legitimnih in učinkovitih varnostnih institucij. Uspešno izvajanje teh nalog predstavlja predpogoj za uspešno delovanje in rezultate ostalih skupin nalog. Med drugo skupino nalog prištevamo naloge **vzpostavitve vodenja in sodelovanja**. Te naloge se ukvarjajo z oblikovanjem legitimnih in učinkovitih političnih ter upravnih institucij, hkrati pa oblikujejo tudi sistem sodelovanja v teh institucijah. S tem sistemom sodelovanja se zagotovi aktivno sodelovanje civilne družbe pri oblikovanju vlade in njene politike. Z vzpostavitvijo procesa vodenja se določijo pravila in postopki za politično odločanje. S procesom sodelovanja pa se zagotovi, da ima prebivalstvo vpliv na vladajoče strukture s tem, ko oblikuje civilno-družbene strukture, ki oblikujejo in izmenjujejo ideje preko odvetniških skupin, civilnih združenj in množičnih medijev. V tretjo skupino nalog postkonfliktne obnove spadajo naloge, ki **izboljšujejo socialno in ekonomsko stanje** prebivalstva. Sem spadajo zagotovitev nujne humanitarne pomoči, ponovna vzpostavitev delovanja zdravstvenega in šolskega sistema, postavitev temeljev ekonomije in začetek

razvojnega programa. Za to skupino nalog je značilno, da je v začetni fazi pozornost usmerjena predvsem na zagotovitev nujne humanitarne pomoči, s stabilizacijo razmer pa se pozornost prenese na dolgoročen družbeni in ekonomski razvoj. V zadnjo skupino nalog spadajo **naloge zagotavljanja pravice in sprave** med sprtimi stranmi. Sem spadajo oblikovanje učinkovitega sistema uveljavljanja zakonov, vzpostavitev pravičnega sodnega sistema, ki ga je možno nadzorovati in zagotoviti human zaporniški sistem. Cilj teh nalog je, preko formalnih in neformalnih mehanizmov, uresničiti potrebo ljudi po soočenju z zlorabami, ki so se zgodile med spopadom in z žalovanjem, ki temu sledi. Pomembno je, da se za pretekla kazniva dejanja določijo primerne kazni.

Le redke družbe so po končanem konfliktu zmožne same izvesti obnovo, zato se običajno v proces obnove vključijo tako mednarodni akterji (zunanji), kot tudi lokalni (notranji) akterji. Zunanje akterje predstavljajo bilateralne in multilateralne agencije, kot so Organizacija združenih narodov (OZN), Evropska unija (EU), Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), zveza NATO ter mednarodne nevladne organizacije. K notranjim akterjem prištevamo predstavnike oblasti, nevladne organizacije, politične stranke, organizacije civilne družbe, regionalne in humanitarne organizacije. Področja aktivnosti na katera se vključi mednarodna skupnost se lahko združijo na štiri kompleksne enote, ki jih predstavljajo politika in diplomacija⁹, varnost¹⁰, humanitarna pomoč¹¹ in pomoč za obnovo in razvoj¹². Pomembna je medsebojna povezanost vseh omenjenih področij in vključevanje novih spoznanj v delovanje.

Z vključitvijo zunanjih akterjev v obnovo pa se oblikuje en izmed dejavnikov, ki pomembno vpliva na uspešnost postkonfliktne obnove, to je odnos med zunanjimi in

⁹ Sem spadajo mirovna pogajanja, sporazumi in demilitarizacija. Glavni izvajalci so vlade najbolj vplivnih držav, ki delujejo multilateralno ali bilateralno preko zavezništev kot so OZN, NATO, EU in OVSE (World Bank, 1998: 19-20).

¹⁰ Sem spadajo mirovne operacije in operacije ohranjanja miru. Mirovne sile zagotovijo države, ki svoje enote na teren pošljejo pod mandatom OZN ali NATO (World Bank, 1998: 19-20).

¹¹ Sem spada zadovoljevanje osnovnih potreb prebivalstva po končanju spopada. Pomoč nudijo države darovalke preko različnih organizacij kot so Visoki komisariat ZN za begunce (United Nations High Commissioner For Refugees - UNHCR), Sklad Združenih narodov za otroke (United Nations Childrens Fund – UNICEF), Humanitarni urad Evropske skupnosti (European Community Humanitarian Office – ECHO), Svetovni program za hrano (World Food Programme – WFP). Pomembno vlogo pa imajo tudi nevladne organizacije, ki delujejo na terenu (World Bank, 1998: 19-20).

¹² obnova ekonomije, infrastrukture, povečanje moči obstoječih institucij in oblikovanje osnove za dolgoročni razvoj. To zagotavljajo Evropska unija, agencije OZN (pr. United Nations Development Plan - UNDP), države darovalke, nevladne organizacije, mednarodne finančne institucije (pr. regionalne razvojne banke, Svetovna banka, itd.) (World Bank, 1998: 19-20).

notranjimi akterji. Pomembno je, da odnos temelji na sodelovanju, medsebojnem zaupanju in spoštovanju. Zunanji akterji so pred velikim izzivom, ko pride do sodelovanja in delitve odgovornosti za izvajanje nalog. Mnogokrat se namreč bojijo, da bo ta delitev ogrozila uspeh misije. Paradoks pa je, da je prav uspeh misije odvisen od zmožnosti in usposobljenosti lokalnih akterjev, da prevzamejo in nadaljujejo delo zunanjih akterjev. Na koncu so notranji akterji odgovorni za trajnosti in uspešnost pobud s katerimi so zunanji akterji začeli obnavljati razbito družbo (Schnabel, 2002: 8-23).

4 POSTKONFLIKTNA OBNOVA KOSOVA

Marca 1998 je Varnostni svet Združenih narodov (VS OZN) obravnaval situacijo na Kosovu in sprejel resolucijo št. 1160, ki je pozvala države članice k embargu na prodajo orožja za Jugoslavijo in Kosovo, nasprotujoče stani pa k oblikovanju dialoga o političnem statusu Kosova. Mednarodna skupnost je tudi obsodila pretirano uporabo sile s strani srbske policije proti civilistom in mirnim demonstrantom na Kosovu ter teroristična dejanja (OVK). Resolucija ni ponudila praktičnih rešitev za kosovsko vprašanje in je zagovarjala nekakšno rešitev znotraj obstoječih meja Jugoslavije (Resolucija VS OZN št.1160; Allen-Dauphinee 2003: 101).

Septembra 1998 se je zopet sestal VS in v sprejeti resoluciji 1199 podal ugotovitve, da se je položaj na Kosovu še poslabšal, saj so spopadi postali še bolj intenzivni. Izrazili so tudi zaskrbljenost nad širitvijo konflikta v sosednje države ter nad valom beguncev, ki so se zatekli v severni del Albanije, Bosno in Hercegovino in druge evropske države. Zaskrbljeni so bili nad hitrim poslabšanjem humanitarne situacije in povečanjem kršitev človekovih pravic ter humanitarnega prava. Zahtevali so, naj sprti strani takoj prenehata s spopadi in sovražnostmi ter začneta s pogajanjem in dialogom. V resolucijo so bila vključena tudi priporočila Kontaktne skupine za nekdanjo Jugoslavijo.¹³ Dogovorili so se tudi o vzpostavitvi verifikacijske misije OVSE, ki bo opazovala sodelovanje obeh strani, ter nadzorno misijo zveze NATO (Resolucija VS OZN, št. 1199).

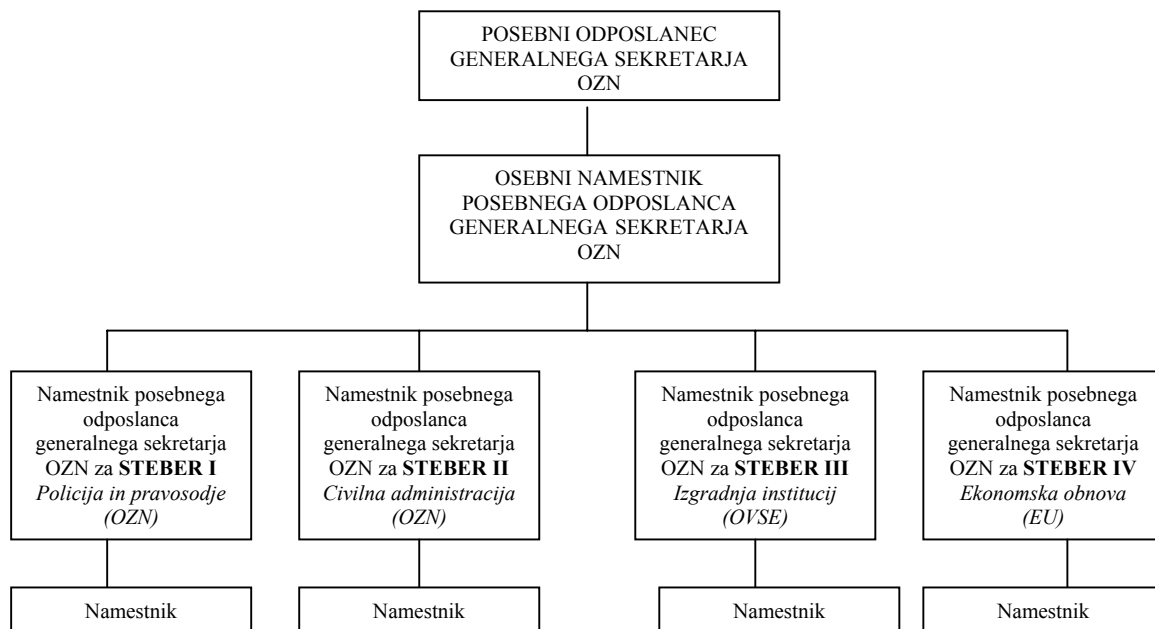
Države zveze NATO so podprle vojaško akcijo proti ZRJ, če le-ta ne bo sodelovala pri prekinitvi nasilja in vračanju beguncev. Z diplomatskimi prizadevanji za rešitev krize so dosegli prekinitev ognja in sprejem dveh sporazumov. V prvem sporazumu, ki je bil podpisan 16. 10. 1998, sta se ZRJ in OVSE dogovorila o vzpostavitvi verifikacijske misije na Kosovu. Z drugim sporazumom, ki je bil podpisan 15. 10. 1998, pa sta se ZRJ in zveza NATO dogovorila o vzpostavitvi misije, ki bo zagotavljala zračni nadzor nad ozemljem Kosova. Obe misiji sta bili odobreni z resolucijo VS 1203, ki je bila sprejeta oktobra leta 1998. V začetku leta 1999 so se razmere poslabšale, saj je zopet prišlo do izzivanj z obeh strani ter do pretirane uporabe sile s strani srbskih policijskih in vojaških enot. 29. 1. 1999 se je sestala Kontaktna skupina in izdala opozorila obema sprtima stranema ter zagrozila z zračnimi napadi, če se situacija ne bo umirila. Kot rezultat opozoril so se organizirala

¹³ Sestavljajo jo predstavniki Francije, Nemčije, Velika Britanije, ZDA, Italije in Ruske federacije.

mirovna pogajanja med sprtima stranema v Rambouilleju, ki so potekala v dveh krogih (6.–23. 2. 1999 in 15.–18. 3. 1999). V drugem krogu pogajanj je albanska stran podpisala sporazum, jugoslovanska stran pa je podpis zavrnila. Srbske policijske in vojaške enote so začele intenzivirati razmere z izvajanjem novih akcij in nameščanjem dodatnih enot na ozemlje Kosova. Razmere so prisilile pripadnike verifikacijske misije in zahodne diplomate, da so se umaknili iz pokrajine. 23. 3. 1999 je bil izdan ukaz za začetek zračnih napadov zveze NATO na ZRJ (operacija Allied Force). Napadi so trajali 72 dni in se tako zaključili 10. 6. 1999. 9. 6. 1999 je bil v Kumanovu podpisan Vojaško-tehnični sporazum med zvezo NATO in ZRJ.

10. 6. 1999 je bila sprejeta resolucija VS 1244, v kateri je mednarodna skupnost zahtevala takojšnjo prekinitev nasilja in represije na Kosovu ter umik vojaških, policijskih in paravojaških enot ZRJ. Z resolucijo VS 1244 je Kosovo postal mednarodni protektorat pod vodstvom OZN, Srbiji pa je bila odvzeta suverenost nad tem ozemljem. Resolucija je tudi pravna osnova za napotitev mednarodnih civilnih in vojaških enot na Kosovo in oblikovanje začasne administrativne misije OZN na ozemlju Kosova (*United Nation Interim Administration Mission in Kosovo – UNMIK*).

Schema 4.1: Organizacijska struktura misije UNMIK

Vir: www.unmikonline.org/structure.htm, 10. 1. 2004

Misija je edinstvena in neke vrste precedens, saj še nobena misija OZN do sedaj ni bila oblikovana na takšen način. Edinstvena je v tem, da so druge multilateralne organizacije, ki delujejo pod vodstvom OZN, polnopravni in enakovredni partnerji. Misijo vodi posebni odposlanec, ki ga imenuje generalni sekretar OZN. 16. 8. 2004 je nalogo vodenja misije UNMIK prevzel peti posebni odposlanec Danec Soren Jessen-Petersen. Naloga posebnega odposlanca je predsedovanje nad delom sestavnih delov misije in pospeševanje političnega procesa za določitev končnega statusa Kosova. Za svoje delo je odgovoren generalnemu sekretarju OZN (www.unmikonline.org/intro.htm, 10. 1. 2003).

Resolucija VS 1244 je misiji UNMIK naložila naslednje civilne naloge:

- začasno izvajanje osnovnih funkcij civilne administracije
- podpora oblikovanju določene mere avtonomije in vladavine na Kosovu
- pospešitev političnega procesa, ko bo določil prihodnji status Kosova
- koordinacija humanitarne pomoči
- podpora obnovi glavne infrastrukture in drugim delom ekonomske obnove
- ohranjanje vladavine zakonov in reda
- zagotavljanje spoštovanja človekovih pravic
- zagotavljanje varnega in neoviranega vračanja beguncev na lastne domove

(Resolucija VS 1244, 1999: 1-8).

Misijo sestavljajo štiri glavne sestavine oziroma stebri:

- 1. steber:**¹⁴ delovanje na področju policije in pravosodja – pod neposrednim vodstvom OZN
- 2. steber:** delovanje na področju civilne administracije – pod neposrednim vodstvom OZN
- 3. steber:** delovanje na področju izgradnje institucij in demokratizacije – pod vodstvom OVSE
- 4. steber:** delovanje na področju rekonstrukcije in ekonomskega razvoja – pod vodstvom Evropske unije (www.unmikonline.org/intro.htm, 10. 1. 2004).

¹⁴ Do junija 2000 je bil prvi steber misije humanitarna pomoč, ki jo je vodil Komisarjat ZN za begunce (UNHCR); maja 2001 je bil oblikovan novi prvi steber – policija in pravosodje.

➤ **steber I – policija in pravosodje**

Glavna naloga stebra I je zagotoviti vladavino prava na ozemlju Kosova. Predstavlja tesno sodelovanje Oddelka za pravosodje (*Department of Justice – DOJ*), ki vodi kriminalistične sodne postopke znotraj sodnega sistema, in UNMIK-ove policije, ki izvaja kriminalistične preiskave. Kratkoročni cilj DOJ-a je zagotoviti, da so medetnična in organizirana kriminalna dejanja obravnavana s strani mednarodnih sodnikov in tožilcev, ki lahko delujejo nepristransko in brez strahu pred povračilnimi ukrepi. Dolgoročen cilj DOJ-a je izgradnja večetničnega, neodvisnega in primerne sodstva. Poleg omenjenega je DOJ odgovoren še za upravljanje s sistemom zaporov na Kosovu ter ima v svoji sestavi tudi Urad za pogrešane osebe in forenzike.

UNMIK-ova policija je struktura, v kateri so tesno povezane mednarodna civilna policija in Policijske sile Kosova (*Kosovo Police Service – KPS*). Naloga te strukture je zagotavljanje vladavine zakonov in reda na Kosovu. Specialne enote znotraj policije UNMIK se ukvarjajo z zagotavljanjem zaščite pričam v procesih tihotapljenja belega blaga, hkrati pa delujejo tudi proti drugim oblikam organiziranega kriminala.

➤ **steber II – civilna administracija**

Z oblikovanjem Ustavnega okvira za začasno samoupravljanje in volitvami v letu 2001 so oblikovali strukturo začasnih organov vladanja (*Structure of the Provisional Institutions of Self-Government – PISG*). Vrhovni dokument strukture je še vedno Resolucija VS 1244 in z njo vrhovni organ, predstavnik Generalnega sekretarja OZN. Oblast na Kosovu se deli na zakonodajno, izvršno in sodno. Zakonodajno oblast ima skupščina s 120 člani. Izvršno oblast ima vlada, ki jo izvoli skupščina in jo sestavlja premier ter 10 ministrov. Sodni sistem sestavljajo sodišča na ravni občin, okrajna sodišča, sodišča za manjše prekrške in vrhovno sodišče Kosova. Predstavnik generalnega sekretarja OZN imenuje sodnike in tožilce z liste, ki jo je predlagal Svet sodnikov in tožilcev ter jo je odobrila skupščina. Skupščina izvoli tudi predsednika Kosova, ki pa mora imeti podporo stranke, ki ima največ sedežev v skupščini.

➤ *Steber III – izgradnja institucij in demokratizacija*

Dejavnosti na tem področju potekajo v okviru misije OVSE,¹⁵ ki je sestavni del misije UNMIK. Med naloge spadajo naslednje dejavnosti:

- demokratizacija in vladavina – razvoj civilne družbe, nevladnih organizacij in političnih strank
- organizacija in nadzor volitev – oblikovanje volilnega registra, pomoči političnim strankam, usposabljanje in izobraževanje za izvajanje volitev
- mediji – pomoč medijem, predpisi, zakoni in standardi, nadzor medijev, vzpostavitev radia in televizije Kosova
- človekove pravice – nadzor nad spoštovanjem človekovih pravic, vzpostavitev institucije ombudsmana, te naloge izvaja v sodelovanju z UNHCR
- pravna država – pomoč pri ponovni vzpostavitvi sodnega sistema, ki deluje na podlagi demokratičnih načel in spoštovanju človekovih pravic
- policijsko izobraževanje – izvajanje usposabljanja policije Kosova (KPS) (www.osce.org/kosovo/mandate/, 12. 1. 2004)

➤ *Steber VI – ekonomska obnova*

Dejavnosti na tem področju so vodene s strani Evropske unije. Evropska unija je zadolžena za ponovno oživitev ekonomskih aktivnosti na Kosovu, obnovo infrastrukture in ustvarjanje pogojev za moderno in odprto tržno ekonomijo. Z opisom zadolžitev Evropske unije lahko na splošno trdimo, da je naloga EU zagotoviti pogoje za ekonomski razvoj Kosova.

Na ozemlju Kosova je prve naloge postkonfliktne obnove, zagotavljanje varnega okolja za delovanje tako zunanjih kot tudi notranjih akterjev ter življenje prebivalstva prevzela zveza NATO in v ta namen oblikovala misijo Kosovo Force (KFOR). Mednarodne vojaške enote so pod mandatom OZN na Kosovo vstopile 12. junija 1999.

Resolucija VS 1244 je enotam dodelila naslednje vojaške naloge:

- preprečevanje obnove sovražnosti in vzdrževanje prekinitve ognja
- nadzorovanje umika vojaških, policijskih in paravojaških enot ZRJ

¹⁵ Misija OVSE na Kosovu predstavlja največjo terensko misijo te organizacije. Za izvajanje te misije je namenjena 1/5 proračuna OVSE (Delo, 15. 1. 2005: 2).

- zagotavljanje varne vrnitve beguncev na njihove domove
- demilitarizacija Osvobodilne vojske Kosova in drugih oboroženih enot kosovskih Albancev
- nadzor, preverjanje in zagotovitev delovanja v skladu z Vojaškim-tehničnim dogovorom¹⁶ in Sporazumom o demilitarizaciji in preoblikovanju Osvobodilne vojske Kosova¹⁷
- zagotavljanje javne varnosti in reda, dokler te naloge ne prevzamejo mednarodne civilne enote
- izvajane nadzora meje
- zagotavljanje svobode gibanja lastnim enotam, mednarodnim civilnim enotam in drugim mednarodnim organizacijam (Resolucija VS 1244, 1999: 2–3).

Misija KFOR ima mandat, da uveljavlja načela reda in miru, dokler ne bo misija OZN zmožna tega zagotavljati sama. Za doseganje teh ciljev pripadniki misije izvajajo zračni nadzor, postavljajo nadzorne točke, se odzivajo na nujne klice, izvajajo iskalne operacije, izvajajo nadzor na meji, preiskujejo kriminalna dejanja in pridržijo oziroma aretirajo osumljence. Sile imajo tudi nalogo iskanja in odstranjevanja orožja in streliva. Njihova prisotnost omogoča varno vračanje beguncev. V luči spopadov marca 2004 pa je trenutno posebna pozornost namenjena zaščiti manjšin in preprečevanju sovražnosti, ki temeljijo na osnovi etničnih pripadnosti. Sile KFOR se tako aktivno vključujejo v proces demilitarizacije Kosova in OVK.

Sile KFOR sodelujejo tudi s civilno družbo na Kosovu. V ta namen je bilo na področju celotnega ozemlja Kosova oblikovanih 12 t. i. centrov za civilno-vojaško sodelovanje (*Civil–Military Cooperation centers* – CIMIC), ki predstavljajo osnovo sodelovanja med silami KFOR in civilno družbo. Pet centrov CIMIC se nahaja na severu Kosova v okolici Mitrovice, trije v okolici Prištine, po en center CIMIC se nahaja v Orahovcu, Podujevu in Prizrenu. Obstaja pa tudi mobilni center CIMIC, ki lahko deluje kjer koli na Kosovu. Aktivnosti teh centrov so predvsem na področju zdravstvene oskrbe, kjer nudijo medicinsko oskrbo, dostavo zdravil, dostavo opreme. Delujejo na področju obnove cest, šol, kinematografov, vrtcev, sistema oskrbe z vodo in elektriko itn.

¹⁶ Dogovor, podpisan med KFOR in vlado ZRJ ter R Srbijo, določa prekinitev sovražnosti na Kosovu in časovni okvir umika srbskih enot z ozemlja Kosova.

¹⁷ Sporazum, podpisan 20. junija 1999, določa prekinitev ognja s strani Osvobodilne vojske Kosova ter njeno demilitarizacijo, preoblikovanje, reintegracijo v civilno družbo in oblikovanje nadzora.

Na področju izobraževanja nudijo podporo delovanja večetničnih šol, sponzorirajo študente, izvajajo izobraževalne seminarje o minah, drogah, orožju, organizirajo jezikovne tečaje za otroke, lokalne novinarje, študente medicine itn. Na področju etničnih zadev pa pomagajo pri organizaciji različnih večetničnih športnih prireditev, poletnih počitniških kampov in organizirajo večetnične okrogle mize na različne tematike (www.nato.int/kfor/cimic/2003/activities.pdf, 15. 2. 2004).

4.1 POLITIČNA OBNOVA KOSOVA

Z vzpostavitvijo miru in osnovne varnosti v državi so podani osnovni pogoji za začetek dejavnosti politične, ekonomske in družbene obnove. Politično obnovo lahko definiramo kot oblikovanje »zdravega« političnega okolja, v katerem delujejo legitimne politične institucije in vlada politična kultura. Politična obnova zahteva dogovor o delitvi oblasti in političnih prioritetah, sladi pa oblikovanje in razvoj legitimnih, odgovornih in zmogljivih institucij, ki so zmožne zagotoviti minimalno raven varnosti in zaščite pravic vseh prebivalcev (Sørensen, 1998).

Družbo po končanem spopadu označujejo uničeni ali zelo slabi politični in družbeni odnosi ter uničene politične institucije. Običajno je takšna družba prešibka, da bi bila zmožna sama oblikovati nov politični sistem in glavne politične akterje. Na podlagi tega dejstva lahko trdimo, da ima glavno odgovornost za politično obnovo v začetni fazi mednarodna skupnost, medtem ko morajo trajnost procesa politične obnove zagotoviti lokalni akterji s svojim delovanjem in iniciativami.

Mednarodni in notranji akterji politične obnove se v procesu soočijo z naslednjimi sklopi nalog: a.) oblikovanje institucij, b.) organizacija in izvedba, c.) demobilizacija in reintegracija borcev, č.) reforma notranjega varnostnega sektorja.

4.1.1 OBLIKOVANJE INSTITUCIJ

Po koncu spopada so poškodovane, uničene ali pa neprimerne skoraj vse politične in državne institucije. Glavne politične institucije, kot so vlada, parlament, sodstvo, ne obstajajo ali pa so organizirane na hitro in je njihova legitimnost vprašljiva. Nujno je potreben nek okvir oziroma načrt, ki bo vzpostavil reprezentativne in primerne institucije.

Mednarodna skupnost se je po koncu vojaškega spopada na Kosovu soočila s popolnim upravnim vakuumom v pokrajini. Misija je imela posebno nalogo, saj je bila pokrajina uničena in mednarodna skupnost se je morala soočiti z nalogami ponovne izgradnje vseh institucij v pokrajini. Ocenila je, da situacija v pokrajini ni primerna za takojšnjo izvedbo volitev in oblikovanje izvoljenih institucij. Tako je bilo v pokrajini najprej oblikovano

skrbništvo pod nadzorom OZN (Caplan, 2004: 229).

Z misijo UNMIK je mednarodna skupnost začela z operacijo faznega pristopa. Prvo fazo operacije predstavlja neposredna administracija, sledi ji prehod na samoupravljanje ter tretja faza kot prenos pristojnosti na lokalne organe (Caplan, 2004: 235).

15. 10. 1999 je bila oblikovana Skupna začasna struktura civilne administracije (*Joint Interim Administration Structure – JIAS*), ki je februarja 2000 uradno nadomestila vse prej vzpostavljene vzporedne upravne organe na Kosovu. Struktura je imela na centralni ravni naslednje elemente: urad posebnega odposlanca (*Office of SRSG*), Začasni svetovalni svet¹⁸ (*Interim Advisory Council – IAC*), Kosovski prehodni svet¹⁹ (*Kosovo Transitional Council - KTC*) in 20 administrativnih oddelkov. Ti oddelki so bili skupno vodeni s strani enega lokalnega predstavnika (izbral ga je posebni odposlanec iz glavnih etničnih skupin in političnih strank) in enega UNMIK-ovega uradnika. Decentralizacijo oblasti so zagotovili administrativni organi na ravni občin. Vsaka občina je imela občinsko skupščino v kateri so delovali urad UNMIK območnih administratorjev, občinski svet in administrativni odbori, ki so imeli nalogo vsakodnevnega vodenja občine in so delovali kot izvršno telo občine. Vodili so jih občinski administratorji UNMIK-a, ki so imeli pristojnost imenovati predsednika in podpredsednika odbora. Predsednik in člani občinskega sveta so predstavljali lokalno mnenje (www.unmikonline.org/1styear.jias.htm, 11.3.2004).

Začetni problem, s katerim se je morala soočiti novooblikovana začasna struktura, so bile vzporedne institucije, ki so nastale po koncu napadov zveze NATO in do oblikovanja te strukture. Vzporedne strukture so oblikovali tako kosovski Srbi kot kosovski Albanci. Prvim je podporo dajala beograjska vlada, druge pa so bile pod nadzorom OVK. Tako je bila oblikovana začasna vlada pod vodstvom nekdanjega poveljnika OVK Hashim Tachija, ki je imela nadzor nad vsemi občinami, v katerih so v večini živeli Albanci. Razlog za

¹⁸ Začasni administrativni svet je deloval kot svetovalno telo za kabinet posebnega odposlanca in kot izvršni odbor za JIAS. Med pristojnosti sveta spada oblikovanje priporočil posebnemu odposlancu, podajanje amandmajev na zakone, oblikovanje novih predpisov ter predlogi usmeritev delovanja 20 administrativnim oddelkom. Svet je imel osem članov (trije voditelji političnih strank kosovskih Albancev, opazovalec skupnosti kosovskih Srbov in štiri člani UNMIK-a) (www.unmikonline.org/1styear.jias.htm, 11.3.2004).

¹⁹ Kosovski prehodni svet je predstavljal najvišje svetovalno telo strukture. Sestavljalo ga je 36 članov, predstavnikov glavnih političnih strank, verskih vodij, občin ter civilne družbe. Svet je predstavljal povezavo med kosovsko družbo in vsemi deli začasne administrativne strukture ter hkrati tudi vez med kosovsko družbo in najpomembnejši akterji, ki so se ukvarjali s prihodnostjo Kosova (www.unmikonline.org/1styear.jias.htm, 11.3.2004).

oblikovanje teh institucij je bilo predvsem dolgotrajno dogovarjanje in pozen prihod mednarodnih sil v pokrajino (ICG Report No. 97, 2000: 20–30).

Kosovski Albanci so počasi razpustili svoje institucije in se vključili v mednarodno oblikovane kosovske organe. Kosovski Srbi pa so do danes ohranili in povečali moč lastnih vzporednih institucij, kar predstavlja veliko oviro delovanju misije UNMIK in uspešnemu izvajanju postkonfliktne obnove.

Ideja soupravljanja je bila dobra, saj so lahko na ta način lokalni akterji pod mentorstvom mednarodnih akterjev pridobivali izkušnje in vplivali na odločanje ter sprejemali odgovornost za svoje odločitve. Na Kosovu so se pri soupravljanju pojavili specifični problemi, ki so izvirali iz globoke etnične delitve družbe. Posamezne etnične in politične skupine se zapadle v močno tekmovanje, katera bo dobila največ oddelkov in kakšna je pomembnost posameznega oddelka. Hkrati pa mednarodni akterji zaradi pomanjkanja strokovnosti in časa ter sredstev mnogokrat niso ustrezno svetovali svojim lokalnim kolegom (Caplan, 2004: 237–238).

Opisana struktura se je ohranjala tako dolgo, da se je politično okolje relativno stabiliziralo, postalo bolj varno ter se je notranja politična kultura toliko umirila, da je bilo možno izvesti volitve. Vzporedno s pripravami na volitve pa je bil 15. 5. 2001 sprejet tudi dokument Ustavni okvir za oblikovanje začasnih organov vladanja (*Constitutional Framework for Provisional Self-Government* - unmik/reg/2001/9), ki je predstavil prihodnjo obliko glavnih institucij v političnem sistemu. Dokument predstavlja osnovo za oblikovanje začasnih organov vladanja in je Kosovo opredelil kot entiteto pod začasno mednarodno administracijo ter kot nedeljiv teritorij, ki je sestavljen iz 30 občin. Teritorij je na občine deljen na podoben način kot v predvojnem obdobju. Občine predstavljajo osnovne teritorialne enote lokalne samouprave z odgovornostmi, ki jim jih je določila zakonodaja UNMIK-a. Dokument je bil osnova za oblikovanje organov na področju izvršne, zakonodajne in sodne veje oblasti.

Ti organi so: SKUPŠČINA, PREDSEDNIK KOSOVA, VLADA, SODIŠČA ter nekateri drugi organi in institucije.

SKUPŠČINA predstavlja najvišji predstavniški in zakonodajni organ na Kosovu. Sestavlja jo 120 članov, izvoljenih na splošnih tajnih volitvah. Od 120 sedežev jih je 20 rezerviranih za predstavnike nealbanskih skupnosti (10 sedežev za kosovske Srbe in 10 sedežev za predstavnike ostalih skupnosti).²⁰ Skupščina ima triletni mandat in svoje predsedstvo, ki ga sestavlja 7 članov. Med pristojnosti skupščine spada sprejemanje zakonov in resolucij, ki se nanašajo na področja, ki so v pristojnosti skupščine. Izvolitev predsednika Kosova, sprejem/zavrnitev članov vlade in premiera, sprejem predlaganih mednarodnih sporazumov, odločitev o nezaupnici vladi itn. Določeno je tudi, da se sestanki skupščine in organov izvajajo v albanskem in v srbskem jeziku, prav tako so izdani dokumenti v obeh jezikih.

PREDSIEDNIK KOSOVA zagotavlja demokratično delovanje organov samouprave. Ima triletni mandat in ga izvoli skupščina na tajnem glasovanju z dvotretjinsko večino. Ima pristojnosti izvajanja aktivnosti na področju zunanjih zadev, skupščini predlaga premiera, prosi posebnega predstavnika generalnega sekretarja OZN za razpustitev skupščine itn.

VLADA ima izvršilno oblast in izvaja sprejete zakone ter ima možnost skupščini predlagati osnutke zakonov. Sestavljajo jo premier in 11 ministrov, ki vsak vodi svoje ministrstvo.²¹ Med vsemi ministri morata biti vsaj dva iz skupnosti, ki nima največ predstavnikov v skupščini (vsaj eden mora biti predstavnik kosovskih Srbov). Kandidata za premiera predlaga predsednik Kosova, premier predlaga izbrane ministre, nato pa skupščina izglasuje premiera in ministre. Vlada ima tudi pravico predlagati skupščini osnutke zakonov.

SODNI SISTEM sestavljajo vrhovno sodišče, okrajna sodišča, občinska sodišča in sodišča za manjše prekrške. Sodišča so odgovorna za zagotavljanje delovanja v skladu s sprejetimi zakoni. V sodnem sistemu sodelujejo tudi mednarodni sodniki in tožilci. Lokalne sodnike in tožilce imenuje posebni predstavnik generalnega sekretarja OZN z liste, ki jo predloži Kosovski pravni in tožilski svet in sprejme skupščina. O napredovanjih, premestitvah in

²⁰ Poleg kosovskih Srbov predstavljajo nealbanske skupnosti na Kosovu še Romi – 4 sedeži, Bošnjaki – 3 sedeži, Turki – 2 sedeža in Gorani – 1 sedež (unmik/reg/2001/9).

²¹ Oblikovana so naslednja ministrstva: Ministrstvo za zdravstvo, Ministrstvo za javne službe, Ministrstvo za transport in telekomunikacije, Ministrstvo za delo in socialne zadeve, Ministrstvo za kulturo mladino in šport, Ministrstvo za okolje, Ministrstvo za šolstvo, znanost in tehnologijo, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in razvoj podeželja, Ministrstvo za trgovino in industrijo, Ministrstvo za finance in ekonomijo ter Medministrski koordinator za vračanje beguncev (unmik/reg/2001/9).

odpustitvah odloča posebni predstavnik generalnega sekretarja OZN na predlog Kosovskega pravnega in tožilskega sveta ali izjemoma na lastno pobudo.

V splošne pristojnosti omenjenih organov spadajo:

- ekonomska in fiskalna politika
- proračunska vprašanja
- domači in tuji trg ter investicije
- izobraževanje, znanost in tehnologija
- kultura
- zdravstvo
- mladina in šport
- zaščita okolja
- zaposlovanje, družina in socialna varnost
- javna uprava
- transport, pošta, telekomunikacije in informacijska tehnologija
- kmetijstvo, gozdarstvo in razvoj podeželja
- statistika
- turizem (unmik/reg/2001/9).

Organi imajo pristojnosti tudi na področju javne uprave, kjer spodbujajo medobčinsko sodelovanje, zagotavljajo pomoč občinam pri oblikovanju občinskega proračuna, nadzirajo kakovost delovanja občinskih služb, koordinirajo aktivnosti mednarodnih agencij in nevladnih organizacij. Poleg tega imajo organi pristojnosti tudi na področju sodnega sistema, saj odločajo o imenovanju sodnikov in tožilcev, zagotavljajo primerno delovanje sodišč, zagotavljajo informacije in statistične podatke v sodnem sistemu. Odgovornosti organov pa segajo tudi na področje množičnih medijev, zunanjih zadev in civilne zaščite v primeru nesreč.

8. poglavje Ustavnega okvira (unmik/reg/2001/9) opredeljuje področja zadržanih pristojnosti, ki jih ima posebni odposlanec generalnega sekretarja. Med ta področja spadajo:

- razpustitev skupščine in razpis ponovnih volitev (ko organi delujejo v nasprotju z določili resolucije 1244)

- vrhovna oblast pri dokončnih odločitvah o finančnih zadevah, kot je proračun Kosova
- monetarna politika
- nadzor in vrhovna oblast nad mejno službo UNMIK-a
- vrhovna avtoriteta pri imenovanju in odstranitvi oz. disciplinskih ukrepih sodnikov in tožilcev
- nadzor nad izvajanjem obveznosti, sprejetih z mednarodnimi sporazumi
- nadzor nad prehodi meje in prevozom blaga
- izvajanje nadzora nad Kosovskimi zaščitnimi silami (KPC)
- zagotovitev ohranitve sedanjih meja med občinami
- zagotavljanje delovanja sistema lokalne občinske uprave v skladu s sprejetimi mednarodnimi načeli

Hkrati pa posebni odposlanec sodeluje z enotami KFOR na področjih, kot so nadzor meje, nadzor nad lastništvom orožja, izvajanje nalog na področju javne varnosti in reda, izvajanje dejavnosti, ki spadajo k obrambi ter civilni krizni ter varnostni pripravljenosti (unmik/reg/2001/9).

Pomemben del vsakega političnega sistema je tudi sodna oblast. Oblikovanje sodnega sistema je ena pomembnejših nalog znotraj misije UNMIK, saj skupaj s policijskim sistemom tvorita enega od sestavnih delov misije (steber I). Vrhovni organ sodnega sistema je Oddelek za pravosodje (*Department of Justice – DOJ*), ki ima naslednje sestavine: Oddelek za sodni razvoj (*Judicial Development Division – JDD*), Oddelek za upravljanje kazenskega sistema (*Penal Management Division – PMD*), Oddelek za mednarodno sodno pomoč (*International Judicial Support Division – IJSD*) in Urad za pogrešane osebe in sodno medicino (*Office on missing person and fornsics – OMPF*). JDD se ukvarja s pospeševanjem razvoja neodvisnega, multietničnega in nepristranskega sodnega in sistema tožilstva. PMD skrbi za delovanje sistema zaporov in popravnih centrov, oblikuje načrt za prenos operativnega nadzora nad zgradbami na lokalno službo ter nudijo pomoč za preoblikovanje zakonskega okvira zapornega sistema v skladu z mednarodnimi standardi. IJSD sestavlja 13 mednarodnih sodnikov in 11 mednarodnih tožilcev, ki delujejo na ravni vseh okrožnih sodišč in tudi vrhovnega sodišča. Sodniki in tožilci imajo popolno sodno avtoriteto za obdelavo kriminalnih dejanj, ki so v pristojnosti

sodišča, kateremu so dodeljeni. OMPF pa sestavlja več specialistov s področja forenzičnih preiskav, posmrtnih pregledov in izkopov ter primerjanja podatkov. Urad tesno sodeluje z enoto UNMIK policije za pogrešane osebe (www.unmikonline.org/justice/index_pillar1.htm, 12. 2. 2004).

Do decembra 1999 je civilni upravitelj Kosova imenoval preko 300 lokalnih sodnikov in tožilcev. Zaradi težkega doseganja nepristranskosti lokalnih sodnikov pri procesih lokalnega etničnega nasilja²² so februarja 2000 uvedli program mednarodnih sodnikov in tožilcev. Program so pozneje razširili na vseh pet regionalnih okrožnih sodišč.

S sprejemom Ustavnega okvira in različnih uredb se je vse več administrativnih odgovornosti z Oddelka za pravosodje preneslo na Oddelek za sodno administracijo znotraj Ministrstva za javne službe.

OVSE preko svojega mandata izgradnje institucij nudi pomoč pri vzpostavitvi sodnega sistema. Ta sistem mora temeljiti na demokratičnih načelih in standardih spoštovanja človekovih pravic. OVSE nudi pomoč pri oblikovanju 3 kosovskih institucij:

- Sodni inštitut Kosova – pospešuje izobraževanje lokalnih sodnikov in tožilcev
- Izobraževalni center – izobraževanje odvetnikov, da so stranke primerno zastopane
- Pravni center Kosova – nudi pomoč pravni fakulteti Kosova ter izdaja zbirke zakonov z različnih področij (kriminalno pravo, družinsko pravo)

Poleg omenjenih institucij pa je za izvedbo demokratičnih volitev pomemben tudi obstoj različnih in reprezentativnih političnih strank. Na Kosovu je mednarodna skupnost z različnimi institucionalnimi prijemi spodbujala oblikovanje političnih strank. Uporabljena je bila metoda zunanjega posredovanja, kar pomeni, da so različni zunanji akterji z donacijami, zagotavljanjem tehnične pomoči, nadzorom volitev preko opazovalcev in oblikovanjem pravil poskušali oblikovati pogoje, v katerih bi nastale »zdrave« politične stranke.

V okviru misije OVSE je bil ustanovljen Urad za registracije političnih strank (*Political Party Registration Office*) in vzpostavljena mreža centrov za pomoč političnim skupinam,

²² Začelo se je z nasiljem v Mitrovici februarja 2000.

ki so hotele oblikovati politične stranke. Centri so imeli nalogo povečati organizacijske zmogljivosti kosovskih političnih strank, jim nuditi pomoč pri razvoju lastnih političnih programov in pomoč pri organizaciji in izvedbi volilnih kampanj. Takšen način spodbujanja oblikovanja političnih strank imenujemo tudi »top down« način. Vse politične stranke, ki so želele sodelovati na volitvah, so morale izpolniti registracijske zahteve, poleg tega pa tudi predložiti lasten program stranke, statut stranke in svoj logotip. Z izpolnitvijo vseh zahtev se dosega transparentnost pri procesu registracije političnih strank (Reilly, 2002: 130).

OVSE je nudil pomoč tudi v obliki izvajanja različnih programov, ki so politične stranke spodbudili k diskusijam. Različni posvetovalni forumi predstavljajo mehanizem, preko katerega lahko politične stranke vzpostavijo dialog med seboj ter z mednarodno skupnostjo. OVSE s svojim delovanjem tudi spodbuja participacijo žensk v političnih strankah in v političnem življenju, hkrati pa spodbuja volivce, da od izvoljenih teles zahtevajo odgovornost za njihovo delo. Različni programi so namenjeni za večanje vpliva družbenih skupin in posameznikov na legitimno izvoljene organe vladanja. (www.ovse.org/kosovo/elections, 14. 2. 2004)

4.1.2 ORGANIZACIJA IN IZVEDBA VOLITEV

V zadnjih desetletjih predstavlja izvedba volitev enega temeljnih elementov misij OZN. Tako se izberejo predstavniki ljudstva, oblikujejo se institucije, nov politični red dobi legitimnost in spodbudi se razvoj demokratičnega delovanja v državi (Reilly, 2001: 118).

Na Kosovu so bile nacionalne volitve preložene v korist občinskih volitev, saj je bila prioriteta mednarodne skupnosti demokratizacija na lokalni ravni in vzpostavitev varnosti. S tem, ko je bila odgovornost izvoljenih omejena na zagotavljanje storitev na občinski ravni in ne ukvarjanje z nacionalnimi vprašanji, je bilo tudi tveganje manjše. Ob tem so bila nacionalna posvetovalna telesa lokalnih voditeljev uvedena v skupno administrativno strukturo brez volitev. Tak pristop je primernejši tudi zaradi spodbujanja lokalnega delovanja, hkrati pa ostaja čas, da se vzpostavijo osnovni elementi pluralističnega strankarskega sistema.

Mandat za organizacijo in izvajanje nadzora nad potekom volitev ima OVSE, ki je v ta namen oblikoval Centralno volilno komisijo (*Central Election Commission – CEC*). CEC je neodvisno telo, ki usmerja potek volitev in oblikuje pravila volitev. CEC sestavlja 12 predstavnikov, med njimi so trije predstavniki mednarodne skupnosti, ki jih imenuje posebni odposlanec generalnega sekretarja, in devet lokalnih predstavnikov Kosova (iz treh najpomembnejših kosovskih političnih strank, ostali so iz manjšinskih skupnosti). Operativne naloge CEC izvaja Sekretariat centralne volilne komisije (*Central Election Commission Secretariat – CECS*). Med naloge sekretariata spadajo vse aktivnosti, ki so povezane s terensko koordinacijo volitev in načrtovanjem, zagotavljanjem informacij javnosti, zagotavljanjem akreditacij opazovalcem in distribucijo volilnega materiala. Na ravni vsake od 30 občin je CEC oblikoval občinske volilne komisije, ki nudijo pomoč pri izvedbi volitev in nudijo volivcem informacije ter jih obveščajo o njihovih pravicah in obveznostih. Poleg tega pa pred volitvami tudi oblikujejo neke vrste komiteje, ki delujejo na volilnih krajih in nudijo tehnično pomoč. Na te organe bodo v prihodnosti preložene naloge izvajanja in nadzorovanja volitev. (www.ovse.org/kosovo/elections, 14. 2. 2004)

OVSE se je pred izvedbo volitev soočil tudi s problemom neobstoja volilnega seznama. S sodelovanjem Mednarodne organizacije za migracije (*International Organisation for Migration – IOM*) so sestavili seznam, na katerega so poleg prebivalstva na Kosovu vključili tudi kosovske begunce v tujih državah (ICG Report No.97, 2000).

Za registracijo političnih strank je zadolžen Urad za registracijo političnih strank (*Political Party Registration Office*) znotraj UNMIK-a, ki zagotovi, da so zbrane informacije o profilu političnih strank in njihovih financah dostopne javnosti. Trenutno je na Kosovu v skladu z določili UNMIK-a registriranih 30 političnih strank,²³ ki zastopajo interese vseh

²³ Zveza za prihodnost Kosova (**AAK** – ALIJANSA ZA BUDUČNOST KOSOVA), Nacionalna fronta (**BK** – NACIONALNI FRONT), Albanska nacionalna demokratska liga (**BKDSH** – ALBANSKA NACIONALNA DEMOKRATSKA LIGA DATE REČI), Bošnjaška stranka demokratske akcije Kosova (**BSDAK** – BOŠNJAČKA STRANKA DEMOKRATSKE AKCIJE KOSOVA), Bošnjaška stranka Kosova (**BS** – BOŠNJAČKA STRANKA KOSOVA), Demokratična stranka Bošnjakov (**DSB** – DEMOKRATSKA STRANKA BOŠNJAKA), Demokratična stranka Vatan (**DSV** – DEMOKRATSKA STRANKA VATAN), Civilna iniciativa Gore (**GIG** – GRADANSKA INICIJATIVA GORE), Nova demokratična iniciativa Kosova (**IRDK** – NOVA DEMOKRATSKA INICIJATIVA KOSOVA), Turška demokratična stranka Kosova (**KDTP** – TURSKA DEMOKRATSKA PARTIJA KOSOVA), Kosovska objektivna stranka (**KOS** – KOSOVSKA OBJEKTIVNA STRANKA), Demokratična zveza Kosova (**LDK** – DEMOKRATSKI SAVEZ KOSOVA), Nacionalno gibanje za osvoboditev Kosova (**LKÇK** – NACIONALNI POKRET ZA OSLOBOĐENJE KOSOVA), Narodno gibanje Kosova (**LPK** – NARODNI POKRET KOSOVA), Stranka resnice (**PD** – PARTIJA PRAVDE), Demokratična stranka Aškalov na Kosovu (**PDAK** – DEMOKRATSKA PARTIJA AŠKALIJA KOSOVA), Albansko-aškalska demokratična stranka Kosova (**PDASHK** – ALBANSKO-AŠKALIJSKA DEMOKRATSKA PARTIJA KOSOVA), Demokratična stranka Kosova (**PDK** – DEMOKRATSKA PARTIJA KOSOVA), Stranka zelenih Kosova (**PGJK** – PARTIJA ZELENIH KOSOVA), Liberalna stranka Kosova (**PLK** – LIBERALNA PARTIJA KOSOVA), Albanska liberalna stranka (**PLSH** – ALBANSKA LIBERALNA PARTIJA), Albanska nacionalna demokratična stranka (**PNDSh** – ALBANSKA NACIONALNA DEMOKRATSKA PARTIJA), Stranka združenih Romov Kosova (**PREBK** – PARTIJA UJEDINJENIH ROMA KOSOVA), Nova stranka Kosova (**PreK** – NOVA PARTIJA KOSOVA), Albanska republikanska stranka (**PRSH** – ALBANSKA REPUBLIKANSKA PARTIJA), Socialdemokratska stranka Kosova (**PSDK** –

etničnih manjšin na Kosovu. Med najvplivnejše politične stranke kosovskih Albancev spadajo Demokratična zveza Kosova, Demokratična stranka Kosova in Zveza za prihodnost Kosova. Med najvplivnejše stranke kosovskih Srbov pa spada Koalicija Vrnitev (<http://www.kosovoelections.org/srb/pfd/partieslist.aspx>, 15.2.2004; www.kosovoelections.org/eng/pfd/index.htm, 15. 2. 2004).

28. 10. 2000 so bile izvedene prve občinske volitve. Organizirane so bile na podlagi resolucije VS 1244 in izvedene s strani OVSE s sodelovanjem nekaterih drugih organizacij. CEC je zagotovila, da so bile volitve izvedene v skladu s sprejetimi mednarodnimi standardi. Volilna udeležba je bila 79-odstotna, vendar so kosovski Srbi te volitve v večini bojkotirali. Sodelovalo je 24 političnih strank in civilnih pobud. Izvoljeni so bili občinski predstavniki v 27 občinah. V treh občinah, kjer prevladuje srbsko prebivalstvo, pa predstavnikov niso mogli izvoliti zaradi prenizke volilne udeležbe. Absolutna zmagovalka volitev je bila stranka Ibrahima Rugove Demokratična zveza Kosova, ki je dobila 58 % vseh glasov. S 27 % glasov ji je sledila Demokratična stranka nekdanjega poveljnika OVK Haxhima Taqija, Zveza za prihodnost Kosova, ki jo vodi Ramush Haradinaj, pa je dobila 8 % glasov. Te tri politične stranke so si razdelile kar 842 od 869 občinskih položajev, kar znaša 96,9 % (www.ovse.org/kosovo/elections/archive/2000/results.php3, 15. 2. 2004; Poročilo o človekovem razvoju, 2004: 62).

Dobro leto pozneje, 19. 11. 2001, so bile v pokrajini izvedene prve splošne volitve, na katerih so volivci izbrali predstavnike kosovske skupščine. Sodelovalo je 26 političnih strank. Volilna udeležba je znašala 64,3 %, volilno telo pa je sestavljalo 1.249.987 volilnih upravičencev. Na teh volitvah so prebivalci Kosova izglasovali 120 predstavnikov kosovske skupščine. Zopet je bila absolutna zmagovalka Demokratična zveza Kosova, ki je s 45,65 % vseh glasov pridobila 47 sedežev v parlamentu. Sledila ji je Demokratska stranka Kosova s 25,7 % glasov in 26 sedeži. Teh volitev so se v večji meri udeležili tudi kosovski Srbi, saj je njihova Koalicija Vrnitev dobila 11,34 % glasov in s tem 22 sedežev v

SOCIJALDEMOKRATSKA PARTIJA KOSOVA), Albanska demokrščanska stranka Kosova (**PSHDK** – ALBANSKA DEMOHRIŠČANSKA PARTIJA KOSOVA), Stranka demokratske akcije (**SDA** – STRANKA DEMOKRATSKE AKCIJE), Demokratična zveza Đakovice (**UDGJ** – DEMOKRATSKI SAVEZ ĐAKOVICE), Stranka albanske nacionalne enotnosti (**UNIKOMB** – PARTIJA ALBANSKOG NACIONALNOG JEDINSTVA) (<http://www.kosovoelections.org/srb/pfd/partieslist.aspx>, 11.3.2004)

parlamentu. Osem sedežev v parlamentu je dobila Zveza za prihodnost Kosova (7,8 % glasov), štiri sedeže stranka kosovskih Srbov Vatan (1,15 % glasov), tri sedeže Kosovska demokratska turška stranka (1 % glasov) (www.osce.org/kosovo/elections/archive/2001/index.php3, 15. 2. 2004).

Novembra 2002 so bile izvedene druge občinske volitve, na katerih je sodelovalo 57 političnih enot in 11 neodvisnih kandidatov. V občinske organe so bili izvoljeni kandidati iz več kot 35 političnih strank. V primerjavi s prejšnjimi občinskimi volitvami je bil opazen trend povečanja števila predstavnikov kosovskih Srbov, ki so prihajali iz več kot 11 političnih strank. Izvoljenih pa je bilo tudi več predstavnikov Bošnjakov (Poročilo o človekovem razvoju, 2004: 62).

23. 10. 2004 so bile izvedene druge volitve poslancev v kosovsko skupščino, na katere je prišlo 53 % volilnih upravičencev. Volitve je zaznamoval bojkot udeležbe s strani kosovskih Srbov. Od skupno 204.000 registriranih srbskih volilnih upravičencev se je volitev udeležilo manj kot 1000 volivcev (300 na Kosovu in 523 zunaj Kosova), kar predstavlja 0,4 %. Izid je bil podoben prejšnjim parlamentarnim volitvam. Največ glasov, 45,42 % in s tem 47 sedežev v skupščini, je dobila Demokratska zveza Kosova. Sledila ji je Demokratska stranka Kosova Hashima Taqija s 28,85 % glasov in 30 sedeži. 8,4 % glasov in devet sedežev je dobila Zveza za prihodnost Kosova Ramusha Hardinaja. Novost na volitvah je bila državljanska pobuda založnika Vetona Suroia, ki je dobila 6,23 % glasov in 7 sedežev. Iz Koalicije Vrnitev, ki je na volitvah leta 2001 dobila 22 sedežev, se je le 41 članov odločilo, da ne bodo bojkotirali volitev. Organizirali so Srbsko listo za Kosovo in Metohijo in dobili 0,2 % glasov in osem sedežev (www.kosovoelections.org/Common/results2004Summary.pdf; Dnevnik 24. 10. 2004).

4.1.3 DEMOBILIZACIJA IN REINTEGRACIJA VETERANOV

Demobilizacija veteranov in njihovo vključevanje v civilno družbo sta zelo pomembni nalogi postkonfliktne obnove, saj uspešna izvedba le-teh pomeni manjšo verjetnost obnove sovražnosti.

Po Ballovi je potrebno za proces demobilizacije in reintegracije borcev nameniti približno 3 do 4 leta. Proces je sestavljen iz naslednjih štirih faz:

1. Zbor – veterane zberejo in jim nudijo osnovne zadeve, kot so hrana, obleka in zdravstvena pomoč. V tej fazi se izvede tudi razorožitev.
2. Odpust – v približno enem letu veterane odpustijo in jih pripeljejo na njihove prejšnje domove. V tej fazi jim nudijo kratkoročno pomoč v obliki zalog hrane, transporta, finančnih sredstev in organizacije sestankov.
3. Kratkoročna ponovna vključitev – veterani se ponovni vključijo v civilno družbo, se zaposlijo in postanejo finančno neodvisni. V tej fazi se izvajajo aktivnosti poklicnega usposabljanja, svetovanja.
4. V četrti fazi pa je v proces reintegracije veteranov vključeno tudi lokalno prebivalstvo, ki lahko sodeluje pri pripravi in izvedbi programov ipd. Pomembno je, da ima tudi lokalna skupnost, ki sprejema veterane, nekakšne koristi od tega procesa. Na takšen način se povečajo možnosti uspešnosti reintegracije in se ne oblikuje negativen odnos do veteranov (Ball v De Zeeuw, 2001: 20).

V proces demobilizacije in reintegracije veteranov se vključujejo tako mednarodni kot lokalni akterji, od katerih je najbolj odvisna uspešnost samega procesa. Pomembno vlogo v procesu ima lokalna raven, ki nastopa kot sprejemna skupnost demobiliziranih veteranov in kjer prihaja do neposrednih odnosov.

Začetni koraki procesa demobilizacije in reintegracije veteranov so vključeni že v mirovna pogajanja, kjer se običajno določijo roki razorožitve, pozneje pa je potrebna podpora političnih institucij na različnih ravneh (Garb, 2002: 142).

Razoroževanje in preoblikovanje OVK temelji na dveh sprejetih dokumentih: Vojaško-tehnični sporazum med silami KFOR in vladama ZRJ in R Srbije, podpisan 9. 6. 1999, ter Sporazum o demilitarizaciji in preoblikovanju Osvobodilne vojske Kosova, podpisan 20. 6. 1999.

Z Vojaško-tehničnim sporazumom so dosegli ustavitev sovražnosti in določili roke za umik jugoslovanskih sil z območja Kosova ter demilitarizirane cone. S Sporazumom o demilitarizaciji in preoblikovanju Osvobodilne vojske Kosova pa so dosegli prekinitev

sovražnosti s strani OVK ter njihovo demilitarizacijo ter reintegracijo v civilno družbo. Osrednjo vlogo pri izvajanju nalog iz sporazuma so imele enote KFOR, UNMIK-a in IOM. Oblikovana je bil Služba za informacijsko svetovanje in napotitve (*Information Counseling and Referral Service - ICRS*), ki je izvajal proces popisa veteranov in hkrati izdelal tudi socialno-ekonomski in demografski profil veteranov. Podatke o borcih so začeli zbirati v 49 uradnih zbirnih mestih OVK in proces nadaljevali v 7 poduradih IOM (Priština, Gjilani, Ferizaj, Prizren, Gjakove, Peje in Mitrovica). Registracija veteranov je potekala v štirih fazah od 23. 7. do 30. 11. 1999. Registrirali so 25.723 borcev, od katerih je bilo 96,6 % moških in 3,33 % žensk. Največji delež borcev se je OVK pridružil v letih 1998 in 1999. Uspešna reintegracija veteranov je še toliko pomembnejša, saj so podatki pokazali, da 25.723 veteranov preživlja 200.000 oseb, od tega 35.424 otrok. Z zagotavljanjem osnovne izobrazbe veteranov ICRS ni imel problemov, saj je imela večina vsaj srednješolsko izobrazbo (le ena četrtnina veteranov manj kot srednjo šolo). Veterani OVK so imeli več možnosti reintegracije v civilno sfero. Med prvimi možnostmi je bila vključitev v enote Kosovskih zaščitnih sil (*Kosovo Protection Corp – KPC*). V enote KPC se je vključilo 17.348 oz. 67,4 % registriranih veteranov OVK. Druga možnost je bila vključitev v Policijske sile Kosova. Določenemu številu članov so omogočili nadaljevanje šolanja in mednarodne štipendije. Preko 1100 veteranov je izbralo dodatno usposabljanje v 11 centrih za poklicno usposabljanje, kjer so pridobili sposobnosti, s katerimi pomagajo pri obnovi Kosova (http://undp.org/bcpr/ddr/documents/icrs_profiles_vol_1a.pdf).

4.1.4 REFORMA NOTRANJEGA VARNOSTNEGA SEKTORJA

Naloga oblikovanja policijskih sil je leta 2000 dobila še pomembnejšo vlogo, saj je skupaj s sodnih sistemom postala ena izmed osnovnih delov strukture misije UNMIK. Resolucija VS 1244 je policijskim silam na Kosovu podelila dva glavna cilja: i.) zagotoviti začasno zagotavljanje uveljavljanja zakonov in ii.) vzpostavitev in razvoj profesionalnih, nepristranskih in neodvisnih lokalnih policijskih enot.

V prvi fazi prevzema nadzora nad ozemljem Kosova so bile naloge zagotavljanje javne varnosti in reda prevzele enote KFOR. Enote UNMIK policije so bile oblikovane že na začetku misije, vendar so v tej prvi fazi prevzele le svetovalne naloge enotam KFOR.

V drugi fazi so začele enote UNMIK policije prevzemati izvršilne naloge, poleg tega pa so že 5.9.1999 začeli z usposabljanjem pripadnikov KPS. Pri pridobivanju in izobraževanju kadra sta tesno sodelovali OVSE in OZN. OVSE je ustanovila Policijsko akademijo na kateri se izvaja začetno usposabljanje kandidatov, OZN pa je podala končno odločitev o izbiri kandidatov. Do konca leta 2003 so pridobili, usposobili in razporedili več kot 5.600 pripadnikov KPS. KPS je organizacijsko deljena na dve enoti: policijsko službo, ki izvaja naloge uveljavljanja zakonov in naloge zagotavljanja javne varnosti ter varnostno službo, ki izvaja naloge varovanja vladnih zgradb. Za KPS bi lahko trdili, da je dokaj uspešna pri doseganju večletne sestave, saj je v njeni strukturi več kot 15 % pripadnikov manjšin, od tega je 9 % kosovskih Srbov, kar je večji delež kot v populaciji Kosova). Razvojni načrt do leta 2006 predvideva postopno zmanjševanje števila mednarodnih policistov in povečevanje števila lokalnih enot (do 6.500 pripadnikov) (www.unmikonline.org/justice/police.htm, 7.9.2004)..

Na Kosovu, po podatkih iz septembra 2004, deluje 3.752 pripadnikov UNMIK policije iz 49 držav. Največ pripadnikov je v enotah CIVPOL, ki izvaja redne policijske naloge, 975 pripadnikov deluje v specialnih enotah, 355 pripadnikov pa opravlja naloge mejne policije. Glavno poveljstvo je v Prištini, poleg tega pa je še pet podrejenih regionalnih poveljstev od katerih vsako nadzoruje policijske postaje na področju svoje pristojnosti (www.unmikonline.org/justice/police.htm, 7.9.2004).

Naloge UNMIK policije v tem obdobju prehajajo v tretjo fazo, ki predstavlja prenos odgovornosti in pristojnosti policijskih nalog na KPS. Trenutno je vodenje 10 od 37 policijskih poveljstev zaupano lokalnim policijskim silam. Trend se bo v naslednjem obdobju nadaljeval. Končna funkcija mednarodnih policijskih enot bo samo še svetovalna.

4.1.5 TRENUTNO STANJE POLITIČNE OBNOVE

S koncem leta 2003 je mednarodna skupnost začela pospeševati notranje politične procese na Kosovu. Med te procese lahko prištevamo vzpostavitev dialoga med Beogradom in Prištino, ki se je začel 15. 10. 2003 na Dunaju, sprejetje dokumenta Standardi pred statusom (*Standards before Status*) in nadaljevanje procesa prenosa pristojnosti in odgovornosti z organov UNMIK-a na kosovske prehodne ustanove. Marca 2004 pa je bil sprejet še načrt implementacije sprejetih standardov, ki jih morajo doseči kosovske

prehodne ustanove. 16. 8. 2004 je uradno prevzel dolžnosti že peti vodja misije UNMIK, Danec Soren Jessen-Petersen. Sredina leta 2005 pa je bila določena kot rok za oceno izpolnjevanja določil standardov. Pozitivna ocena je temeljni predpogoj za začetek pogovorov o končnem statusu Kosova.

Kljub omenjenim procesom in temu, da se v politično obnovo Kosova vključujejo skoraj vse najpomembnejše mednarodne organizacije, bi lahko trenutno stanje označili za bolj ali manj kritično. To dejstvo potrjujejo tudi poročila različnih mednarodnih organizacij,²⁴ ki poročajo o vedno večjem nezadovoljstvu prebivalstva s političnim stanjem Kosova. Ankete,²⁵ ki so bile narejene med prebivalci Kosova od leta 2002 pa do julija 2004, kažejo, da se delež prebivalstva, ki ni zadovoljen s trenutnimi političnimi trendi v pokrajini, vztrajno povečuje. Problemi so različni in tesno povezani z drugimi problemi na političnem področju ter tudi s problemi na področjih ekonomskega stanja in družbenih odnosov.

Tabela 4.1: *Politični pesimizem na Kosovu*

	november 2002	marec 2003	julij 2003	november 2003	marec 2004	julij 2004
odstotek nezadovoljnih s trenutnimi političnimi trendi (%)	31,8	41,7	37,3	47,9	45,4	46,6

Vir: Early Warning Report 6, 2004: 30)

Tabela 4.2: *Zadovoljstvo anketiranih z delovanjem nekaterih institucij na Kosovu (vključeni odgovori »zadovoljen« in »zelo zadovoljen«) (v %)*

	UNMIK	vodja misije UNMIK	VLADA	SKUPŠČINA
november 2002	63,8	73,1	74,1	76,7
marec 2003	51,9	64,1	74,9	71,9
julij 2003	43,1	71,4	78,1	74,7
november 2003	28,4	43,1	68,5	65,3
marec 2004	24,7	32,4	73,4	64,3
julij 2004	20,7	-----	71,9	59,1

Vir: Early Warning Report 6, 2004: 30; Early Warning Report 7, 2004: 28)

²⁴ Poročila Mednarodne krizne skupine (*International Crisis Group – ICG*) in Poročila o zgodnjem opozarjanju (*UNDP Early Warning Report - EWR*).

²⁵ Ankete, ki so izvedene v okviru projekta »The Kosovo Early Warning System«. Projekt je financiran s strani USAID in UNDP in ga izvaja »Rinvest« in samostojni kosovski analitiki. Ankete se izvedejo na 1200–1300 anketiranih, ki prihajajo iz vseh etničnih skupin, ki živijo na Kosovu. Zaradi večje nepristranskosti pridobljenih podatkov je delež anketiranih pripadnikov manjšin večji od njihovega dejanskega deleža v kosovski družbi (Early Warning Reports).

Tabeli 4.1 in 4.2 potrjujeta trditev v prejšnjem odstavku. Nezadovoljstvo s trenutnimi političnimi trendi se je od septembra 2002 do julija 2004 povečalo za 14,8 %. Tako je bila julija 2004 s trenutnimi političnimi trendi nezadovoljna skoraj polovica anketiranih (46,6 %). Ti odstotki govorijo, da se kljub omenjenemu pospeševanju procesov na področju politike v letu 2003 to dejstvo ni pokazalo s povečanjem zadovoljstva ljudi s trenutno politično situacijo. Poleg tega pa je jasno opazen trend zmanjševanja zadovoljstva z delovanjem ključnih mednarodnih in lokalnih organizacij. V obdobju od novembra 2002 do julija 2004 se je zadovoljstvo z delom UNMIK-a zmanjšalo za 43 %. Julija 2004 je bilo z delom UNMIK-a zadovoljnih le še 20,7 % anketiranih. Hkrati se je zmanjšalo tudi zadovoljstvo z delom posebnega odposlanca generalnega sekretarja (za 40,7 %), zadovoljstvo z delom kosovske skupščine pa se je zmanjšalo za 17,6 %. Najmanjši je padec zadovoljstva z delom kosovske vlade, ki znaša le 2,2 %. Razlogov za takšno stanje je več in tudi krivda zanj se lahko pripiše tako mednarodnim kot lokalnim akterjem obnove Kosova. Kot glavne dejavnike za takšno stanje bi opredelila:

- nejasnost končnega statusa Kosova
- neprimerni in neproduktivni odnosi med organi misije UNMIK in kosovskimi prehodnimi organi
- trenja znotraj političnih strank
- obstoj vzporednih srbskih političnih institucij

→ *nejasnost končnega statusa Kosova*

Nejasnost končnega statusa je eden osnovnih problemov Kosova. Problematike ureditve statusa se zaveda tudi kosovsko prebivalstvo, kar so jasno pokazale ankete poročil o zgodnjem opozarjanju. Prebivalci Kosova, ne glede na etnično pripadnost, menijo, da je nejasnost končnega statusa eden od petih največjih problemov Kosova. Pripadniki albanske skupnosti in drugih etničnih manjšin so med prve tri probleme Kosova uvrstili nejasnost končnega statusa, revščino in brezposelnost. V obdobju od septembra 2003 do aprila 2004 se je za odgovor ureditev končnega statusa opredelilo rekordno majhno število kosovskih Albancev (9,5 oz. 6,1 %). V ospredje sta stopila problema, povezana s preživetjem – revščina in brezposelnost. Nasilje v marcu 2004 pa je problem ureditve statusa Kosova zopet postavilo pred probleme slabega ekonomskega položaja kosovskih Albancev. Za pripadnike srbske etične skupnosti pa sta dva največja problema javna/osebna varnost in nejasnost končnega statusa. (glej tabele B1, B.2, B.3 v Prilogi)

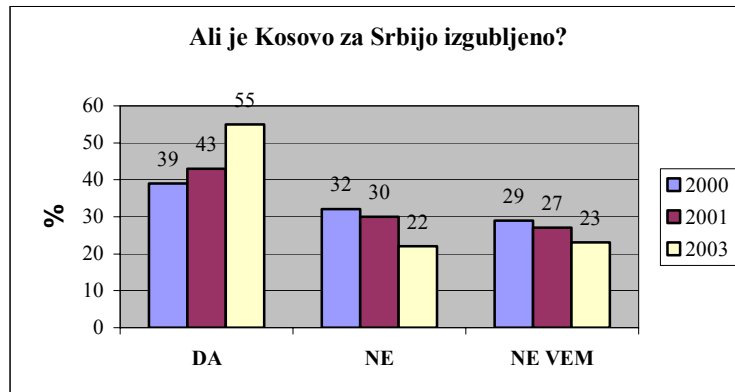
Nejasnost končnega statusa Kosova vsebuje že resolucija VS 1244, ki je Srbiji začasno odvzela suverenost nad ozemljem Kosova, hkrati pa predvideva suverenost in ozemeljsko integriteto Srbije in Črne gore. Interpretacija resolucije pokaže, da je vizija OZN o prihodnosti Kosova ta, da postane ena od republik v zvezi s Srbijo in Črno goro. Vsaka od vpletenih strani si je med izvajanjem postkonfliktne obnove izoblikovala svojo vizijo rešitve statusa. Mednarodna skupnost je dolgo kot cilj obnove navajala večetnično Kosovo, kjer vse skupnosti živijo v sožitju in so pravice manjšin spoštovane. Kosovski Srbi želijo, da se Srbiji vrne suverenost nad Kosovom, saj menijo, da v neodvisnem Kosovu ne bo poskrbljeno za njihovo osnovno osebno varnost, kaj šele za njihove pravice. Srbsko vodstvo vztraja pri tem, da je Kosovo del Republike Srbije, in ne sprejema možnosti za njegovo neodvisnost. Stališče srbskih oblasti dobro povzema izjava Nebojša Čovića²⁶ (2003: 5), ki trdi, »da resna in odgovorna vlada ne more dopustiti, da se evropska država odpove pomembnemu delu lastnega ozemlja le zato, da bo popustila mednarodnim pritiskom in pričakovanjem. Mednarodna skupnost je izbrala strategijo, s katero bo prepričala srbsko javnost in vlado, da je v interesu Srbije čim prej se znebiti bremena Kosova, kar bo omogočilo hitrejše in lažje vključevanje države v evroatlantske povezave.« Po nasilju marca 2004 je srbska vlada seznanila Bruselj in domače poslance s predlogom kantonizacije Kosova. Kantonizacija bi pomenila srbsko avtonomijo znotraj dela Kosova, ki bi ostal v okviru SČG. Predlog predvideva 5 srbskih kantonov, kjer bodo imeli kosovski Srbi posebno avtonomijo (Potočnik, 2004: 1).

Raziskave javnega mnenja Srbije, ki jih izvaja Center za politološke raziskave in javno mnenje, so pokazale, kaj o rešitvi kosovskega problema meni prebivalstvo Srbije. Od leta 2000 dalje se vztrajno povečuje delež tistih, ki menijo, da je Kosovo za Srbijo izgubljeno. Graf 1 prikazuje, da se odstotek tistih, ki menijo, da je Kosovo za Srbijo izgubljeno, povečuje iz leta v leto. Februarja 2000 je tako menilo 39 % anketiranih, julija 2001 se je ta delež povečal na 43 %. Junija 2003 pa je bilo takšnega mnenja več kot polovica anketiranih (55 %). Raziskava je tudi pokazala, da je takšno mnenje splošno, saj ga deli večina pripadnikov vseh demografskih in družbeno-poklicnih skupin. Situacija je enaka, ko so vključili tudi strankarsko pripadnost. Prebivalstvo Srbije meni, da bi bila najboljša rešitev vprašanja Kosova delitev na albanski in srbski del (42 %), sledi široka avtonomija.

²⁶ Vodja Koordinacijskega centra SČG za Kosovo in Metohijo.

Menijo pa, da bo končna rešitev neodvisna država Kosovo (28 %) (www.cpijm.org.yu/scharts/Ustav.pdf, 25.5.2004).

Graf 4.1: Rezultati odgovorov na vprašanje »Ali je Kosovo za Srbijo izgubljeno?«

Vir: Raziskava Javno mnenje Srbije o reformah 2003

Glede na omenjeno raziskavo je vidno, da je srbsko prebivalstvo, v primerjavi z državnim vodstvom, precej bolj realistično ter manj obremenjeno s preteklostjo in nacionalistično vizijo velike Srbije.

Večina albanskega prebivalstva pa Kosova ne vidi več v okviru SČG. Premier Bajram Rexhepi je predlagal, da bi se politična tranzicija lahko pričela z dvema letoma t. i. nadzorovane neodvisnosti. To bi pomenilo, da bi začasni organi vladanja prevzeli vsa pooblastila in pristojnosti vodenja države, hkrati pa bi bili pod strogim nadzorom mednarodne skupnosti, ki bi se nadaljeval tudi, ko bi se nadzor OZN zaključil. Mnenje političnega analitika Batona Haxha je, da se jo o drugih rešitvah, tudi o srbskem kantonu, možno pogovarjati, vendar le na ozemlju neodvisnega Kosova (Potočnik, 2004: 1; Financial Times, 19. 4. 2004).

Po izbruhu nasilja marca 2004 so vse vpletene strani zopet hitro začele oblikovati možne rešitve statusa Kosova. Dejstvo je, da po 11. 9. 2001, po napadu na Afganistan in iraški krizi, predstavljata Balkan in kosovsko vprašanje za ameriško politiko tretjerazredno vprašanje, njihova pozornost je trenutno usmerjena na Irak, Afganistan, Haiti, celo Sudan, Kosovo pa ostaja v ozadju. Vse bolj je jasno, da se bodo pri reševanju končnega statusa Kosova morale evropske institucije znajti brez ameriške pomoči (Delo, 29. 8. 2003: 3; International Herald Tribune, 22. 4. 2004).

Ureditev statusa Kosova bo imela vpliv na celotno regijo, v kateri se trenutno le s težavo ohranja krhka stabilnost. Predvsem v Srbiji je trenutno ogrožen obstoj krhke demokracije, saj imajo v državi velik vpliv in podporo volivcev prav radikalci. Mednarodna skupnost se zato zavzema, da bi se v reševanje vprašanja vključile vse vpletene strani in da bi izoblikovali kompromis, ki bo sprejemljiv za vse. Mednarodna skupnost si predvsem ne želi vrnitve srbskih oblasti k nacionalistični politiki, ki jo je izvajal Slobodan Milošević.

→ *neprimerni in neproduktivni odnosi med organi misije UNMIK in kosovskimi prehodnimi organi ter trenja znotraj političnih strank*

Za odnose med notranjimi in zunanji akterji je nujno, da so dobri in produktivni. Dober odnos je definiran na sodelovanju pri sprejemanju odločitev, izmenjavi informacij, dialogu, skupnem oblikovanju in izvajanju izbranih projektov obnove, skupnem soglasju o prioritetah obnove, vzajemnem spoštovanju itn. Le takšen odnos prispeva k uspešnosti in trajnosti postkonfliktne obnove. S projektom o družbah, ki so se soočile z oboroženim konfliktom (*War-Torn Societies Project*),²⁷ so ugotovili, da je pomembnost in vloga lokalnih akterjev v veliki meri podcenjena. V nasprotju pa je vloga zunanjih mednarodnih akterjev precenjena. Paradoks je to, da so prav notranji akterji glavne sile obnove družbe, ki pomembno prispevajo k obnovi že v začetnih fazah, ter naj bi v končni fazi obnove prevzeli vodilno vlogo in odgovornost (http://wsp.dataweb.ch/wsp_publicationas/rebu-02.htm#P127_32622, 12. 3. 2004).

Na Kosovu lahko odnos med notranjimi in zunanji akterji opredelimo kot odnos med organi UNMIK-a in kosovskimi prehodnimi institucijami. Lahko rečemo, da je ta odnos slab. Razlogov za takšno stanje je več, med njimi nejasna delitev moči med obema akterjema, nestrinjanje z obsegom prenosa pristojnosti z zunanjih na lokalne akterje, slabo vzpostavljene poti komunikacije in pomanjkanje odgovornosti zunanjih akterjev do lokalnega prebivalstva. Na slabšanje odnosov pa vplivajo tudi kritike in pritisk mednarodne skupnosti na misijo UNMIK.

²⁷ Projekt je bil skupna aktivnost Inštitut Združenih narodov za raziskovanje družbenega razvoja (*UN Research Institute for Social Development*) in Program za strateške in mednarodne varnostne študije (*Programme for Strategic and International Security Studies*). Namen projekta je bil pomagati mednarodni skupnosti ter lokalnim in nacionalnim akterjem, da bi bolje razumela kompleksnost postkonfliktne obnove in temu prilagodila svoje odzive. Projekt se je izvajal na področju Latinske Amerike, Afrike in Makedonije. Več o projektu na spletni strani <http://wsp-international.org>.

Raziskave, ki so bile pripravljene za Konferenco o izgradnji miru 2004 (*WSP International Peacebuilding Forum Conference*), so pokazale, da se večina kosovskih voditeljev čuti odrinjene od procesa odločanja. Konzultacije z mednarodnimi akterji vidijo kot fasado, saj imajo občutek, da jim je večina politik in prioritet vsiljenih. Zunanje akterje obnove so ocenili kot arogantne in kolonialiste. Nadaljnje raziskave so pokazale, da v medsebojnih odnosih prevladuje obojestransko nezaupanje, pogosta nasprotovanja in frustracije (Boyer-Yoshiura, 2004: 8–10).

Dejansko je v obdobju od oblikovanja prehodnih organov do danes prišlo do več sporov, ki so odmevali tudi v mednarodni javnosti. Najnovejši dokaz nesodelovanja med kosovsko skupščino in UNMIK-om je sprejetje dopolnil k ustavnemu okviru Kosova, ki ga je skupščina sprejela v začetku julija 2004.²⁸

Po izbruhu nasilja marca 2004 so se kritike glede delovanja UNMIK-a, ki se pojavljajo zadnji dve leti, še okrepile. Začeli so se pojavljati dvomi o pravilnosti zastavljenih politik delovanja in pravilnosti strukture UNMIK-a. Kritike prihajajo tako s strani mednarodne skupnosti kot tudi s strani lokalnih oblasti in prebivalstva. Z delovanjem civilne uprave OZN na Kosovu že od samega začetka niso zadovoljni Srbi, v zadnjem času je vse več kritik slišati tudi s strani Albancev. Albanci in Srbi danes skoraj enako kritično obravnavajo mednarodno mirovno misijo na Kosovu in jo razglašajo za popoln polom. Tudi v Bruslju niso zadovoljni z delovanjem civilne uprave OZN. Eden največjih polomov misije UNMIK je ta, da nima nobene kredibilne ekonomske razvojne strategije za Kosovo in ne glede na končni status Kosova. Potrebna je ponovna ocena delovanja mednarodne skupnosti za oblikovanje večetničnega Kosova in situacije v pokrajini. Če bo OZN odlašala s to oceno, bo misija obsojena na popoln polom (*International Herald Tribune*, 22. 4. 2004; *Delo*, 8. 6. 2004: 28; *Delo*, 8. 5. 2004: 2).

Rezultat teh kritik je, da UNMIK predstavlja skupne napredke pri politični obnovi kot lasten dosežek ter tako upravičuje svoje delo in obstoj. Večkrat se je ponovila situacija, kjer so predstavniki UNMIK-a prikazali delo kot lastno in prispevka izvoljenih

²⁸ S sprejetimi dopolnili bo kosovska vlada dobila več pooblastil na področjih varnosti, pravosodnega sistema in zunanjih odnosov. To so področja, ki so pod nadzorom UNMIK-a. Dopolnila predvidevajo razpis referendumu o končnem statusu pokrajine po koncu mednarodne misije in povečanje števila ministrstev. UNMIK je poslance pozval, naj dopolnil ne sprejemajo, ker so spremembe ustave možne le s soglasjem VS OZN. Poslanci so ta poziv zavrnilo (*Dnevnik*, 14. 7. 2004).

predstavnikov ljudstva sploh niso omenili.²⁹ Takšen odnos je neprimeren, saj bi se moral UNMIK zavedati, da je politična obnova prišla do stopnje, ko bodo morali aktivnosti obnove prevzemati domači akterji. Ti pa za uspešno delovanje potrebujejo zaupanje in spoštovanje prebivalstva, ki jih je izvolilo.

Dejstvo je, da je tudi delovanje lokalnih akterjev zelo počasno in velikokrat neučinkovito. Izvršna oblast ima šibke zmožnosti oblikovanja in uveljavljanja lastne politike. Pristojnosti ministrstev niso jasno določene in strategija delovanja ni oblikovana. V večini ministrstev se ne ve, kdo je odgovoren za kaj, pa tudi nadzor skupščine nad delom vlade ne obstaja. Takšno delovanje prikazuje, kot da organi vladanja svojega dela niso vzeli resno. Albanski voditelji izgubljajo dragocen čas v skupščini z zadevami, ki se ne nanašajo na uresničevanje mednarodno določenih standardov, izgradnjo institucij in doseganje rezultatov znotraj le-teh. Poleg omenjenega pa se začasni organi vladanja soočajo s popolnoma tehničnimi problemi, kot so premalo zaposlenih, slabe plače, pomanjkanje infrastrukture in opreme (ICG Report št. 148, 2003: 1–20).

Na uspešnost delovanja vplivajo tudi trenja znotraj političnih strank. Do trenj prihaja tako med albanskimi strankami kot tudi med albanskimi in srbskimi političnimi strankami. Na albanski strani prihaja do trenja in nestrinjanja med strankami, ki podpirajo oborožen upor proti srbskim silam in podpirajo delovanje OVK (PDK in AAK), ter med tistimi, ki podpirajo miroljubno politiko Ibrahima Rugove (LDK). Dvaindvajset poslancev kosovskih Srbov že od začetka leta bojkotira delo skupščine. Bojkot sodelovanja Srbov v kosovskih organih se nadaljuje v letu 2005. Končni rezultat pa je počasno in slabo delovanje državnih organov (ICG Report št. 148, 2003: 1–20).

→ *obstoj vzporednih srbskih političnih institucij*

Vzporedne institucije delujejo predvsem na ozemljih, kjer so večinsko prebivalstvo Srbi. V občinah na severu Kosova so obstajale te institucije že pred spopadom leta 1999 in so se po koncu bombnih napadov zveze NATO le ohranile. UNMIK teh institucij ni nikoli uradno priznal, vendar pa hkrati tudi ni naredil ničesar, da bi jih ukinil. Vzporedne institucije so se

²⁹ Več takšnih primerov – proces vračanja beguncev, ki ga je, kljub temu da so sodelovali različni lokalni predstavniki, predstavila le direktorica, predstavnica UNMIK-a; na vrhu EU junija 2003 je takratni namestnik generalnega sekretarja na Kosovu govoril le o delovanju UNMIK-a in KFOR-ja, nikjer pa ni omenil prispevkov organov vladanja; ko namestnik generalnega sekretarja predstavlja četrtletno poročilo o Kosovem v Varnostnem svetu, ni povabljen noben predstavnik organov vladanja itn. (ICG Report št. 148, 2003: 1–20).

oblikovale na področju varnostnih zadev, sodstva, šolstva, zdravstva, uprave in izdaje dokumentov. Delovanje vzporednih struktur podpira srbska vlada, ki tudi zagotavlja finančna sredstva za njihov obstoj. UNMIK se trudi vključiti pripadnike, ki delujejo v teh vzporednih strukturah, v sistem, ki ga oblikuje UNMIK, vendar v tem še ni dosegla večjega napredka. Kljub trudu mednarodnih sil srbska oblast zaenkrat nudi boljše delovne pogoje kot organi UNMIK-a (Poročilo OVSE – Parallel Structures in Kosovo, 2003).

Vzporedne strukture imajo velik vpliv na vsakdanje življenj in uspešnost postkonfliktne obnove Kosova. Največja škoda se povzroča sami družbeni obnovi, ker Srbi in Albanci prav zaradi obstoja teh vzporednih struktur nimajo veliko medsebojnih stikov in sožitje ni možno. Obstoj vzporednega sistema je v veliki meri odvisen od odnosov in pogajanj med mednarodno skupnostjo oz. UNMIK-om in srbskimi oblastmi. Glede na trenutno gospodarsko stanje v Srbiji pa je vzporedni sistem odvisen tudi od tega, kako dolgo bo ta sistem še zmožen nuditi toliko finančne podpore vzporednim strukturam na Kosovu.³⁰

³⁰ Srbske oblasti namenijo za vzporedni sistem Srbov na Kosovu približno 75 milijonov evrov srbskega proračunskega denarja na leto (OVSE Report – Parallel Structures in Kosovo , 2003).

4.2 DRUŽBENA OBNOVA KOSOVA

V nasilen spopad, ki poteka na ozemlju neke države, je poleg pripadnikov oboroženih sil neposredno ali posredno vključeno tudi celotno prebivalstvo te države. Omenjeno je že bilo, da je v sodobnih oboroženih spopadih devet žrtev civilistov (od desetih žrtev). Poleg tega, da civiliste posredno prizadene razpad političnega sistema in ekonomije, na prebivalstvo vpliva spopad tudi neposredno preko uničenja domov, izgube zemlje, z izpostavljenostjo trajajočemu nasilju, izgubo bližnjih itn. Nasilen spopad spremeni skupnost, njene značilnosti in vzorce obnašanja njenih članov. Družba je po koncu spopada soočena s fizičnim uničenjem infrastrukture, trgovanje in poulično življenje komaj obstajata, vlada sumničenje in nezaupanje v obstoječe javne službe, posamezniki so prizadeti zaradi nasilja, osebnih izgub in razpada skupnosti (Maynard, 1999: 106).

Naloge, ki jih mora uresničiti obnova družbe po koncu konflikta, so specifične in se razlikujejo od nalog politične in ekonomske obnove. Pri družbeni obnovi niso najpomembnejša finančna sredstva, ampak ima veliko vrednost človeška bližina in empatija sodelujočih pri obnovi. Ran, ki jih je spopad povzročil družbi, ni mogoče zaceliti zgolj z zagotovljenim dostopom do hrane, zdravstvene pomoči in zatočišča, potrebna je dolgotrajna pomoč, ki bo sčasoma omogočila ponovno vzpostavitev zaupanja, sprave, oproščanja in sodelovanja med člani družbe.

Med temeljne naloge postkonfliktne obnove na področju obnove družbe spadajo vzpostavitev ponovnega delovanja učinkovitega šolskega sistema in sistema zdravstvene oskrbe prebivalstva, pospeševanje in ponovna naselitev beguncev ter notranje razseljenih oseb, pomoč osebam, ki jih je spopad neposredno prizadel, ter obnova kohezije družb (Kumar, 1997: 15–16, 181–182).

4.2.1 OBNOVA SISTEMA IZOBRAŽEVANJA IN SISTEMA ZDRAVSTVENE OSKRBE

Z obnovo sistema izobraževanja na Kosovu so pričeli že junija 1999, ko je to področje vodil Oddelek za izobraževanje in znanost (*Department for Education and Science*) v

strukturi UNMIK-a. Med prvimi nalogami oddelka je bila obnova porušenih šolskih zgradb in okoliške infrastrukture. Oddelek je bil razdeljen na pododdelke, ki so se ukvarjali z oblikovanjem šolskega programa, izobraževanjem učiteljev, predšolsko vzgojo itn. Delovanje pododdelkov so s finančnimi sredstvi podpirali različni donatorji (Poročilo o človekovem razvoju, 2002: 50).

V letu 2002 je bilo v skladu s sprejetim ustavnim okvirjem oblikovano Ministrstvo za šolstvo, znanost in tehnologijo, na katerega se je prenesla večina nalog vodenja in upravljanja izobraževalnega sektorja. Ena od prednostnih nalog prehodnih institucij Kosova je izboljšati standarde izobraževanja. V skladu s sprejetim dokumentom imajo lokalne skupnosti pravico same organizirati izobraževanje in vzpostaviti izobraževalne institucije, omogočeno je šolanje v jeziku in pisavi, ki je lastna posamezni skupnosti. Izvajani šolski program mora biti v skladu s sprejetimi zakoni ter oblikovan tako, da bo spodbujal toleranco in spoštovanje človekovih pravic. Določene pristojnosti pa je zadržal posebni odposlanec Generalnega sekretarja OZN. Med te pravice spada predvsem zagotavljanje, da se v izobraževalnem sistemu izvaja zaščita pravic skupnosti (unmik/reg/2001/9).

Znotraj Ministrstva za šolstvo, znanost in tehnologijo pa delujejo tudi mednarodni akterji kot strokovnjaki za svetovanje.

V realnosti se šolstvo sooča z več problemi. Kljub temu da je ustavni okvir predvidel decentralizacijo šolskega sistema in da je za to namenjen velik del kosovskega proračuna,³¹ je le-ta še vedno preveč centraliziran. Predvsem je na ravni lokalne oblasti premalo usposobljenih in dovolj motiviranih ljudi, ki bi se aktivno vključili v oblikovanje lokalnega šolstva in izvajanje izobraževanja. Po Poročilu o človekovem razvoju 2002 (2002: 49–52) so eden od razlogov za takšno stanje tudi zelo nizke plače, ki jih dobivajo učitelji. Plače so nizke, čeprav se zanje porabi 80 % vseh sredstev, ki so iz proračuna namenjena šolstvu.

Osnovno šolanje poteka v albanskem, srbskem, turškem in bosanskem jeziku. Kljub temu da bi se lahko šolanje izvajalo v več kot enem jeziku, se le v 22 osnovnih šolah izvaja pouk v več kot enem jeziku, pa še to v nobeni šoli v albanskem in srbskem jeziku. To predvsem

³¹ V proračunu za leto 2003 so za področje šolstva namenili 81,7 milijonom evrov (18% celotnega proračuna), od tega za izobraževalno podporo občinam 61,9 milijonov evrov (Proračun Kosova, 2003: 35).

dokazuje, da že v samem začetnem šolanju ni sožitja in tolerance med dvema največjima etničnima skupnostma na Kosovu (Tarlać, 2003: 40–45).

Hkrati sožitje med albansko in srbsko etnično skupnostjo onemogoča tudi vzporedni sistem šolstva, ki deluje na ozemljih, na katerih je večinsko prebivalstvo srbsko.³² Pred spopadom so svoj sistem šolstva imeli Albanci, po spopadu pa se je stanje obrnilo. Vzporedni srbski sistem šolstva deluje na podlagi šolskega programa srbskega ministrstva za šolstvo in šport, ki tudi zagotavlja šolske potrebščine in izplačuje plače učiteljem. Obstojevporednega sistema ima mnoge negativne posledice. Med njimi naj omenim, da prihaja zaradi različnega šolskega načrta do problemov pri prestopu v drugo šolo ali pri vpisu na visoko šolstvo. Hkrati pa zaradi dveh šolskih sistemov ne prihaja do stikov med otroki različnih etničnih skupin, kar zmanjšuje možnosti za razvoj sožitja in tolerance med vsemi prebivalci Kosova. Slabo je, da so otroci postali figure političnih iger odraslih in postkonfliktnih nesoglasij med obema etničnima skupinama. Vzporedni sistem šolanja obstaja tudi za višješolsko izobraževanje, saj od konca spopada dalje deluje na področju severne Mitrovice srbska univerza.

Med vzroke za obstoj vzporednega sistema izobraževanja lahko prištevamo odnos med kosovskimi Albanci in kosovskimi Srbi, ki temelji na nezaupanju, pomanjkanju tolerance in nezmožnosti sožitja. Poleg tega ta obstoj vzporednega sistema podpira še občutek Srbov, da v mešanih šolah ni poskrbljeno za varnost njihovih otrok, in pa dvojne plače, ki jih za svoje delo prejemajo učitelji v tem sistemu. Srbsko ministrstvo za šolstvo in šport izplačuje učiteljem na Kosovu približno dvakratno plačo učiteljev v Srbiji, poleg tega pa nekateri dobijo še plačilo od kosovskega ministrstva za šolstvo.

Naj omenim še, da misija UNMIK ni nikoli sprejela in priznala tega vzporednega sistema, vendar pa hkrati tudi nikoli ni odločno nastopila proti njegovemu obstoju. Leta 2003 je bila oblikovana delovna skupina, ki jo sestavljajo predstavniki štirih sestavin misije UNMIK, predstavniki ORC in drugi. Skupina ima nalogo narediti seznam vseh vzporednih struktur na področjih varnosti sodišč, lastninskih pravic, izobraževanja, zdravstvene oskrbe in

³² Del vzporednega sistema šolstva so: vse osnovne in srednje šole v občinah Zubin potok, Leposavić, Zvečan in severnega dela Mitrovice; nekatere osnovne in srednje šole v občinah Srbica, Vučitrn, Kosovo polje, Lipljan, Obilić, Gnjilane, Viti, Novo Brdo, Kamenica, Štrpce, Orahovac, peć, Osojane (OVSE Report Parallel Structures in Kosovo, 2003: 29–30).

izdaje dokumentov, poleg tega pa bo pripravila strategijo, ki bo predvidela način, kako ukiniti vzporedni sistem (OVSE Report – Parallel Structures in Kosovo, 2003: 6–33).

V Prištini je edina javna univerza na Kosovu (deluje že od leta 1970), v okviru katere deluje 21 fakultet. Na višjo raven izobraževanja se vključi približno 10 % prebivalstva v starostni skupini 19–25 let (Poročilo o človekovem razvoju Kosovo, 2002: 57).

Kljub zastavljenim reformam sam izobraževalni sistem mladim ne posreduje pravega sporočila. To dokazuje predvsem množična udeležba učencev in njihovih učiteljev v izbruhu nasilja marca leta 2004. Posredno in neposredno sodelovanje le-teh kaže na poraz postkonfliktnega izobraževanja, ki bi moral imeti cilj zaceliti delitve družbe (ICG Report 155, 2004: 32–36).

Zdravstveni sistem je bil že pred začetkom spopada šibek in je v 90. letih doživel skoraj popoln polom. Pri ponovni vzpostavitvi zdravstvenega sistema so se mednarodni in lokalni akterji soočili s problemi stare infrastrukture, pomanjkanjem materialnih virov, neučinkovito organizacijo delovanja in pomanjkljivim izobraževanjem.

Na začetku mednarodne misije se je zdravstvena obnova izvajala na Oddelku za zdravstvo in socialne zadeve (*Department of Healthcare and Social Welfare*). Leta 2002 se je oblikovalo Ministrstvo za zdravstvo, ki je deljeno na dva oddelka. Prvi se ukvarja z izvajanjem zdravstvene službe in sem spada osnovna zdravstvena oskrba, sistem bolnišnic, sanitarna inšpekcija, diagnostični center. Drugi oddelek se ukvarja s strateškim vodenjem. Ministrstvo nadzoruje vodenje zdravstva na ravni občin ter sodeluje z različnimi mednarodnimi zdravstvenimi organizacijami (Poročilo o človekovemu razvoju, 2002: 86).

Sistem zdravstva na Kosovu sestavlja urgentni center v Prištini, pet regionalnih bolnišnic, 280 zdravstvenih centrov in urgentna služba. V sistemu je zaposlenih več kot 10.000 oseb, od tega je zdravnikov manj kot 2500. Razmerje je 13 zdravnikov na 10.000 prebivalcev, kar je 37 % evropskega povprečja.³³ Sistem zagotavlja 120 zdravniških postelj na 100.000 prebivalcev. Leta 2002 je vlada opredelila izboljšanje zdravstvenih storitev kot prednostno nalogo, vendar je glavna ovira pomanjkanje finančnih sredstev. Plače zaposlenih so nizke

³³ Evropsko povprečje je 35 zdravnikov na 10.000 prebivalcev (Poročilo o človekovem razvoju, 2002: 87).

in mnogo strokovnjakov si raje poišče službo drugje. V letu 2000 je zdravstveni sektor dobil 18 % državnega proračuna (Poročilo o človekovem razvoju, 2002: 87).

Zdravstvene storitve so dostopne vsem, vendar pa so problem dragi postopki in zdravila ter »darila«, ki jih za usluge pričakujejo zaposleni.

Tako kot v šolstvu tudi v zdravstvu obstaja vzporedni sistem zdravstva na območjih, kjer so večinsko prebivalstvo Srbi. Vzporedni zdravstveni sistem nadzoruje in financira srbsko ministrstvo za zdravstvo (OVSE Report Parallel Structures in Kosovo, 2003: 34–36; ICG Report, 2003: 5).

4.2.2 VRAČANJE IN PONOVO NASELJEVANJE BEGUNCEV IN NOTRANJE RAZSELJENIH OSEB

Na področju pomoči beguncem³⁴ in notranje razseljenim osebam³⁵ ter pospeševanju njihove vrnitve v domačo skupnost je nujno potrebno skupno sodelovanje mednarodnih organizacij ter različnih vladnih in nevladnih organizacij. V prvi fazi po koncu spopada so med prednostnimi nalogami zagotovitev zmogljivosti za naselitev beguncev, zdravstvena oskrba, zagotovitev hrane in obnova infrastrukture. V obdobju, ki sledi, se pozornost akterjev preusmeri na programe vračanja beguncev in njihovo ponovno naselitev v domači lokalni skupnosti ali pa na drugem področju. V tem sekundarnem obdobju so pomembni programi reintegracije beguncev, gradnja zaupanja, osnovna pomoč za začetek novega življenja, pomoč skupnostim, ki sprejemajo begunce, zagotovitev služb in poklicnega usposabljanja. Potrebno je omogočiti, da si na novo naseljene osebe zagotovijo lasten prihodek, ki jim omogoča preživetje.

³⁴ Prvi člen Ženevske konvencije o beguncih iz leta 1951 opredeljuje status begunca kot: »oseba, ki se nahaja izven države svoje nacionalnosti ali stalnega bivališča in ima utemeljen strah pred pregonom v lastni državi zaradi lastne rasne, verske, nacionalne, politične ali družbene pripadnosti in je nezmožen se vrniti ali pa se noče zaradi strahu pred preganjanjem.« (<http://www.ohchr.org/english/law/refugees.htm>, 11.11.2003).

³⁵ Definicija OZN opredeljuje notranje razseljene osebe kot posameznike ali skupine oseb, ki so bile prisiljene zapustiti svoja domovanja zaradi ali z namenom, da se izognejo vplivom oboroženega spopada, nasilju, kršitvam človekovih pravic ali posledic naravnih nesreč in pri tem niso prešli mednarodno priznane državne meje. Na primeru Kosova se ta definicija nanaša na vse notranje razseljene osebe, ki živijo znotraj meja SČG (Manual for Sustainable Return 2003: 12).

V začetni fazi po koncu spopada na Kosovu je imela humanitarna sestavina pomembnejšo vlogo, kot jo ima sedaj, ko so se osnovne potrebe v spopadu prizadetih ljudi zadovoljile. Od vzpostavitve misije UNMIK leta 1999 pa do julija 2000 je humanitarna pomoč predstavljala temeljno zadolžitev stebra I. Delo je vodil UNHCR v sodelovanju z Rdečim križem (International Red Cross – IRC), IOM,³⁶ UNICEF-om, WFP, ILO, Svetovno zdravstveno organizacijo (*World Health Organisation* - WHO) ter več mednarodnimi in lokalnimi nevladnimi organizacijami. Partnerji so v prvi fazi po koncu spopada omogočili gradnjo zatočišč za začasno namestitev beguncev ter zagotovili namestitev notranje razseljenih oseb, zagotovili zalogo hrane za tri mesece, zagotovili informacije o stanju v domačih skupnostih, kar je pospešilo vračanje. Po izločitvi humanitarne sestavine iz strukture misije so se naloge humanitarne pomoči prenesle na celotno misijo.

Na Kosovu so akterji, ki sodelujejo v procesu vračanja, prevzeli »bottom up« pristop, kar pomeni, da sem sam proces vrnitve začne s tem, da razseljene osebe izrazijo željo po vrnitvi. Osnovno načrtovanje procesa vrnitve se začne na lokalni ravni in se potem nadaljuje na regionalno in državno raven.

Glavni akterji na področju vračanja beguncev in razseljencev so države donatorke, kosovski prehodni organi, nevladne organizacije, UNHCR, Urad za vrnitve in skupnosti (*Office of Returns and Communities* – ORC), vse štiri sestavine misije UNMIK in KFOR. Donatorke imajo ključno vlogo pri uresničevanju projektov vračanja in integracije beguncev in skupnosti, saj zagotavljajo finančna sredstva. Nevladne organizacije so ključni izvrševalni partnerji pri procesu vračanja in integracije ter se osredotočajo na naloge, kot so medetnični dialog, izgradnja zaupanja, obnova hiš in infrastrukture itn.

UNHCR je odgovoren za zaščito beguncev in iskanje trajne rešitve za begunsko situacijo. Generalna skupščina OZN je UNHCR dodelila še dodatni mandat, ki zavzema zaščito, varnost in svobodno vrnitev domov tudi za notranje razseljene osebe. UNHCR ima skupaj z UNMIK-om osrednjo vlogo pri oblikovanju in uresničevanju politike vračanja beguncev. UNHCR je aktivni akter na več ravneh procesa vračanja. ORC je bil znotraj UNMIK-a oblikovana konec leta 2001 in ima aktivno vlogo pri zagotavljanju strateškega vodenja in koordinacije procesa vračanja.

³⁶ Misija IOM Kosovo je največja misija te organizacije, v njej sodeluje približno 350 mednarodnih in lokalnih članov (www.iom.org/facts, 12.6.2004).

Na centralni ravni ORC koordinira proces vračanja preko Koordinacijske skupine za vračanje (*Returns Coordination Group – RCG*), preko regionalnih enot pa deluje na ravni regij. Poleg tega podpira prizadevanja celotne misije za izboljšanje življenjskih pogojev za begunce, ki so se vrnil, in za celotne skupnosti. Urad ima svoje enote v vsaki od petih regij na Kosovu in v uradu UNMIK-a v Beogradu.

UNMIK-ova policija (steber I) zagotavlja, da se sprejeti zakoni izvajajo, ter dostopnost sodnega sistema manjšinam. Trenutno mednarodni sodniki obravnavajo primere, ki imajo medetnične razsežnosti in bi lahko vodili v pristranske odločitve. UNMIK-ova regionalna uprava pa nadzoruje celoten proces vračanja in zagotavlja koordinacijo, nadzor in usmeritev posameznih občin. Steber III, OVSE, deluje na področju oblikovanja okolja, v katerem je možen skladen proces vračanja. Oddelek za človekove pravice/vladavino prava in demokratizacijo pa zagotavlja, da obstoječe vladne, sodne in demokratične strukture delujejo v skladu z mednarodno sprejetimi standardi človekovih pravic ter kosovsko zakonodajo. Steber IV, EU, je zadolžen za obnovo in modernizacijo ekonomije Kosova ter oblikovanje možnosti nadaljnjih povezav pokrajine s sosednjimi državami in Evropo. KFOR in resolucija VS 1244 mu nalaga nalogo odgovornosti za vzpostavitev in vzdrževanje varnega okolja, v katerega se bodo lahko begunci in notranje razseljene osebe varno vrnil (Manual for Sustainable Return, 2003: 11–12).

Na ravni občin so organizirane občinske delovne skupine (*Municipal Working Group – MWG*), ki delujejo kot lokalni koordinacijski forumi za projekte vračanja. Med njihove najpomembnejše naloge spada organizacija forumov, na katerih lahko pripadniki skupnosti izražajo svoja mnenja o potrebah skupnosti, o vračanju beguncev v njihove skupnosti, zaščiti manjšin in podobno. Poleg tega je njihova funkcija tudi, da delujejo kot glavni mehanizem, preko katerega se begunci vključijo v proces vrnitve v domačo skupnost ter zaprosijo za pomoč, hkrati pa izvajajo tudi koordinacijo vseh teles na področju občine, ki se ukvarjajo s pomočjo pri vračanju beguncev. MWG vodijo UNMIK-ovi uradniki, v sestavi pa so še predstavniki lokalnih oblasti, UNHCR, KFOR, OVSE, predstavniki lokalnih skupnosti ter nevladnih organizacij. MWG so dejansko lokalni koordinatorji vseh projektov, ki se nanašajo na proces vračanja in naseljevanja beguncev in notranje razseljenih oseb. Preko MWG se v proces vračanja beguncev in notranje razseljenih oseb vključi tudi kosovska lokalna oblast. Na širšem področju delujejo regionalne delovne

skupine (RWG), ki so odgovorne za koordinacijo procesa vračanja in integracijskih aktivnosti znotraj posamezne regije. Nadzorujejo delo MWG. Vodi jo UNMIK-ov regijski administrator, sestavljajo pa predstavniki MWG, kosovskih prehodnih organov, dva občinska predstavnika, predstavniki regij, UNHCR, UNMIK-ove policije oz. KPS, KFOR in predstavniki nevladnih organizacij. Na sestankih delovnih skupin sodelujejo tudi predstavniki donatorjev, beguncev in skupnosti (Manual for Sustainable Return 2003: 22–24).

Na področju vračanja beguncev so prioritete UNMIK-a: i) povečanje števila vrnitve beguncev iz Srbije in Črne gore, ii) podpora vrnitvi manjšin, iii) zagotavljanje fleksibilne podpore spontanim vrnitvam (Manual for Sustainable Return 2003: 22–24).

S 1. 11. 2002 je začela delovati tudi Delovna skupina za vračanje beguncev (*Task Force on Returns – TFR*), ki jo vodi posebni odposlanec generalnega sekretarja, kot člani pa so vključeni še predstavniki prehodnih kosovskih organov, vodje vseh sestavin misije UNMIK, ORC, UNHCR in KFOR. TRF so dolžne poročati in predlagati projekte regionalne in občinske delovne skupine. TRF pa ima nalogo odobriti predlagane projekte, izvajati koordinacijo vseh dejavnosti ter zagotoviti sredstva za izbrane projekte (Manual for Sustainable Return 2003: 22–24).

Begunci in notranje razseljene osebe se lahko vračajo na organiziran ali pa individualen način. Značilno je, da se jih večji delež vrne na individualen, spontan način. Za pomoč temu individualnemu načinu vračanja, ki poteka zunaj vzpostavljenih projektov, je bila februarja 2003 oblikovana Enota za hitro posredovanje na področju vračanja beguncev (*Rapid Response Returns Facility – RRRF*). RRRF bosta skupaj vodila ORC in UNDP, predvideno je tesno sodelovanje z MWG. Predstavniki RRRF bodo v vsaki od petih regij in bodo nameščeni skupaj s predstavniki UNCHR. Njihova naloga bo nadzorovanje projektov in delovanja na področju lastne regije, zagotavljanje sodelovanja z različnimi partnerji, lokalnimi skupnostmi ter begunci v regiji. RRRF sestavljajo tri komponente:

- a) pomoč pri naseljevanju beguncev
- b) paketi socialno-ekonomske pomoči (vključuje poklicno izobraževanje, zagotovitev kreditov za kmetijstvo, krediti za mala in srednja podjetja)

- c) program za razvoj skupnosti (pomoč družinam, ki so se vrnil domov, in družinam skupnosti, v katere se vračajo begunci (www.kosovo.undp.org/flagship/programs/, 30. 5. 2004)

Prehodni kosovski organi igrajo ključno vlogo na vseh ravneh procesa vračanja. Prihodnost večetničnega Kosova je v veliki meri odvisna od sposobnosti lokalne vlade, da prizna pravice vračajočih se beguncev, jih spodbudi k vrnitvi ter k sodelovanju v prehodnih organih ter poskrbi za njihovo integracijo v skupnost. Urad premiera, ministrstva in občinske oblasti so odgovorni za to, da veljavna zakonodaja popolnoma upošteva in priznava pravice manjšin. Kosovska oblast pa se v proces vračanja beguncev vključuje predvsem s sodelovanjem njihovih predstavnikov v MWG, TFR ter Koordinacijski skupini za vračanje (*Returns Coordination Group*). Poleg tega pa prispevajo tudi proračunska sredstva, ki so preko ORC nakazana posameznim skupnostim.

Po podatkih UNHCR se je med letoma 2000 in 2004 na Kosovo vrnilo 11.411 beguncev in notranje razseljenih oseb. Od januarja do avgusta 2004 se je vrnilo še 1495 oseb. Stanje notranje razseljenih oseb je 256.761, od tega jih je 22.500 znotraj Kosova, ostali znotraj Srbije in Črne gore. Večina teh notranje razseljenih oseb je kosovskih Srbov, kosovskih Romov in Egipčanov (Factsheet 3, 2003: 1; Early Warning Report 7, 2004: 1).

Pri procesu vračanja in ponovnega naseljevanja beguncev in notranje razseljenih oseb je potrebno omeniti še projekt, ki ga financira kosovska vlada in izvaja Danski svet za begunce (*Danish Refugee Council*). Proračun projekta znaša 970.000 evrov, ki so namenjeni obnovi hiš, infrastrukture, pomoči družinam in skupnosti, ki bo sprejela vračajoče. V prvi fazi tega projekta se je 9. 10. 2004 v vas Vidanje vrnilo 33 Srbov, ki bodo pozneje pomagali pri vrnitvi svojih družinskih članov (www.unmikonline.org/press/2004/pressr/pr1242.pdf, 11.10.2004).

4.2.3 OBNOVA KOHEZIJE DRUŽBE

Uspešnost obnove kohezije družbe in uspešnost procesa vračanja beguncev in notranje razseljenih oseb sta med seboj linearno povezani. Le družba, ki bo imela obnovljene vezi med različnimi etničnimi skupinami in bo vzpostavila sožitje, je sposobna sprejemati nove

člane, ki se ob prihodu soočajo z več problemi in z njimi vplivajo tudi na krhko lokalno skupnost.

Maynardova (1999: 131–143) opredeljuje pet stopenj oziroma korakov do obnove kohezije (enotnosti) družbe. Prva stopnja zavzema **vzpostavitev varnosti** in odstranitev vsakršne grožnje varnosti. To omogoča svobodo gibanja znotraj skupnosti, varnost osebne lastnine, neomejen dostop do dobrin in odsotnost napadov na skupine ter posameznike. To načelo varnosti se mora nanašati na vse člane skupnosti, ne glede na njihovo pripadnost. Občutek varnosti pa poleg fizične varnosti oblikuje tudi zagotovilo ekonomske varnosti in občutek obstoja prihodnosti za posameznike in skupine. Druga stopnja predstavlja proces **izražanja travmatičnih izkušenj in proces žalovanja za izgubljenimi osebami**. Proces vodita k spoznanjem, priznavanju napak in oproščanju ter sta pomembna za vse ravni družbe – posameznike, skupine, skupnosti in narod. Proces okrevanja se lahko začne, ko imajo prizadete osebe možnosti, da na varnem in nevtralnem okolju izrazijo svoje občutke, čustva in lahko žalujejo za izgubljenimi. Žal je ta stopnja velikokrat izpuščena zaradi želje po izogibanju bolečim spominom ter hitenja naprej. Tretjo stopnjo predstavlja proces **obnove zaupanja med ljudmi**. Sam spopad popolnoma uniči zaupanje v druge in povzroči pretirano sumničenje. Brez zaupanja pa družba ne more delovati. Ta stopnja je lahko zelo dolgotrajna v zelo krutih in nasilnih spopadih ter v spopadih, kjer je delovala predvsem ena stran (genocid). Četrta stopnja vključuje **ponovno vzpostavitev osebne in družbene etike**. Ponovno se razvijejo smernice vedenja posameznika in družbe, sprejmejo se standardi komunikacije, odgovornosti itn. S tem se omeji neprimerno in napadalno obnašanje, ki lahko vodi k obnovitvi sovražnosti. Pomembno vlogo igrata sodni in pravni sistem, ki omogočata kaznovanje neprimernega vedenja. Zadnjo stopnjo obnove kohezije družbe oblikuje **obnovitev demokratične razprave v družbi**. Obnovitev civilne družbe pomeni, da prebivalci sodelujejo pri političnem odločanju v državi in imajo hkrati vpliv na politične institucije, da sprejmejo odgovornosti za svoja dejanja. Za učinkovito obnovo kohezije družbe se je potrebno zavedati treh dejstev. Za popolno obnovo je potreben čas in sodelovanje vseh članov skupnosti. Poleg tega pa je potrebno upoštevati, da so faze zaporedne in se jih ne sme izpuščati. Le tako bo obnova družbe in zaupanja uspešna in trajna.

Aplikacija teh stopenj na postkonfliktno kosovsko družbo prikaže, da je le-ta nekako še na

prvi stopnji. Dejstvo, da se pripadniki srbske ali albanske etnične skupnosti ne morejo svobodno gibati na ozemlju druge večinske skupnosti, kaže na to, da ni zagotovljena osnovna fizična varnost posameznika. Dokler potrebujejo kosovski Srbi za prevoz po večinoma albanskih ozemljih posebne avtobuse s spremstvi enot KFOR, ne moremo govoriti o sožitju in toleranci. Največjo srbsko enklavo v bližini Drenice varujejo enote KFOR, ki jim tudi zagotavljajo dostavo živil. Probleme imajo z osnovnimi storitvami, kot so dvig pokojnine na bankah, saj jih Albanci napadajo in jim grozijo. Občasno je ob podobnih dogodkih potrebno celo posredovanje mednarodnih specialnih sil in enot KFOR (Tarlać, 2003: 40–45).

Občutke kosovskih Srbov potrjujejo tudi poročila o zgodnjem opozarjanju. V letu 2003 in 2004 so anketirani kosovski Srbi kot glaven problem, s katerim se sooča Kosovo, navedli javno in osebno varnost prebivalstva. Julija 2004 je polovica anketiranih kosovskih Srbov menila, da je največji problem Kosova zagotavljanje javne/osebne varnosti. Na tako velik odstotek se imeli vpliv krvavi marčni spopadi. Na drugo mesto se je uvrstil odgovor medetnični odnosi (približno 30 % odgovorov). (glej tabele B.1, B.2, B.3 v Prilogi)

Mednarodna skupnost si je na področju obnove kosovske družbe zadala nalogo oblikovati večetnično družbo, ki bo zmožna sožitja in sodelovanja. Vsa politika delovanja UNMIK-a in njegovi programi so oblikovani v tej smeri. Dejansko je to edini način, kako bi tako kosovski Albanci kot kosovski Srbi lahko živeli skupaj. Vendar pa avtorji, kot so Troebst,³⁷ Nikolić,³⁸ Bieber, Guzina³⁹ in Wolff,⁴⁰ dvomijo, da je to sploh mogoče. Svoje prepričanje so oblikovali na dejstvih, da pripadniki srbske in albanske etnične skupnosti na Kosovu nikoli niso živeli v sožitju. Model organiziranja odnosov med obema skupinama je vedno temeljil na dominaciji. V zadnjih 150 letih se je v odnosu Albanci – Srbi oblikovalo devet različnih obdobj,⁴¹ v katerih je dominirala ena ali druga skupina. Takšna dominacija ima za posledico priseljevanje in odseljevanje obeh skupin ter razvoj želje po maščevanju. Mnogokrat je bilo stanje pred spopadom opisano kot evropski apartheid, ki se je izražal

³⁷ Stefan Troebst je profesor za vzhodnoevropske študije na Univerzi v Leipzigu.

³⁸ Lazar Nikolić je predavatelj socialne patologije na Filozofski fakulteti na Univerzi v Beogradu.

³⁹ Dejan Guzina je asistent pri programu Primerjava politik na Univerzi Wilfrid Laurier v Kanadi.

⁴⁰ Stefan Wolff je predavatelj na oddelku za evropske študije na Univerzi v Bathu v Veliki Britaniji.

⁴¹ 1. sredina 19. stol.–1912 Otomanska vladavina – dominacija Albancev; 2. 1912–1914 Kosovo je del Srbije – dominacija Srbov; 3. 1914–1918 – 1. svetovna vojna – dominacija Albancev; 4. 1918–1941 Kosovu v prvi Jugoslaviji – dominacija Srbov; 5. 1941–1945 2. svetovna vojna – dominacija Albancev; 6. 1945–1966 po 2. svetovni vojni – dominacija Srbov; 7. 1966–poznih 80 let avtonomija Kosova – dominacija Albancev; 8. pozna 80. leta–poletje 1999 – dominacija Srbov; danes – dominacija Albancev (Nikolić, 2003: 57–67).

tudi v rasističnih govorih albanskih in srbskih predstavnikov pred letom 1999 in po njem (Nikolić, 2003: 57; Bieber, 2003: 10).

Zgodovina in novejši dogodki so pri obeh etničnih skupinah oblikovali stereotipe o nasprotni skupini. Sociološke in psihološke raziskave stereotipov so pokazale, da obstaja neposredna povezava med prepričanji, ki temeljijo na predsodkih, in diskriminatornim vedenjem. Kakšni so stereotipi Albancev o Srbih in obratno, jasno prikazuje anketa, ki jo je junija 1997 na Kosovu izvedel Forum za etnične odnose v Beogradu v sodelovanju z Inštitutom za filozofijo in sociologijo v Prištini. Anketirani Albanci Srbe vidijo kot ljudi, ki »ne marajo drugih narodov«, 81 %, so »potuhnjeni in zviti«, 52 %, in so »sebični«, 27 %. Anketirani Srbi pa so Albance opisali kot »enotne«, 62 %, »sovražne do drugih narodov«, 55 %, »potuhnjene«, 46 %, »slabo vzgojene«, 20 %. Ti stereotipi razlagajo vzroke za obstoječe oblikovanje odnosov med Albanci in Srbi ter hkrati razlagajo vzroke za spopad.

Menim, da na slabe odnose med skupinama pomembno vpliva nejasnost končnega statusa Kosova. Albanci niso pripravljene priznati posebnih pravic Srbom, ker menijo, da bi takšno popuščanje vodilo v izgubo možnosti samostojnosti Kosova. Srbi pa ne priznavajo kosovske vlade in menijo, da je Kosovo del Srbije in so tako dejanska manjšina Albanci. Če bi bilo to opredeljeno že na začetku misije, bi bilo stanje precej bolj jasno za vse vpletene. Tako pa vsaka stran meni, da bo končen status rešen v njihovo korist, in se sploh ne trudi, da bi dosegla spravo in sožitje. Upajo, da se bo stanje nadaljevalo tako, kot so navajeni – dominacija ene skupine nad drugo.

Nasilje marca 2004 predstavlja največje poslabšanje medetničnih odnosov v postkonfliktnem obdobju po letu 1999. Nasilje je pokazalo kompleksnost in krhkost odnosov med dvema največjima etničnima skupinama na Kosovu ter hkrati, da je kosovska družba v stanju, ko lahko že najmanjši incident preraste v organizirane proteste.

Kaj dejansko ovira sožitje in integracijo kosovskih Albancev in kosovskih Srbov? Mnenja obeh skupnosti so različna. Podatki iz julija 2004 kažejo, da po mnenju kosovskih Albancev na napetosti v odnosih med Albanci in Srbi na Kosovu najbolj vpliva pomanjkanje pripravljenosti Srbov za integracijo v kosovsko družbo (43,8 %), sledi vpliv Beograda (40,7 %). Kosovski Srbi pa so mnenja, da Albanci ne izražajo velikega

zanimanja za vključitev Srbov v vsakodnevno življenje (54,5 %), sledi odgovor o držbi politikov kosovskih Albancev (45,5 %). (glej tabelo C.1 v Prilogi)

V kosovski družbi vlada pesimizem, povezan z medetničnimi odnosi, kar jasno prikazuje tabela C.2 v Prilogi. Julija 2004 je velik delež anketiranih Albancev (34,6 %) in še večji delež anketiranih Srbov (96 %) menil, da so odnosi napeti in bodo takšni tudi ostali. Med Albanci je tudi velik delež takšnih, ki menijo, da odnosi sicer so napeti, vendar je v zadnjem času prišlo do izboljšanja (32,1 %). Delež Srbov, ki so izbrali ta odgovor, je precej nižji in je v anketah julija 2004 padel na najnižjo raven, 3,5 % odgovorov. Predvsem v anketah, izvedenih marca 2004, se je povečal delež tistih Srbov, ki menijo, da bodo odnosi ostali napeti. Hkrati pa se je zelo zmanjšal delež tistih Srbov, ki menijo, da je v zadnjem času prišlo do izboljšav. V prihodnosti lahko odnose poslabša še ureditev končnega statusa Kosova, predvsem zaradi različnosti zahtev obeh skupnosti. Julija 2004 je kar 89,3 % anketiranih Albancev menilo, da mora končni status Kosova predstavljati neodvisnost Kosova znotraj obstoječih mej. Medtem pa je kar 90,5 % anketiranih Srbov menilo, da mora Kosovo v prihodnosti ostati avtonomna pokrajina znotraj Srbije. Rešitve končnega statusa Kosova, kot so mednarodni protektorat, konfederacija s Srbijo in Črno goro, delitev Kosova in unija z Albanijo, niso dobile večje podpore. Primerjava odstotkov z marcem 2004 ni pokazala, da bi marčni spopadi imeli večji vpliv na mnenje anketiranih, ne glede na etnično pripadnost, o ureditvi končnega statusa Kosova. (za podatke glej tabelo C.3 v Prilogi)

Problem lahko predstavlja tudi odnos dela Albancev do vračanja beguncev in notranje razseljenih oseb. Julija 2004 se je kar 33 % anketiranih Albancev opredelilo, da se ne strinjajo z vračanjem beguncev na Kosovo.⁴² Razlog za takšno mnenje je predvsem ta, da večina beguncev in notranje razseljenih oseb pripada etnični skupini kosovskih Srbov. (glej tabelo C.4 v Prilogi)

⁴² Po podatkih UNHCR-ja se je med letoma 2000 in 2004 na Kosovo vrnilo 11.411 oseb. Od januarja do avgusta 2004 se je vrnilo 1495 oseb (Early Warning Report 7, 2004: 1).

4.3 EKONOMSKA OBNOVA KOSOVA

Obnova ekonomije v postkonfliktni družbi je ključnega pomena za doseganje stabilnosti države in njen dolgoročni razvoj. Pomembno se je zavedati, da cilj ekonomske obnove postkonfliktne družbe ni obnoviti predkonfliktno stanje ekonomije. V postkonfliktni situaciji so podane idealne možnosti za večje ekonomske, politične in administrativne reforme ter modernizacijo proizvodnih zmogljivosti. Predpogoj za uspešno ekonomsko obnovo je politična stabilnost države, kar zagotavlja zmanjšanje možnosti za obnovitev sovražnosti. Relativno stabilno stanje zagotavlja domačim in tujim investitorjem določeno raven stabilnosti in predvidljivosti trga ter okolja, na katerega vstopajo s svojimi investicijami. Investicije, tako domače kot tuje, pa so nujno potrebne za razvoj ekonomije.

Ekonomija postkonfliktne družbe ima specifične značilnosti, ki se jih morajo akterji ekonomske obnove zavedati in se z njimi soočiti. Prva skupina značilnosti so močno razvita siva ekonomija, organizirani kriminal in vzporedni trgi, kar je posledica slabega stanja na področju zaposlovanja in stanja ekonomije. Stopnja brezposelnosti je visoka, vračanje beguncev in notranje razseljenih oseb ter demobilizacija veteranov pa stanje še poslabšujeta. Visoka inflacija, proračunski primanjkljaj ter šibka davčna baza so razlogi za slab makroekonomski položaj postkonfliktne družbe. Zaradi omejenega in oviranega izobraževalnega procesa ter neprimernih izobraževalnih programov primanjkuje usposobljene delovne sile. Proizvodne zmogljivosti so v večini primerov zastarele in uničene. Značilno je tudi pomanjkanje finančnih, davčnih in pravnih predpisov, ki bi urejali stanje na področju ekonomije (Carbonnier, 1998; Kumar, 1998: 25).

Strategija ekonomske obnove postkonfliktne družbe mora vključevati:

- obnovo fizične infrastrukture
- oblikovanje novih delovnih mest
- vzpostavitev odprtega trga
- oblikovanje pravnih reform in reform predpisov
- oblikovanje temeljev za naložbe in mednarodno trgovino
- vzpostavitev transparentnih bančnih sistemov in finančnih institucij (Mendelson-Forman, 2002: 126).

Pri obnovi ekonomije Kosova se je potrebno zavedati, da pri tem ne gre le za obnovo procesov proizvodnje in trgovinskih vezi, ki jih je prizadel in uničil spopad. Kosovsko ekonomijo je poleg spopada prizadelo tudi več desetletij pomanjkanja naložb, načrtov in razvoja, ki so za seboj pustila zastarele proizvodne zmogljivosti in uničeno ekonomijo. Poleg tega pa se Kosovo pri obnovi ekonomije sooča še s problemi tranzicije v kapitalizem.

Tako kot v druge elemente postkonfliktne obnove Kosova se tudi v ekonomsko obnovo vključuje več mednarodnih in notranjih akterjev. Med najpomembnejše mednarodne akterje spadajo EU, ki vodi četrti steber misije UNMIK, znotraj katerega se izvajajo dejavnosti ekonomske obnove, Svetovna banka, Mednarodni monetarni sklad (*International Monetary Fund – IMF*). EU se vključuje v ekonomsko obnovo še v dveh drugih oblikah. Prva oblika, s katero so zaključili konec leta 2001, je bil Urad za humanitarno pomoč (*Humanitarian Aid Office – ECHO*), katerega osnovni namen je bil pomoč beguncem in najšibkejšim znotraj Kosova. Druga oblika je Evropska agencija za obnovo (*European Agency for Reconstruction – EAR*), ki financira in vodi programe obnove in razvoja Kosova pod političnim vodstvom Evropske komisije (EK). Agencija deluje na področju transporta, energije, okolja, kmetijstva, obnove hiš itn.

V začetnem obdobju misije je bila glavna naloga UNMIK-ovega stebra IV izvajanje soupravljanja štirih JIAS-oddelkov.⁴³ S sprejetjem Ustavnega okvirja in izvedbo centralnih volitev leta 2001 so se struktura in naloge stebra VI spremenile v skladu z novimi nalogami. Oblikovani sta bili Ministrstvo za trgovino in industrijo ter Ministrstvo za finance in ekonomijo, ki sta prevzeli velik del ekonomskih nalog. V skladu z dogovorom je bilo veliko ekonomskih funkcij prenesenih tudi na druge novooblikovane prehodne kosovske organe. Med najpomembnejše notranje nosilce ekonomske obnove tako prištevamo Ministrstvo za finance in ekonomijo, Ministrstvo za trgovino in industrijo, Ministrstvo za transport in komunikacije, Urad premiera in druge. V pristojnosti Ministrstva za ekonomijo in finance je oblikovanje in izvrševanje kosovskega proračuna, izvajanje nadzora nad pobiranjem davkov, vodenje državne uprave, spodbujanje protikorupcijske aktivnosti, zagotavljanje izvajanja standardov itn. Ministrstvo za trgovino

⁴³ Oddelek za obnovo (*Department for Reconstruction*), Oddelek za trgovino in industrijo (*Department of Trade and Industry*), Oddelek za javne komunalne storitve (*Public Utility Department*) in Oddelek za centralno davčno politiko (*Central Fiscal Authority*) (Kosovo Outlook 2004, 2004: 7–8).

in industrijo oblikuje zakonodajo in programe, ki se nanašajo na industrijska in trgovska podjetja, oblikuje ekonomsko strategijo, spodbuja zunanjo trgovino in investicije itn. Ministrstvo za transport in komunikacije razvija politike delovanja in zakonodajo na področju transporta, informacijske tehnologije, pošte, telekomunikacij itn. Z razvojem politike in zakonodaje za področje kmetijskega sektorja se ukvarja Ministrstvo za kmetijstvo (Kosovo Outlook 2004, 2004: 7–8).

Posamezne pristojnosti na področju ekonomske obnove so za vodjo mednarodne misije. Med te spadajo odobritev končne oblike proračuna, upravljanje z javnimi, državnimi in družbenolastniškimi podjetji, nadzor nad železnicami, nadzor in vodstvo carinske službe UNMIK, imenovanje mednarodnih delavcev v posameznih finančnih institucijah (unmik/reg/2001/9).⁴⁴

Leta 2003 sprejet dokument Standardi pred statusom je omenjenim lokalnim in mednarodnim akterjem ekonomske obnove določil še nove naloge. Dokument opredeljuje ekonomske cilje, ki jih mora doseči Kosovo, preden bodo razpravljali o končnem statusu. Med te cilje prištevamo:

- oblikovanje in izvajanje osnovne zakonodaje na področju ekonomije (domača trgovina, konkurenčnost, cestni promet, pospeševanje zaposlovanja itn.) ter njena uskladitev z evropskimi standardi
- delovanje najpomembnejših vladnih institucij in služb, ki so povezane z ekonomskim razvojem (ministrstva, register podjetij, agencija za promocijo investicij, agencija za protikoruptivno dejavnost itn.)
- delovanje procesa oblikovanja in porabe proračuna
- zagotavljanje baze ekonomskih statističnih podatkov ter izdajanje le-teh v periodičnih publikacijah
- privatizacija in likvidacija družbenolastniških podjetij na način, ki ga podpirajo vladne strukture in občinske oblasti
- zanesljiv nadzor nad komercialnimi bankami, zavarovalnicami in pokojninsko shemo

⁴⁴ Imenovanje članov Ekonomskega in fiskalnega sveta (*Economic and Fiscal Council*), nadzornega sveta Organa za bančništvo in plačilni promet (*Banking and Payment Authority*), izvršnega vodjo Carinske službe (*Custom Service*) in Davčnega inšpektorata (*Tax Inspectorate*) (unmik/reg/2001/9).

- zagotovljeno delovanje večetnične in profesionalne davčne uprave, ki bo svoje delo izvajala neodvisno od politične situacije (*Standards before Status*)

V letu 2003 so donatorji ekonomske obnove zahtevali večje vključevanje UNMIK-a v kosovsko ekonomsko politiko. V prejšnjem obdobju je bila usmeritev ravno obratna, saj so se donatorji zavzemali za čim večjo samostojnost prehodnih kosovskih organov. Rezultat te nove usmeritve je bil nastanek več skupnih delovnih skupin UNMIK-a in kosovskih organov, ki delujejo na različnih ekonomskih področjih.⁴⁵

Trenutno je naloga stebra IV nadaljevanje izvajanja procesa prenosa pristojnosti na prehodne organe Kosova. V letu 2004 se je partnerstvo med organi četrtega stebra misije UNMIK in prehodnimi državnimi organi nadaljevalo. Cilj partnerstva je povečati zmogljivosti prehodnih organov na raven, da bodo zmožni sami izvrševati funkcije, ki so začasno še rezervirane za organe UNMIK-a. V skladu s to zadolžitvijo se je steber IV usmeril v sodelovanje s prehodnimi organi in izvajanje mentorstva v štirih od devetih vladnih organov. Ti organi so Urad premiera, Ministrstvo za finance in ekonomijo, Ministrstvo za trgovino in industrijo ter Ministrstvo za transport in komunikacije. Mednarodni uslužbenci v teh organih svetujejo izvoljenim ministrom ter zagotavljajo, da so upoštevana določila, ki sta jih opredelila Resolucija VS 1244 in Ustavni okvir. Poleg tega pa zagotavljajo tudi transparentnost in pravičnost procesov nabave in zaposlovanja. Hkrati pa je cilj vseh vključenih uresničevanje opredeljenih standardov, katerih izpolnjevanje bo odločilo o prihodnjem statusu Kosova.

Kumar (1998: 30) meni, da je makroekonomska stabilnost nujna za pospešitev ekonomske obnove postkonfliktne družbe in predstavlja temelj za trajno ekonomsko rast. V nadaljevanju naloge sem predstavila povzetek stanja nekaterih makroekonomskih dejavnikov Kosova, ki imajo pomemben vpliv na ekonomsko obnovo.

⁴⁵ a) UNMIK-PISG-delovna skupina za tržno politiko (*Trade Policy Working Group*) – delovati je začela marca 2003, vodi jo UNMIK-ov steber IV in Ministrstvo za trgovino in industrijo, med aktivnosti spadajo diskusije o tržni ekonomiji, priprave in pogajanja o prostotrgovinskih dogovorih itn.

b) UNMIK-PISG-delovna skupina za oblikovanje ekonomske strategije in projektov (*Economic Strategy and Project Identification Group*) – delovati začela junija 2003, sovodita jo steber IV in Urad premiera, stalni člani skupine so še predstavniki Ministrstva za finance in ekonomijo, Ministrstva za trgovino in industrijo, Ministrstva za kmetijstvo, Svetovne banke in Mednarodnega monetarnega sklada. Cilj delovne skupine je oblikovati usklajeno razvojno strategijo kosovske ekonomije, določiti prednostne cilje razvoja in podobno. Od julija 2004 naprej delovanje ESPIG podpira EAR (Bradley, Knaus, 2004: 1–4).

c) Urad za energetiko (*Energy Office*) – oblikovan septembra 2003 (Kosovo Outlook 2004, 2004: 8–9)

4.3.1 VZPOSTAVITEV MAKROEKONOMSKE STABILNOSTI

Makroekonomski dejavniki,⁴⁶ ki so pomembni na področju ekonomske obnove, so bruto družbeni proizvod (BDP), stopnja brezposelnosti, tržni primanjkljaj, ekonomska rast, indeks cen itn.

4.3.1.1 BDP in ekonomska rast

Tabela 4.3: BDP med letoma 2000 in 2004

	2000	2001	2002	2003	2004 ⁴⁷
BDP (mio. evrov)	850	1255	1522	1580	1641
letna rast BDP (%)		47,6	21,3	3,8	3,9
BDP/preb (evri)	405	608	674	680	705

Vir: Early Warning Report 6, 2004: 11

V letih 2001 in 2002 lahko visoko letno rast BDP pripišemo predvsem »postkonfliktnemu bumu« – pospešeni obnovi domov in druge infrastrukture.⁴⁸ V zadnjih dveh letih se je rast upočasnila, kar gre pripisati predvsem koncu »postkonfliktnega buma« in zmanjšanju finančnih pomoči iz tujine.⁴⁹ Mednarodni monetarni sklad in Ministrstvo za finance in ekonomijo za leto 2004 predvidevata 4-odstotno ekonomsko rast. Ministrstvo za trgovino in industrijo je decembra 2003 predstavilo srednjeročno razvojno strategijo Kosova za obdobje 2004–2008, kjer predvideva 28-odstotno letno rast BDP-ja. Mednarodne organizacije so to oceno označile za preveč optimistično. Projekcije Svetovne banke pa ocenjujejo možno rast BDP-ja med 2 in 7 % letno. Odstotek je predvsem odvisen od hitrosti izvajanja ekonomskih reform (Early Warning Report 6, 2004: 10–19; Kosovo Outlook 2004, 2004: 10).

⁴⁶ Pri obdelavi makroekonomski podatkov se je še posebej pokazal problem pomanjkanja zanesljive in preverjene baze statističnih podatkov. Ponekod se ocene istih dejavnikov med seboj razlikujejo ali pa so ocene podane zgolj na predvidevanju posameznih mednarodnih organizacij. V svoji nalogi sem poskušala enakovredno uporabljati tako podatke kosovskih prehodnih organov kot tudi podatke, ki so jih za svoja poročila uporabile različne mednarodne organizacije.

⁴⁷ Podatki za leto 2004 so predvidevanja Mednarodnega monetarnega sklada.

⁴⁸ Od leta 1999 do leta 2001 so za obnovo hiš, infrastrukture in javnih zgradb namenili približno 444 milijonov evrov. Od tega je bilo 21 % materialov kupljenih na lokalnem trgu (Bradley, Knaus, 2004: 6–8).

⁴⁹ Leta 2000 se je v proračun Kosova prililo za 975,7 milijonov evrov donacij. V letu 2003 pa je ta znesek znašal le še 120,2 milijona evrov, kar predstavlja le še 12 % zneska iz leta 2000 (Kosovo Outlook 2004, 2004: 10).

»Postkonfliktni bum« in visoka zunanja pomoč sta tudi razloga, da strukturalni problemi kosovske ekonomije niso bili vidni že na začetku postkonfliktnega obdobja.

Med razloge za zmanjšanje rasti BDP-ja in slabo stanje ekonomije je potrebno prišteti tudi pomanjkanje strategije pridobivanja domačih in tujih naložb, pomanjkanje družbenoekonomske kohezije med ključnimi akterji ekonomskih reform (vlada, sindikati, podjetja) ter zamude pri procesu privatizacije državnih podjetij in preoblikovanju javnih podjetij.

4.3.1.2 Tržni primanjkljaj

Razmerje med uvozom in izvozom je, poleg visoke stopnje brezposelnosti, eden glavnih ekonomskih problemov Kosova in zmanjšanje tržnega primanjkljaja ena najpomembnejših ekonomskih prioriteta.

Tabela 4.4: Podatki o tržnem primanjkljaju, uvozu in izvozu od leta 2000 do aprila 2004 (podatki iz ocene Mednarodnega monetarnega sklada)

	2000	2001	2002	2003	2004 (jan–jun)
IZVOZ (mio. evrov)	148	231	246	19,7 ⁵⁰	21,1
UVOZ (mio. evrov)	1116	1058	1246	539,16 ⁴⁸	436,6
tržni primanjkljaj (mio. evrov)	968	857	1000	520,09 ⁴⁸	415,5
pokritost uvoza z izvozom (%)	13,3	21,8	19,7	3,65	4,8

Vir: Early Warning Report 6, 2004: 11, Early Warning Report 7, 2004: 15

Iz tabele 4.4 je razvidno, da znaša pokritost uvoza⁵¹ z izvozom⁵² od 3,65 do 21,8 %. Tudi za leto 2004 se končna vrednost ne bo bistveno spremenila, če se bo nadaljeval trend, ki je

⁵⁰ Ocena Ministrstva za ekonomijo in finance.

⁵¹ Najpomembnejši izvozni artikli so kovine in staro železo (44 %), plastika in les (24 %) in prehrabni izdelki (21 %). Največ izvozijo v države Evropske unije in Švice (38 %) ter v sosednje države (Makedonija – 19 %, Srbija in Črna gora – 16 %). Uvozijo pa največ prehrabnih izdelkov (34 %), lesa in kemikalij (16 %),

prevladoval v prvih štirih mesecih tega leta. Tržni primanjkljaj je velik in znaša med 857 milijonov evrov (leto 2001) in eno milijardo evrov v letu 2002. Podatke za leto 2003 je posredovalo Ministrstvo za ekonomijo in finance in njihovi podatki o uvozu, izvozu in primanjkljaju so manjši v primerjavi s podatki mednarodnih ustanov.

Razlogi za majhen izvoz so različni. Med najpomembnejše spada majhna konkurenčnost kosovskih podjetij na tujih trgih, kar je posledica slabe električne oskrbe, visokih proizvodnih stroškov, težkega dostopa do informacij in tujih trgov, neskladja z mednarodnimi standardi⁵³ ter zastarelosti in nizke stopnje razvitosti proizvodne industrije. Poleg tega izvoz ovirajo tudi zamude/zastoji pri prehodu meje, carine, pomanjkanje ugodnih finančnih spodbud ter problemi s pridobivanjem osebnih dokumentov in vizumov. Omenjenim težavam so dodane še tranzicijske težave, s katerimi se sooča Kosovo. Možnost izvoza omejujejo tudi problemi in zamude pri privatizaciji podjetij v družbeni lasti ter preoblikovanje javnih podjetij. Za povečanje kosovskega izvoza bi bilo potrebno razviti konkurenčnost kapacitet lokalnih proizvajalcev tujim proizvajalcem ter oblikovati učinkovito strategijo promocije izvoza. To so naloge, pri katerih bo uspeh dosežen le s skupnim sodelovanjem kosovskih prehodnih institucij in UNMIK-a.

Dejstvo, ki ga je potrebno omeniti pri problemu prevelikega uvoza, je tudi, da predstavljajo carine od uvoza pomemben vir sredstev za polnjenje državnega proračuna. Leta 2003 je imelo Kosovo 589,7 milijonov evrov proračunskih prihodkov. Od tega je davek na uvoženo blago prispeval 180,6 milijonov evrov, carine pa še dodatnih 72,3 milijonov evrov. Skupaj znaša to 42,8 % celotnih proračunskih dohodkov. V predvidevanjih za leto 2004 znaša ta odstotek že 44,1 %, glede na to, da znašajo prihodki 619,3 milijonov evrov, od tega 193,5 milijonov evrov davek na uvoženo blago in 80 milijonov evrov carine (Final 2003 Budget Report; Ministrstvo za finance in ekonomijo).

rudninskih surovin (14 %) in mehanizacije (13 %). Največje države uvoznice so Evropska unija in Švica (26 %), Makedonija (15 %), Srbija in Črna gora (15 %) in Turčija (10 %) (Carinska služba UNMIK-a).

⁵² V letu 2003 je bil kosovski uvoz sestavljen iz 34 % prehrabnih izdelkov, 16 % kemikalij in lesa, 14 % mineralnih izdelkov, 13 % strojev, 6 % gradbenih materialov, 6 % kovin, 2 % tekstila, 9 % drugega (Proračun Kosova 2004: 18).

⁵³ Primer črtnih kod izdelkov – ker Kosovo ni država, nima svoje črtne kode za označevanje svojih izdelkov, kar določajo mednarodni standardi. Kosovski proizvajalci pa nočejo svoje izdelke prodajati s črtno kodo Srbije. Novembra 2004 je steber IV dosegel, da se za kosovske izdelke uporablja posebna črna koda, ki se razlikuje od srbske.

Glede na omenjene podatke je jasno, da bo v primeru zmanjšanja količine uvoženega blaga potrebno poiskati nove vire, ki bodo polnili proračun. Dokler ti viri ne bodo odkriti, ni pogojev, da bi se tržni primanjkljaj zmanjšal.

4.3.1.3 Brezposelnost

Visoka stopnja brezposelnosti predstavlja enega največjih družbenoekonomskih problemov Kosova. Pri podatkih o stopnji brezposelnosti se pojavi zelo velik problem pridobivanja in obdelave podatkov. Podatki o številu brezposelnih so zelo različni, poleg tega pa je problem tudi registracija brezposelnih. Mnogi namreč niso prijavljeni kot iskalci zaposlitve, čeprav so brezposelni, saj status brezposelnosti ne prinaša nikakršnih ugodnosti. Tudi evidenca o tem, koliko oseb spada v starostno skupino, ki predstavlja delovno silo, je pomanjkljiva oziroma ne obstaja.

Stopnja brezposelnosti je visoka in po podatkih Inštituta za raziskovanje razvoja »Riinvest« (*Institute for Development Research*) znaša med 39 in 57 %. Lokalne informacije kažejo, da sestavlja delovno silo približno 1.000.000 prebivalcev. Od tega naj bi jih bilo zaposlenih le 341.000, kar je ena tretjina. Glede na demografsko stanje Kosova vidimo, da vsak zaposlen tako podpira pet do šest članov gospodinjstva. Po podatkih IMF naj bi bila brezposelnost med 50 in 60 %. Če pri izračunu upoštevamo še dobro razvito sivo ekonomijo, je stopnja brezposelnosti med 23 in 33 % (Kosovo Outlook, 2004: 10).

Po podatkih Statističnega urada Kosova je bila stopnja brezposelnosti za leto 2002 55-odstotna. Novejših podatkov ni mogoče dobiti.

Tabela 4.5: Število prijavljenih brezposelnih oseb od decembra 2002 do februarja 2004

mesec/leto	december 2002	marec 2003	julij 2003	november 2003	februar 2004	julij 2004
Št. brezposelnih	257.505	268.440	276.781	280.923	287.265	298.036
povečanje št. brezposelnih (glede na prejšnje obdobje)		+ 10.935	+ 8.341	+ 4.142	+ 6.342	+10.771
		+ 9,25 %			+ 2,25 %	+3,7 %

Vir: Early Warning Report 4, Early Warning Report 5, Early Warning Report 6, Early Warning Report 7

Vendar ni tako pomembno, kakšna je dejanska številka brezposelnih oseb, pomembnejši je podatek (zaznavajo ga vsi viri, ki se ukvarjajo s statistiko brezposelnosti), da se število brezposelnih vztrajno povečuje. Iz tabele 4.5 je razvidno, da se je v obdobju od decembra 2002 do novembra 2003 število registriranih brezposelnih oseb povečalo za 9,25 %. Trend naraščanja števila brezposelnih se je nadaljeval tudi od novembra 2003 do februarja 2004, in sicer za 2,25 %. V obdobju od marca 2004 do julija 2004 se je število brezposelnih povečalo še za 10.771 oseb oziroma za 3,7 %. Tako je bilo julija 2004 brezposelnih že skoraj 300.000 oseb. Od leta 2000 do prve polovice leta 2004 se je skupina registriranih brezposelnih oseb povečala za 30 %, kar znaša 89.962 oseb.

Največjo skupino brezposelnih predstavljajo mladi, v starostni skupini do 39 let. To je za Kosovo predvsem problematično, saj ima najmlajšo populacijo v regiji (več kot 50 % prebivalstva je mlajšega od 25 let). V naslednjih 5 letih bo tako na trg delovne sile vstopilo približno 200.000 mladih, v istem obdobju se bo upokojilo le 60.000 oseb. Glede na te podatke bi bilo potrebno v petih letih zagotoviti 30.000 delovnih mest na leto, če bi želeli zmanjšati število brezposelnih. Kosovo nikakor ne bo zmožno absorbirati tako velikega števila nove delovne sile, saj lahko, glede na sedanjo ekonomsko rast in optimistično napoved, zagotovi le nekaj tisoč delovnih mest. Problemu pomanjkanja delovnih mest za mlade se je potrebno posvetiti z vso predanostjo. Skupina mladih, ki živi v slabih življenjskih pogojih in brez perspektive, je lahko zelo velik destabilizacijski dejavnik Kosova. Prav to je skupina, ki je zmožna ponovno zanetiti nasilni spopad (Early Warning Report 6, 2004: 13–14).

Visoka stopnja brezposelnosti je povezana z več ekonomskimi problemi Kosova, predvsem pa z nizko stopnjo investicij v kosovsko gospodarstvo. Situacija pa postane še bolj kritična, če upoštevamo dejstvo, da trenutno kosovska vlada zaradi omejenih proračunskih sredstev ne more narediti velikih korakov k oblikovanju aktivne politike zaposlovanja. Hkrati pa prihaja do odpuščanj tudi v obstoječih podjetjih, saj jim z zmanjšanjem pomoči iz tujine primanjkuje sredstev.

Tabela 4.6: Podatki o ekonomskem pesimizmu (anketirani, ki so na vprašanje, ali so zadovoljni s trenutnim ekonomskim stanjem, odgovorili »nezadovoljni« in »zelo nezadovoljni«) in pesimizmu blaginje (anketirani, ki so na vprašanje, kakšno je ekonomsko stanje njihove družine trenutno v primerjavi s stanjem pred 6 meseci, odgovorili »slabše« in »veliko slabše«)

	november 2002	marec 2003	julij 2003	november 2003	marec 2004	julij 2004
ekonomski pesimizem (v %)	58	67,7	65	71,8	75,3	70,7
pesimizem blaginje (v %)	72,2	80,9	87,9	86,5	91,8	90,6

Vir: Early Warning Report 6, 2004: 30, Early Warning Report 7, 2004: 28

Iz tabele 4.6 je razvidno, da slabšanje ekonomskega stanja na Kosovu močno občuti tudi prebivalstvo. Ankete, ki so bile izvedene od leta 2002 pa do 2004, kažejo, da se delež prebivalstva, ki ni zadovoljno z ekonomsko situacijo, povečuje. Novembra 2002 je bilo z ekonomsko situacijo nezadovoljnih 58 % anketiranih, julija 2004 predstavlja ta delež že 70,7 %, kar predstavlja 12,7-odstotno povečanje deleža. Podobno se dogaja z odstotkom anketiranih, ki menijo, da se ekonomsko stanje njihove družine slabša. Novembra 2002 je 72,2 % anketiranih menilo, da je ekonomsko stanje njihove družine slabše, kot je bilo pred 6 meseci. Julija 2004 je tako odgovorilo kar 90,6 % anketiranih. Odstotki so visoki in zelo zaskrbljujoči, dejansko pa odražajo dogajanja in stanje na ekonomskem področju.

4.3.2 PRIVATIZACIJA DRUŽBENOLASTNIŠKIH PODJETIJ IN PREOBLIKOVANJE JAVNIH PODJETIJ

Na prejšnjih straneh je že bilo omenjeno, da se akterji obnove ekonomije na Kosovu soočajo s problemom obnove od spopada uničene ekonomije in več desetletij pomanjkanja investicij v gospodarstvo, hkrati pa še s problemi, ki so povezani s procesom tranzicije. Na prehodu iz socialistične v kapitalistično družbo je ureditev lastništva podjetij, ki so bila v prejšnjem sistemu last zaposlenih, eden ključnih problemov procesa tranzicije.

Na Kosovu je bila za namen privatizacije družbenolastniških podjetij in preoblikovanje javnih podjetij oblikovana Agencija za upravljanje premoženja (*Kosovo Trust Agency – KTA*). Agencija deluje na dva načina, to sta t. i. *spin off*⁵⁴ za podjetja, ki jih je še mogoče ohraniti, in prostovoljna likvidacija za podjetja, ki nimajo možnosti preživetja.

Pri procesu privatizacije se je agencija soočila z veliko problemi, ki so ovirali in tudi ustavili proces. V letu 2003 so vodilni v misiji UNMIK odločili, da je doseganje standardov glavna naloga misije. Doseganje ekonomskega razvoja je s tem dobilo obrobni pomen. Sledila je začasna zaustavitev procesa privatizacije, za katero se je odločil takratni vodja stebra IV Nikolaus Graf Lambsdorff. To je povzročilo veliko problemov na področju ekonomskih reform. Poleg tega pa je imela ta stagnacija vpliv tudi na področje uresničevanja standardov (privatizacija in preoblikovanje podjetij sta določena kot osnovna elementa uresničevanja standardov na področju ekonomije). Počasna privatizacija odvrča potencialne domače in tuje vlagatelje ter kviri poslovni izgled Kosova, oboje pa je nujno za obnovo Kosova.

Hkrati se tudi na področju privatizacije kaže slabo sodelovanje med UNMIK-om in prehodnimi organi ter lokalnimi institucijami. Prišlo je do sporov med KTA in lokalnimi institucijami. Zaradi lastništva občinske zemlje in lastnine pa je prišlo do napetih odnosov tudi med KTA in občinami.

Ureditev odnosov je nujna, saj nadaljevanje situacije, v kateri se vključeni akterji med seboj ne pogovarjajo, le negativno vpliva na proces obnove Kosova. Potrebno je zagotoviti koordinacijo in komunikacijo med ključnimi akterji. Nekateri predlagajo tudi oblikovanje urada za vprašanja privatizacije znotraj kosovske vlade, ki bi prispeval k boljši koordinaciji in premagovanju nesoglasij.

21. 10. 2004 je končno stekel četrti val privatizacije, v katerem naj bi se privatiziralo še dodatnih 13 kosovskih podjetij.

⁵⁴ KTA oblikuje novo podjetje v obliki delniške družbe ali družbe z omejeno odgovornostjo in nanj prenese premoženje starega družbenolastniškega podjetja. Obveznosti starega podjetja se ne prenesejo. Nato KTA proda delnice novega podjetja domačim ali tujim investitorjem.

Podatki o stanju ekonomije na Kosovu v prvi polovici leta 2004 kažejo na to, da se stanje slabša. Zamude in problemi pri privatizaciji družbenolastniških podjetij in prestrukturiranju javnih podjetij pomembno vplivajo na priliv tujih investicij in odpiranje novih delovnih mest. Hkrati vplivajo tudi na negativni poslovni izgled Kosova. Stopnja brezposelnosti je visoka in se na leto poveča za približno 23.000 novih brezposelnih oseb. Po podatkih Poročila o človekovem razvoju 13 % prebivalstva živi v skrajni revščini in kar 47 % prebivalstva preživi z manj kot 2 \$/dan. Tržni primanjkljaj ostaja previsok in situacija, v kateri se trenutno nahaja kosovsko gospodarstvo, ne daje možnosti za zmanjšanje le-tega. Projekcije o 4-odstotni rasti BDP-ja v letu 2004 se najbrž ne bodo uresničile. Znesek, ki ga za Kosovo namenja mednarodna skupnost, pa je iz leta v leto bolj skromen. Vsi ti podatki kažejo na to, da je Kosovo neuspešno pri soočanju z glavnimi makroekonomskimi izzivi. Lokalni in mednarodni akterji obnove bodo imeli še veliko dela, da bodo zagotovili samozadostnost kosovskega gospodarstva in premik trenutnega stanja na bolje.

5 ZAKLJUČEK

V diplomskem delu sem se ukvarjala s teorijo postkonfliktne obnove in poskušala spoznanja prenesti na »živ« problem obnove Kosova po koncu spopada. Z namenom večje preglednosti dela sem nalogo razdelila na tri poglavja – politična obnova, družbena obnova in ekonomska obnova. Postavila sem tri osnovne hipoteze, ki so vodile moje delo skozi celoten proces nastajanja naloge.

Prva hipoteza se je glasila: »Misija UNMIK se je vzpostavila leta 1999 in je v letu 2004 že v svojem 6. letu. V tem obdobju je bilo storjeno veliko na vseh področjih obnove. Gledano splošno glede na stanje na Kosovu in okolje, v katerem se odvija vsakodnevno življenje prebivalcev Kosova, misija do sedaj ni bila preveč uspešna.« Za delno potrditev prve hipoteze lahko upoštevamo več dejavnikov. Nezadovoljstvo s političnim delom obnove se med drugim kaže v vztrajnem povečevanju deleža ljudi, ki niso zadovoljni s političnimi trendi na Kosovu. Julija 2004 je ta delež znašal že 46,6 % anketiranih. Ker so volitve eden najpomembnejših elementov demokratičnega sistema in izgradnje legitimne države, je pomemben tudi podatek o zmanjševanju volilne udeležbe. Prvih občinskih volitev leta 2000 se je udeležilo 79 % volilnih upravičencev, na splošne volitve leta 2001 je prišlo 64,3 % volilnih upravičencev. Na parlamentarnih volitvah 2004 je sodelovalo le še približno 53 % volilnih upravičencev, kar predstavlja 11-odstotno zmanjšanje volilne udeležbe glede na volitve leta 2001. Poleg tega lahko k neuspehu zadnjih volitev prištejemo tudi skoraj popoln bojkot kosovskih Srbov. Mogoče lahko podatek o zmanjševanju volilne udeležbe utemeljimo z dejstvom, da se večja tudi odstotek prebivalstva, ki je nezadovoljno z delom kosovske skupščine (julij 2004 – 40,9 %). Hkrati močno pada tudi zadovoljstvo z delom misije UNMIK, saj je konec leta 2002 njeno delovanje podpiralo 63,8 % anketiranih, medtem ko se je do julija 2004 ta delež zmanjšal na zgolj 20,7 %. Zaključimo lahko, da se politična obnova Kosova ne odvija v smeri, ki si jo želi prebivalstvo. Podobna situacija je tudi na ekonomskem področju obnove. Glede na opravljene raziskave se je delež nezadovoljnih z ekonomsko situacijo od leta 2002 do julija 2004 povečal za 12,7 % in predstavlja v tem zadnjem obdobju že tri četrtine anketiranih. Dobrih 90 % anketiranih meni, da je njihovo trenutno finančno stanje slabše, kot je bilo pred šestimi meseci. Stopnja brezposelnosti je kritično visoka, saj je brezposelna skoraj polovica prebivalstva, ki sestavlja delovno silo. Počasen proces privatizacije in pomanjkanje domačih in tujih

investicij povzroča nekonkurenčnost kosovskega gospodarstva in velik tržni primanjkljaj. Glede na opisane dejavnike menim, da so mednarodni in notranji akterji ekonomske obnove Kosova pred »misijo nemogoče«. Glede procesa družbene obnove Kosova je tudi popolnemu laiku jasno, da ne prinaša pričakovanih uspehov. Očitno je, da poteka proces družbene obnove na Kosovu na način en korak naprej, dva koraka nazaj. Mednarodna podpora in lokalna pripravljenost za izvajanje različnih večletnih športnih, kulturnih, mladinskih in drugih projektov je obrodila sadove. Zadnji pomembnejši korak naprej se je zgodil letošnje poletje, ko so pričeli z dialogom med kosovskimi Albanci in kosovskimi Srbi, ki je imel za posledico skupno izjavo vladnih in političnih voditeljev kosovskih Srbov in kosovskih Albancev. V zadnjem letu pa se je zgodilo kar nekaj korakov nazaj. Nasilje marca 2004 je bilo najostrejše povečanje napetosti v celotnem obdobju postkonfliktne obnove. Bojkot parlamentarnih volitev 2004 s strani kosovskih Srbov in njihova nepripravljenost na sodelovanja v kosovskih organih sta velik korak nazaj v smislu doseganja cilja – izgradnja večletnega Kosova, kjer bodo prebivalci ne glede na etnično pripadnost živeli v sožitju in medsebojnem spoštovanju. Da ta cilj tudi po petih letih delovanja UNMIK-a ni dosežen, jasno dokazuje tudi dejstva, da morajo biti posamezne enklave kosovskih Srbov zaščitene z žičnato ograjo in vojaškimi silami KFOR, da potrebujejo kosovski Srbi vojaško spremstvo za obisk zdravnika ali trgovine itn.

Z opisanimi dejstvi lahko delno potrdim svojo prvo hipotezo, da splošno gledano glede na stanje na Kosovu in okolje, v katerem se odvija vsakodnevno življenje prebivalcev Kosova, misija UNMIK ni bila preveč uspešna. Podobne ocene in kritike prihajajo tudi iz mednarodnih in notranjih krogov. Mirovni proces na Kosovu stane mednarodno skupnost 2,6 milijarde dolarjev letno in ne more trajati v nedogled, zato je nujno, da se zagotovi njegova učinkovitost. Več mednarodnih funkcionarjev, publicistov in strokovnjakov je mnenja, da bi se morala misija UNMIK preoblikovati oziroma da bi jo morala nadomestiti druga misija z drugačno identiteto in mandatom.⁵⁵

Omenila sem, da je prva hipoteza potrjena delno. Med izdelavo naloge sem prišla do zaključka, da je misija UNMIK res osrednji izvajalec oziroma nosilec postkonfliktne

⁵⁵ Takšna rešitev je bila predlagana že v poročilu Mednarodne krizne skupine septembra 2003, novembra 2004 je visoka predstavnica intraparlamentarne delegacije evropskega parlamenta za jugovzhodno Evropo izjavila, da je OZN dokazala, da ni kos nalogi, in predlagala, da Kosovo postane protektorat Evropske unije, več kritik na delovanje UNMIK-a je bilo zaslediti tudi v tujih medijih, kot so Financial Times in International Herald Tribune.

obnove, vendar pa se vanjo vključuje tudi več drugih akterjev. Ti delujejo tako na lokalnem kot mednarodnem področju in menim, da je treba za nastalo stanje delno krivdo pripisati tudi njim.

Druga hipoteza se je glasila: »Postkonfliktna obnova je proces, ki se odvija na treh različnih področjih hkrati – političnem, družbenem in ekonomskem. Vsa tri področja so med seboj tesno povezana, zato imajo dogajanja oziroma uspehi/neuspehi na posameznem področju pomemben neposreden vpliv na dogajanja oziroma uspehe/neuspehe na drugih dveh področjih.« Obdelava različnih virov, ki se ukvarjajo z obnovo družb po koncu spopadov, mi je pokazala, da je postkonfliktna obnova dejansko sestavljena iz dejanj obnove političnega, družbenega in ekonomskega stanja države. V nalogi sem ta dejanja sicer delila na tri ločene enote, vendar sem kmalu ugotovila, da so v realnem stanju te enote močno povezane in soodvisne. Samo s teoretičnimi viri te trditve ni tako lahko potrditi, toliko lažje pa je, ko bližje pogledamo primer postkonfliktne obnove Kosova. V smislu politične obnove Kosova je bil sprejet Ustavni okvir, zagotovili so pomoč pri oblikovanju in registraciji političnih strank, izvedene so bile splošne in občinske volitve, oblikovana struktura prehodnih organov, zagotovljene zmogljivosti in delovanje teh organov itn. V okviru družbene obnove sta bila obnovljena sistema zdravstva in izobraževanja, zagotovljena pomoč in pospeševanje vračanja beguncev in notranje razseljenih oseb, poskus obnovitve kohezije kosovske družbe itn. V okviru ekonomske obnove so se akterji obnove ukvarjali predvsem z izboljšanjem makroekonomskih dejavnikov Kosova. Večina od opisanih dejavnosti pa ima, poleg vpliva na lastno področje, vpliv tudi na druga področja. Za primer lahko vzamem rešitev končnega statusa Kosova, ki bi smiselno spadala v politični del obnove. Nejasnost o končnem statusu ima močno negativne vplive ne le na politični del obnove ampak tudi na ostali dve komponenti obnove. Ena glavnih ovir vzpostavitve kohezije in sprave kosovskega prebivalstva je odlašanje z odločitvijo o končnem statusu. Tako kosovske institucije kot prebivalstvo bi se v večji meri posvetili obnovi, če bi obstajal neki jasen cilj, ki ga bodo s tem dosegli. V vseh teh letih nejasnosti sta si največji etnični skupini sami izoblikovali želena cilja, ki pa sta si popolnoma nasprotna. Dolga desetletja življenja v neenakovrednem položaju in nepravilnosti so pustila pečat, ki ga ni mogoče izbrisati. Nemogoče je, da bo takšno stanje, kljub naporom mednarodne skupnosti, prineslo spravo in kohezijo v kosovsko družbo. Politična nejasnost končnega statusa Kosova vpliva tudi na nejasnosti na področju

ekonomske obnove. Domače in tuje investicije so nujne za obnovo kosovske ekonomije, vendar ni možno pričakovati večjih investicij. Glavna razloga sta dva. Prvič, investitorji nočejo vlagati v področje, kjer ni urejen status lastništva posameznih podjetij, saj obstaja možnost, da bodo izgubili svoje investicije ob ureditvi statusa. Drugič, vse nejasnosti o končnem statusu so kosovsko družbo pripeljale v takšno stanje, kjer lahko že najmanjši incident preraste v organizirane množične proteste. Kdo le si želi vlagati na tako nestabilno področje? Opisano je jasen prikaz, kako politična odločitev neposredno in zelo močno vpliva na uspešnost družbene in ekonomske obnove. Bližji pogled na obnovo Kosova nam pokaže še nekaj takšnih primerov. Primer obstoja in večanja vpliva vzporednih institucij kosovskih Srbov na Kosovu je eden teh primerov. V okviru politične obnove je UNMIK naredil malo oziroma skoraj nič, da bi ta vzporedni sistem ukinili. Začetni korak bi bil vzpostavitev političnega dialoga z Beogradom, ki bi vključeval pogajanja o prenehanju financiranja vzporednih struktur. Obstoj teh struktur močno ovira tako družbeno obnovo kot tudi politično in ekonomsko obnovo, saj omogoča popolno ločevanje življenja kosovskih Srbov od kosovskih Albancev. Ni možnosti za uspeh skupnih izobraževalnih in zdravstvenih ustanov, ki bi lahko bile osnova za stike med obema etničnima skupinama ter bi spodbujale toleranco in sožitje. Za drugi primer lahko vzamem bojkot parlamentarnih volitev oktobra 2004 s strani kosovskih Srbov. V osnovi je to neuspeh politične obnove, ki ni zmogla kosovskih prehodnih organov prikazati kot nepristranske organe, ki bodo delovali v korist vseh prebivalcev Kosova. Poleg tega pa bo ta politični neuspeh vplival na neuspeh na družbenem področju, saj se bodo Albanci in Srbi počutili še bolj ločene. Hkrati je to dejanje Kosovo zopet predstavilo kot izredno nepredvidljivo okolje in prineslo še več negotovosti na ekonomsko področje.

Na podlagi opisanega lahko zaključim, da je moja druga hipoteza potrjena. Uspehi oziroma neuspehi na posameznem področju postkonfliktne obnove imajo pomemben vpliv na uspešnost delovanja na drugih področjih obnove.

Tretja hipoteza se je glasila: »Obnova postkonfliktne družbe na Kosovu je predstavnica nove tretje generacije operacij ohranjanja miru, ki so multidimenzionalne operacije za podporo miru. V začetni fazi postkonfliktne obnove so imele osrednjo vlogo mednarodne organizacije, kot so NATO, OZN, OVSE, EU in druge. V sedanji fazi obnove pa vsi sodelujoči težijo k temu, da bi funkcijo nadaljevanja in odgovornosti postkonfliktne

obnove prevzeli lokalni akterji.« Na začetku mednarodne misije na Kosovu je bil oblikovan Kosovski prehodni svet, v katerem so lokalni predstavniki etničnih in političnih opcij delovali večinoma le kot svetovalci. Sledilo je sprejetje Skupne začasne strukture leta 2000. Do sprejetja Ustavnega okvirja za oblikovanje začasnih organov vladanja in izvedbe prvih splošnih volitev so večino odločitev dokončno sprejeli organi mednarodnih organizacij. Po tem obdobju pa so oblikovani organi začeli prevzemati odgovornosti in pristojnosti. Ustavni okvir je natančno določil, katera so področja, na katerih imajo dokončno odločitev kosovski organi, in katera področja so tista, na katerih ima vrhovno odločitev vodja misije UNMIK. Od leta 2002 naprej se počasi odvija proces prenosa odgovornosti in pristojnosti iz mednarodnih organov na lokalne organe. Posamezni organi so v tem obdobju popolnoma spremenili svoje delovanje. Večina organov je prešla iz vloge sovedenja v vlogo mentorstva in svetovanja ter pomoči pri izgradnji kapacitet lokalnih organov. Ključna naloga mednarodnih organov v tej fazi misije je zagotoviti takšno stanje in delovanje lokalnih organov, da bodo le-ti v prihodnosti zmožni sami opravljati dodeljene funkcije. Za primer lahko vzamemo delovanje UNMIK-ove policije, ki je trenutno v tretji fazi. Naloga se počasi prenašajo na kosovsko policijo. Kosovska policija trenutno sprejema vodenje policijskih poveljstev. Naloga policijskih sil UNMIK-a bo v naslednji (zadnji) fazi le še svetovanje lokalnim policijskim silam. Podoben trend je opaziti tudi pri delovanju Centralne volilne komisije, ki pospešeno sodeluje pri oblikovanju lokalnih volilnih komitejev. Ti bodo v prihodnosti prevzeli naloge izvajanja in nadzorovanja volitev, kar je bilo sedaj v pristojnosti Centralne volilne komisije. Tudi vlada in ministrstva pridobivajo vse več pooblastil. 8. 11. 2004 je vodja UNMIK-a razglasil, da bo v prihodnje izvedel nov val prenosa pooblastil na kosovske organe. Oblikovana bodo nova ministrstva, ki bodo imela pristojnosti na področju urejanja energetike, lokalne samouprave in vračanja beguncev in notranje razseljenih oseb ter urejanja problemov skupnosti. Začela pa se bodo tudi pogajanja o prenosu novih pristojnosti na ekonomskem področju. Prenos izvajanja in vodenja postkonfliktne obnove na notranje akterje je ena ključnih sestavin obnove. Zunanji akterji se morajo zavedati, da so glavne sile obnove dejansko notranji akterji. Podpora in pomoč, ki ju nudijo zunanji akterji, sta pomembni, vendar ne odločilni. Pri uspešnem procesu postkonfliktne obnove bodo notranji akterji počasi zmožni sprejeti in učinkovito opravljati vse naloge obnove. Naloga mednarodnih akterjev pa bo ostala le še nadzorovalna. Na Kosovu so se večkrat pojavili spori glede dinamike procesa prenosa pristojnosti na notranje akterje. Le-ti so prepričani, da bi bila

lahko ta dinamika hitrejša in bi bil prenos pristojnosti bolj obširen. Hkrati se pojavljajo mnogi lokalni in mednarodni kritiki, ki prav tako menijo, da bi se moral ta proces odvijati hitreje. Mnogi se ne zavedajo, da je odnos med notranjimi in zunanjimi akterji ključen za uspeh celotne obnove. Raziskava, ki so jo v začetku leta 2004 izvedli v okviru *War-torn Societies Project International*, je pokazala, da je odnos med akterji na Kosovu slab. Kljub temu da so uvedene skupne strategije in da deluje več mehanizmov za konzultacije, se večina kosovskih voditeljev počuti odrinjene od procesa odločanja. Medsebojen odnos omejuje obojestransko nezaupanje, soočenja in frustracije. Kakor koli, prenos pristojnosti se bo moral odvijati pospešeno, ker bo zavlačevanje prineslo le še dodatne napetosti in nezadovoljstvo med prebivalstvom Kosova. Takšno stanje pa lahko vodi v množično obnovitev sovražnosti. Nasilje, ki je izbruhnilo marca 2004, je eno takšnih opozoril.

Teoretično dejstvo je, da se morajo akterji, ki nudijo mednarodno pomoč postkonfliktni državi, zavedati, da je situacija obnove zapletena in da se spreminja. Z namenom, da ostane način pomoči primeren in da se ohrani njegova kredibilnost, je občasno potrebna ponovna ocena primernost sistema in, če je to potrebno, ponovna definicija načina zagotavljanja pomoči. Menim, da je trenutno postkonfliktna obnova Kosova na točki, kjer bi bila ta redefinicija strategije obnove nujno potrebna.

6 SEZNAM GRAFOV, TABEL IN SHEMA

SHEMA

Shema 4.1 <i>Organizacijska struktura misije UNMIK</i>	21
--	----

TABELE

Tabela 4.1 <i>Politični pesimizem na Kosovu</i>	41
Tabela 4.2 <i>Zadovoljstvo anketiranih z delovanjem nekaterih institucij na Kosovu</i>	41
Tabela 4.3 <i>BDP med letoma 2000 in 2004</i>	66
Tabela 4.4 <i>Podatki o tržnem primanjkljaju, uvozu in izvozu od leta 2000 do aprila 2004</i>	67
Tabela 4.5 <i>Število prijavljenih brezposelnih oseb od decembra 2002 do februarja 2004</i>	69
Tabela 4.6 <i>Podatki o ekonomskem pesimizmu</i>	71

GRAFI

GRAF 4.1 <i>Rezultati odgovorov na vprašanje »Ali je Kosovo za Srbijo izgubljeno?«</i>	44
--	----

7 LITERATURA

SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE

1. GARB Maja (2002): Demobilizacija in reintegracija vojaškega osebja v razmerah sodobne družbene tranzicije. Doktorska disertacija. FDV, Ljubljana.
2. GHALI, Butros (1992): *Agenda for Peace*. United Nations, New York.
3. JUDAH, Tim (2002): *Kosovo – War and Revenge*. Yale University Press, New Haven.
4. KUMAR, Krishna (1997): *Rebuilding Societies after Civil War – Critical Roles for International Assistance*. Lynne Rienner, London.
5. LAH, Primož (2001): Civilne organizacije v sodobnih operacijah ohranjanja miru – študija primera Kosova. Diplomsko delo. FDV, Ljubljana.
6. MAYNARD, Kimberly (1999): *Healing Communities in Conflict*. Columbia University Press, New York.
7. PIRJEVEC, Jože (2003): *Jugoslovanske vojne 1991-2001*. Cankarjeva založba Ljubljana.
8. (1998) *Post-Conflict Reconstruction – The Role of the World Bank*. The World Bank, Washington.
9. ŠTERK, Tanja (2002): Primerjalna analiza etničnih konfliktov na primeru Čečenije in Kosova. Diplomsko delo. FDV, Ljubljana.
10. (1990) *The Blue Helmets – A Review of United Nations Peace-keeping*. United Nation Department of Public Information, New York.

POGLAVJA IZ ZBORNIKOV

1. ALLEN-DAUPHINEE, Elizabeth (2003): »Rambouillet: A Critical (Re)Assessment«. V: Bieber, Florian, Daskalovski Židas (ur.): *Understanding the War in Kosovo*. Frank Cass Publishers, London, Portland, str. 101-124.
2. BESNIK, Pula (2003): »The UN in Kosova: Administering Democratization?«. V: Bieber, Florian, Daskalovski Židas (ur.): *Understanding the War in Kosovo*. Frank Cass Publishers, London, Portland, str. 199-216.
3. DASKALOVSKI, Židas (2003): »Claims to Kosovo: Nationalism and Self-Determination«. V: Bieber, Florian, Daskalovski Židas (ur.): *Understanding the War in Kosovo*. Frank Cass Publishers, London, Portland, str. 13-30.

4. GUZINA, Dejan (2003): »Kosovo or Kosova – Could it be Both? - The Case of Interlocking Serbian and Albanian Nationalism«. V: Bieber, Florian, Daskalovski Židas (ur.): Understanding the War in Kosovo. Frank Cass Publishers, London, Portland, str. 31-52.
5. NIKOLIĆ, Lazar (2003): »The Limits of Non-Military International Intervention: A Case Study of the Kosovo Conflict«. V: Bieber, Florian, Daskalovski Židas (ur.): Understanding the War in Kosovo. Frank Cass Publishers, London, Portland, str. 53-84.
6. REILLY, Benjamin (2002): »Post-Conflict Elections: Constraints and Dangers«. V: Newman, Edward, Schnabel, Albrecht (ur.): Recovering from Civil Conflict: Reconciliation, Peace and Development. Frank Cass Publishers, London, Portland, str. 118-139.
7. SCHNABEL, Albrecht (2002): »Post-Conflict Peacebuilding and Second-Generation Preventive Action«. V: Newman, Edward, Schnabel, Albrecht (ur.): Recovering from Civil Conflict: Reconciliation, Peace and Development. Frank Cass Publishers, London, Portland, str. 7-28.

ČLANKI V ZNANSTVENIH IN STROKOVNIH REVIJAH

1. CAPLAN, Richard (2004): »Partner or Patron? International Civil Administration and Local Capacity-Building«. *International Peacekeeping*, Vol.11, št.2, str. 229-247.
2. ČOVIĆ, Nebojša (2003): »Basic Guidelines for Solving the Crisis in Kosovo and Metohija«. *Review of International Affairs*, vol. LIV, št. 1110, str. 4-8.
3. HAMRE, John, SULLIVAN, Gordon (2002): »Toward Postconflict Reconstruction«. *The Washington Quarterly*, Autumn 2002, str. 86-96.
4. JELUŠIČ, Ljubica (2003): »Mirovne operacije«. *Slovenska vojska*, let. XI, št. 5, str. 20-23.
8. MENDELSON-FORMAN, Johanna (2002): »Achieving Socioeconomic Well-Being in Postconflict Settings«. *The Washington Quarterly*, Autumn 2002, str. 125-138.
9. MARKOVIĆ, Milenko (2003): »How to Solve the Kosovo Crisis?«. *Review of International Affairs*, vol. LIV, št. 1111, str. 10-13.

ČLANKI V TISKANIH OBČILIH

1. ABRAMOWITZ, Morton (2003): »A Tale of Two Protectorates«. Wall Street Journal, 13.11.2003, str. 9.
2. POTOČNIK, Peter (2004): »Učinki kosovskega nauka«. Delo, 23.3.2004, str. 5.
3. POTOČNIK, Peter (2004): »Strah pred kaosom«. Delo, 7.9.2004, str. 5.
4. POTOČNIK, Peter (2004): »Po dveh tirih v Unijo«. Delo, 7.9.2004, str. 4.
5. POTOČNIK, Peter (2005): »Ostre besede komisarja Rehna«. Delo, 26.1.2005, str. 5.
6. POTOČNIK, Peter (2004): »Rdeči karton Beogradu«. Delo, 10.11.2004, str. 16.
7. POTOČNIK, Peter (2004): »Kosovo je evropski problem«. Delo, 19.5.2004, str. 32.
8. POTOČNIK, Peter (2004): »Skupno sovraštvo do Unmika«. Delo, 8.5.2004, str. 2.
9. POTOČNIK, Peter (2004): »Zastoji na vseh področjih«. Delo, 8.6.2004, str. 28.
10. POTOČNIK, Peter (2004): »Koštunica za kantonizacijo«. Delo, 24.3.2004, str. 1.
11. POTOČNIK, Peter (2004): »Kantoni za sprta naroda?«. Delo, 26.3.2004, str. 1.
12. TARLAČ, Goran (2003): »Skupaj in narazen: Srbi na Kosovu leta 2003«. Mladina let. št.33, str. 40-45.

POROČILA IN PRISPEVKI NA KONFERENCAH

1. BOYER-YOSHIURA, Glaucia (2004): »*Internal and External Actors and the Quality of Their Dialogue in Post-Conflict Countries*«. The Peacebuilding Forum. Dostopno na <http://www.csis.org/isp.pcr/framework.pdf> (12.12.2004).
2. BRADLEY, John, KNAUS, Gerald (2004): »Towards a Kosovo Development Plan: The state of Kosovo economy and possible ways forward«. http://www.euinkosovo.org/plodocs/ESPIG_PP_1TowardsKDP.pdf (17.1.2005).
3. CARBONNIER, Gilles (1998): »*Conflict, Postwar Rebuilding and the Economy: A Critical Review of the Literature*«. WSP Occasional Paper No.2. <http://www.wsp-international.org/pop2/pop2.htm> (10.3.2004).
4. CIMIC Activities Reports (2003), <http://www.nato.int/kfor/cimic/2003/activities.pdf> (11.11.2003).
5. CIMIC Center List (2004), <http://www.nato.int/kfor/cimic/2004/centerlist.pdf> (11.11.2003).
6. DE ZEEUW, Jeroen (2001): »Building Peace in War-Torn Societies: From Concept to Strategy«. V raziskovalnem projektu Rehabilitation, Sustainable Peace

- nad Development. <http://www.clingendael.nl/cru/pdf/wartorn.PDF> (10.3.2004).
7. Early Warning Report 1 (2002),
[http://www.ks.undp.org/Projects/EWS/ewrn%20\(May-July\)%20English.pdf](http://www.ks.undp.org/Projects/EWS/ewrn%20(May-July)%20English.pdf)
(22.3.2004).
 8. Early Warning Report 2 (2002),
<http://www.ks.undp.org/Projects/EWS/ewrn2%20angl%20komplet.pdf> (22.3.2004).
 9. Early Warning Report 3 (2003),
http://www.ks.undp.org/Projects/EWS/ewrn3_eng.pdf (22.3.2004).
 10. Early Warning Report 4 (2003)
http://www.ks.undp.org/publications/ews4/EWS_4_eng.pdf (22.3.2004).
 11. Early Warning Report 5 (2003),
www.ks.undp.org/publications/ews5/final_undp_ewr5.pdf (5.4.2004).
 12. Early Warning Report 6 (2004),
www.ks.undp.org/publications/ews6/final_undp_ewr6.pdf (5.7.2004).
 13. Early Warning Report 7 (2004),
www.ks.undp.org/publications/ews7/final_undp_ewr7.pdf (10.11.2004).
 14. Human Development Report Kosovo 2002
dokument v pdf obliki dostopen preko <http://www.ks.undp.org/HDR/hdr.htm>
(4.7.2004).
 15. Human Development Report Kosovo 2004
Dokument dostopen preko <http://www.ks.undp.org/hdr-new/index.html>
(10.11.2004).
 16. International Crisis Group Report št.97 (2000),
http://www.icg.org/library/documents/report_archive/A400007_07072000.pdf
(5.5.2004).
 17. International Crisis Group Report št. 143 (2003),
http://www.icg.org/library/documents/report_archive/A400983_28052003.pdf
(5.5.2004).
 18. International Crisis Group Report št. 148 (2003),
http://www.icg.org/library/documents/report_archive/A401115_03092003.pdf
(5.5.2004).
 19. International Crisis Group Report št. 155 (2004),
www.icg.org/librarydocuments/europe/balkans/155_colapse_in_kosovo_revised.pdf

- f (5.5.2004).
20. International Crisis Group Report št.161 (2005),
http://www.icg.org/library/documents/europe/balkans/161_kosovo_toward_final_status.pdf (27.1.2005).
 21. JEONG, Ho Won (2001): »Peace Building in Post-Conflict Societies: Processes and Strategies«. <http://www.gmu.edu/academic/hsp/hj.html> (15.4.2004).
 22. Misija OVSE na Kosovu
<http://www.osce.org/kosovo/mandate/> (12.1.2004).
 23. Organizacijska struktura misije UNMIK
<http://www.unmikonline.org/structure.htm> (10.1.2004).
 24. Parallel Structures in Kosovo (2003),
www.reliefweb.int/library/documents/2003/osce-kos-07oct.pdf (11.11.2003).
 25. SØRENSEN, Brigitte (1998): »Women and Post-Conflict Reconstruction: Issues and Sources«. WSP Occasional Paper No.3..
<http://www.wsp-international.org/op3/op3-02.htm> (10.3.2004).
 26. SRSG and COMKFOR Visit Serb Returnees in Klina (2004)
<http://www.unmikonline.org/press/2004/pressr/pr1242.pdf> (11.10.2004).
 27. UNMIK At Glance
<http://www.unmikonline.org/intro.htm> (10.1.2004).
 28. UNMIK-JIAS Fact Sheet – JOINT INTERIM ADMINISTRATIVE STRUCTURE
<http://www.unmikonline.org/1styear/jias.htm> (11.3.2004).
 29. UNMIK Police&Justice – Pillar I
http://www.unmikonline.org/justice/index_pillar1.htm (12.2.2004).
 30. UNMIK Police
<http://www.unmikonline.org/justice/police.htm> (7.9.2004).

DOKUMENTI

1. Constitutional Framework for Provisional Self-Government (2001),
<http://www.unmikonline.org/press/reports/N9917289.pdf> (11.11.2003).
2. Convention Relating to the Status of Refugees
<http://www.ohchr.org/english/law/refugees.htm> (11.11.2003).
3. Factsheet 3: Returns and Reconciliation (2003),

- http://www.ks.undp.org/Factsheets/factsheets/returns_may2003.pdf (1.7.2004).
4. Government of Kosovo – Budget 2004 (2004),
<http://www.esiweb.org/bridges/kosovo/1/3add.doc> (26.1.2005).
 5. KFOR – Background to the Conflict
<http://www.nato.int/kfor/kfor/intro.htm> (11.3.2004).
 6. Kosovo Municipal Elections Official Results 2000
www.ovse.org/kosovo/elections/archive/2000/results.php3, 15. 2. 2004
(15.2.2004).
 7. Kosovo Assembly Elections Official Results 2001
www.osce.org/kosovo/elections/archive/2001/index.php3 (15. 2. 2004).
 8. Kosovo Municipal Elections Official Results 2002
http://www.osce.org/kosovo/elections/archive/2002/detailed_certified_results_2002_11_02.pdf (15.2.2004).
 9. Kosovo Assembly Elections Official Results 2004
www.kosovoelections.org/Common/results2004Summary.pdf (1.11.2004).
 10. Kosovo Outlook 2004 (2004),
www.euinkosovo.org/plodocs/A1KosovoEconomicOutlook2004.pdf (23.8.2004).
 11. Manual for Sustainable Return (2003),
http://www.unmikonline.org/srsg/orc/documents/Manual_ENG.pdf (15.2.2004).
 12. OSCE Elections
<http://www.osce.org/kosovo/elections/> (14.2.2004).
 13. Raziskava javnega mnenja Srbije - Promene ustava Srbije i zbornog zakonodavstva (2003) <http://www.cpijm.org.yu/scharts/Ustav.pdf> (25.5.2004).
 14. Resolucija Varnostnega sveta Organizacije združenih narodov št.1244 (1999),
<http://www.unmikonline.org/press/reports/N9917289.pdf> (11.11.2003).
 15. Resolucija Varnostnega sveta OZN št.1203 (1998)
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/321/21/PDF/N9832121.pdf?OpenElement> (11.11.2003).
 16. Resolucija Varnostnega sveta OZN št.1199 (1998)
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement> (11.11.2003).
 17. Resolucija Varnostnega sveta OZN št.1244 (1999)
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?Open>

- Element (11.11.2003).
18. Resolucija Varnostnega sveta OZN št.1160 (1998)
<http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/unscl1160.htm> (11.11.2003).
 19. Socio-economic and Demographic Profiles of Former KLA Combatants Registered by IOM (Vol.I and Vol.II) (2000)
http://undp.org/bcpr/ddr/documents/icrs_profiles_vol_1a.pdf (1.2.2005).
 20. Sporazum o demilitarizaciji in preoblikovanju Osvobodilne vojske Kosova (1999)
<http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/mta.htm> (11.11.2003).
 21. The Kosovo General Government 2003 Budget
http://www.unmikonline.org/civiladm/cfa/2003KBudget_eng.doc (17.8.2004)
 22. Vojaško-tehnični sporazum iz Kumanova (1999)
<http://www.nato.int/kfor/kfor/documents/mta.htm> (11.11.2003).
 23. War-torn Societies Project (2004)
(http://wsp.dataweb.ch/wsp_publicationas/rebu-02.htm#P127_32622 (15.5.2004).

8 PRILOGE

Tabela A: *Nekateri opozorilni trendi glede stabilnosti na Kosovu*

	registrirani iskalci zaposlitve (povečanje v tisočih glede na nov. 2002)	politični pesimizem (v %)	ekonomski pesimizem (v %)	pesimizem blaginje (v %)	nezadovoljstvo z delom kosovske skupščine (v %)
november 2002	0	31,8	58	72,2	23,3
marec 2003	10,9	41,7	67,7	80,9	28,1
julij 2003	19,3	37,3	65	87,9	25,3
november 2003	23,4	47,9	71,8	86,5	34,7
marec 2004	29,8	45,4	75,3	91,8	35,7
julij 2004		46,6	70,7	90,6	40,9

Vir: (Early Warning Report 6, 2004:30, Early Warning Report 7, 2004:28)

Tabela B.1: Največji problemi s katerimi se sooča Kosovo (mnenje anketiranih Srbov na Kosovu)

	maj-avg. 2002		jan-april 2003		maj- avgust 2003		sept- dec. 2003		jan- april 2004		maj- avgust 2004	
1.	nejasnost končnega statusa	43,1	javna/ osebna varnost	40,8	javna/osebna varnost	24,5	javna/osebna varnost	40,2	javna/osebna varnost	28,6	javna/osebna varnost	49,7
2.	kriminal	17,1	prostitucija/ droge	22,3	nejasnost končnega statusa	19	medetnični odnosi	22,2	medetnični odnosi	23,1	medetnični odnosi	23,6
3.	brezposelnost	13,8	medetnični odnosi	9,5	revščina	12	usoda pogrešanih	8,8	vsi problemi	20,4	nejasnost končnega statusa	3
4.	korupcija in slabo vodenje	13,3	revščina	7,8	usoda pogrešanih	10,3	nejasnost končnega statusa	7,7	nejasnost končnega statusa	11,6	usoda pogrešanih	2
5.	revščina	6,7	družbeni problemi	5	medetnični odnosi/ brezposelnost	9,8/ 8,7	brezposelnost	5,2	usoda pogrešanih	4,8	revščina	1,5

Vir: (EWR 1, 2002:28, EWR 2, 2003:26, EWR 3, 2003:25, EWR 4, 2003:28, EWR 5, 2003:28, EWR 6, 2004:29, EWR 7,2004:27)

Tabela B.2: Največji problemi s katerimi se sooča Kosovo (mnenje anketiranih Albancev na Kosovu)

	maj-avg. 2002		jan-april 2003		maj- avgust 2003		sept- dec. 2003		jan- april 2004		maj- avgust 2004	
1.	nejasnost končnega statusa	37	brezposelnost	31	nejasnost končnega statusa	36,3	brezposelnost	46,6	revščina	33,3	nejasnost končnega statusa	34,6
2.	brezposelnost	24,9	nejasnost končnega statusa	29,7	brezposelnost	26,5	revščina	22,4	brezposelnost	31,8	brezposelnost	33,7
3.	korupcija in slabo vodenje	18,8	revščina	11,8	revščina	15,4	nejasnost končnega statusa	9,5	nejasnost končnega statusa	6,1	revščina	15,4
4.	revščina	13,3	oskrba z elektriko	11,7	usoda pogrešanih	3,9	oskrba z elektriko	6,9	oskrba z elektriko	5,3	usoda pogrešanih	4
5.	visoke cene	3,7	javna/ osebna varnost	3	org. kriminal in korupcija		cene	2,6	usoda pogrešanih	4,5	oskrba z elektriko	2,8

Vir: (EWR 1, 2002:28, EWR 2, 2003:26, EWR 3, 2003:25, EWR 4, 2003:28, EWR 5, 2003:28, EWR 6, 2004:29, EWR 7, 2004:27)

Tabela B.3: Največji problemi s katerimi se sooča Kosovo (mnenje anketiranih pripadnikov drugih manjšin na Kosovu)

	maj-avg. 2002		jan-april 2003		maj- avgust 2003		sept- dec. 2003		jan- april 2004		Maj- avgust 2004	
1.	nejasnost končnega statusa	32	brezposelnost	37,3	brezposelnost	38,3	nejasnost končnega statusa	34,9	brezposelnost	33,8	brezposelnost	42
2.	brezposelnost	25,4	revščina	18,9	revščina	22,2	brezposelnost	29,2	nejasnost končnega statusa	30,9	revščina	31,5
3.	revščina	15,4	nejasnost končnega statusa	17,8	nejasnost končnega statusa	10,5	revščina	16,8	revščina	17,1	nejasnost končnega statusa	7,4
4.	korupcija in slabo vodenje	11,8	oskrba z elektriko	12,4	cene	6,2	oskrba z elektriko	7,3	usoda pogrešanih	5,2	družbeni problemi	4,9
5.	visoke cene	8,9	usoda pogrešanih	4	medetnični odnosi	4,3	usoda pogrešanih	4,4	oskrba z elektriko	2,6	oskrba z elektriko	3,7

Vir: (EWR 1, 2002:28, EWR 2, 2003:26, EWR 3, 2003:25, EWR 4, 2003:28, EWR 5, 2003:28, EWR 6, 2004:29, EWR 7, 2004:27)

Tabela C.1: Javno mnenje o dejavnikih, ki vplivajo na napetosti v odnosih med kosovskimi Albanci in kosovskimi Srbi (v %)

	Marec 2003		July 2003		November 2003		Marec 2004		Julij 2004	
	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi
nezadosten trud Albancev za integracijo Srbov	5,7	87,7	3,5	57,0	4,4	38	5,4	30	1,4	54,5
pomanjkanje pripravljenosti Srbov za integracijo v kosovsko družbo	45,2	1,2	40,5	2,5	33,8	0,5	41,4	0,8	43,8	0
drža albanskih voditeljev	1,7	9,2	1,9	36,7	2,3	60,3	1,2	67,7	1,7	45,5
drža srbskih voditeljev	11	1,2	12,2	1,9	10,9	0,5	9,3	1,5	12,3	0
vpliv Beograda	36,4	0,6	41,9	1,9	48,7	0,5	42,7	0	40,7	0

Vir: (Early Warning Report št.6, 2004:32, Early Warning Report št.7, 2004:30)

Tabela C.2: Javno mnenje o medetničnih odnosih med Albanci in Srbi (v %)

	Marec 2003		July 2003		November 2003		Marec 2004		Julij 2004	
	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi
Odnosi so napeti in bodo takšni tudi ostali	41,6	73,1	30,6	73,2	35,2	75,5	36	83,7	34,6	96
Odnosi so napeti, ampak je v zadnjem času prišlo do izboljšanja	36,6	18,3	43,8	21,3	36,8	16,7	36,6	8,2	32,1	3,5
Odnosi so napeti, vendar, ampak se občutno izboljšujejo	9,7	7,4	13,9	3,8	15,4	7,3	9,6	7,5	14,6	0,5
Odnosi niso tako napeti	6,9	1,1	5,6	1,6	8,2	0,5	10,7	0,7	12,6	0
Odnosi sploh niso napeti	5,1	0	6,1	0	4,3	0	7,3	0	6,1	0

Vir: (Early Warning Report št.6, 2004:31, Early Warning Report št.7, 2004:29)

Tabela C.3: Mnenje anketiranih o končnem statusu Kosova (%)

	julij 2003		november 2003		marec 2004		julij 2004	
	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi
neodvisnost Kosova znotraj sedanjih meja	87,9	2,9	86,1	0,5	90,4	0,7	89,3	0
delitev Kosova	0	26,6	0,1	13,3	0,2	14	0,8	6,5
mednarodni protektorat	0,5	0	0	0	0,1	0,7	0,1	0
unija z Albanijo	11,5	0	13,7	0	9,2	0	9,7	0
konfederacija s SČG	0,1	7,6	0	4,3	0	1,4	0	3
avtonomna provinca znotraj Srbije	0	62,9	0	81,9	0	83,2	0	90,5

Vir. Early Warning Report 7, 2004:29

Tabela C.4: Strinjanje z vrnitvijo beguncev na Kosovo

	November 2003		Marec 2004		Julij 2004	
	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi	Albanci	Srbi
strinjam se z vrnitvijo beguncev na Kosovo	58,8	99,5	61,1	98,1	67	100
ne strinjam se z vrnitvijo beguncev na Kosovo	41,5	0,5	38,9	1,9	33	0

Vir: Early Warning Report 5, 2003:30, Early Warning Report 7, 2004:29